

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

година XIII књига XII свеска XLIX март 2017

49

Народна библиотека „Данило Киш” Врбас

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

Издавач

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача

Милијана Радовановић

Главни и одговорни уредник

Небојша Деветак

Оперативни уредник

Бранислав Зубовић

Уредништво

Мирослав Алексић, Благоје Баковић, Емсура Хамзић,
Никола Шанта, Павле Орбовић и
Светислав Шљукић

Адреса

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас
21460 Врбас, Маршала Тита 87
Тел/факс +381 (21) 707-566
e-mail: casopistrag@sbb.rs : casopistrag@yahoo.com
www.vrbasbiblioteka.org.rs

УДК 82(05)

YU ISSN 1451-9437

Тираж

300 примерака

Рукописе слати у електронској форми

Илустрације

Жарко Дринчић, академски сликар

Часопис се финансира из буџета општине Врбас

САДРЖАЈ

пјраї поезије

Горан БАБИЋ.....	5
Емсура ХАМЗИЋ.....	6
Жељка АВРИЋ.....	9
Данило ЈОКАНОВИЋ.....	14
Гордана ВЛАЈИЋ.....	17
Сашиа МИЋКОВИЋ.....	19
Сашиа СКАЛУШЕВИЋ.....	23
Славица ЈОВАНОВИЋ.....	27
Драган ОГЊАНОВИЋ.....	31

пјраї прозе

Мухарем БАЗДУЉ.....	33
Марко ГАЛИЋ.....	38
Милутин Ж. ПАВЛОВ.....	45
Јово РАДОШ.....	57

пјраї на пјраїу

Маја БЕЛЕГИШАНИН.....	59
Јелена ЗЕЛЕНОВИЋ.....	64
Ана СТЈЕЉА.....	74
Стоја БЕРБЕР.....	80

пјраї црцїиј

Марко ЕЛСНЕР Грошељ.....	96
--------------------------	----

пїраї сеґања

Милена ЛЕТИЋ.....100

пїраї доје

Милијана РАДОВАНОВИЋ.....103

пїраї ицчийавања

Милован ГОЧМАНЦ.....106

Ранко ПАВЛОВИЋ.....112

Мирослав РАДОВАНОВИЋ.....116

Андреа БЕАТА Бицок.....121

Виктор РАДУН Теон.....124

Ружица КОМАР.....128

пїраї наслеђа

Милан МИЦИЋ.....133

Горан БАБИЋ

ПРЉАВА ВОДА

(стижемо из далека, хрлимо у даљину)

Ја сам оно дијете
што је с прљавом водом
избачено из корита.
Онај сам што чека
правду, једнакост,
једном кад обиље
свлада оскудицу,
кад ишчезне зло.

Бавиш се немогућим,
шапће дијете из лавора,
али јер сам непопустљива бештија,
учим малишу -
то што је нешто немогуће
није разлог
да од њег одустанем.

ЈАСЕНОВАЦ

Понекад, ноћу, Тамо,
јави се сјај у трави.

И засвјетлуца кост.

То слабашни се фосфор
бори с мјесечином.

Емсура ХАМЗИЋ

ТРУЛИ СВИЈЕТ

Трули свијет у коријену
Вид у дупљи прелама се,
Жеља трне у искрици,
Сунце више не зелени.

Златна нит у свему тамни
Жижак тихо душу једе,
У круху је зрно црно,
Слике срећних дана блиједе.

Голе груди – митраљеци,
Побише у гнијезду птиће,
Безуб нам се свијет кези,
На прозору туђе лице...

Сарајево, 1. јануар 2017. године

ЋУТАЊЕ

Хоћу да ћутим,
Не говорим ништа,
Јер немам ником,
Ништа више рећи.
Као земља ћу,
Ко вода, ко дрво,
Постојањем својим
Шумити и тећи.
И тврда бити,
Као камен што је,
Док могне издржати,
Ломно тијело моје.

Ником ни ријечи,
Никоме ни гласа!
У ћутању је,
Ако има спаса!!!

РАЗИЋОШЕ СЕ КИШНИ ОБЛАЦИ

Разићоше се кишни облаци,
Благ повјетарац душу мије,
Сунце је дијете тек нахрањено,
Што се изнова, невино смије.

Шума је ведре, рукаве сквасила,
Па стреса капи са птичијег срца,
У трави тајни дукат блиста,
И све у бујној срећи грца.

Од мене није остало ништа,
Тек сунчев зрачак што се злати,
На зиду сједи дјевојчица,
А на ливади њена мати.

ЧУДО ПЈЕСМЕ

Стресам се и дрхтим док чекам да пукне,
Опна из које ће похрлити ријечи,
И писка птића пред језиком змијским,
И цвркут мајки пред погачом сунца.

Све хоће вани, а опна се стегла,
Неће и не може да низ воду крене,
И плач сивила и уједи срама,
И чеда која нам за ноћ осиједе.

Сви су се сабрали, вијећају, бају,
Да из ње искорачим и приведем крају,
Овај вашар сјенки, ово чудо пјесме,
А да је повуче, нико од њих не смје!

ЕЛЕГИЈА

Док ти се умилно смјешкам,
И рађам прекрасне кћери,
Знај да сузама златним,
Ја храним своје звијери,

Које све јаче завијају
И траже ме све више,
Нећу ти лагати, мили,
Само ћу пјевати тише.

Оне су из зачаране шуме,
Кристале донијеле да плате,
Све моје вријеме и радост,
Које сам спремала за те!

Зато немој да тражиш
Од мене шареног змаја,
Јер су ме оне изагнале
Из душинога завичаја.

МОЛИТВА

Врати милост у људе,
И мирис свелом бехару,
И радост зрења врати плоду,
Обасјај воду у бунару.

Разбистри, Боже, људске очи,
проведри мисли; срце зацијели,
да опет лете ластавице,
вјетар шумори, снијег се бијели...

Јер овај сумрак, ни дан ни вече,
ова језа сред врелог љета,
не може ничим да се опере
осим пречистом сузом дјетета!

Сарајево, 1. јануар 2015. године

Жељка АВРИЋ

КРУГ

Исток походи запад, лето јесен;
јутро се крадом у ноћ преобрази.
Светлост хита у мрак - сутон занесен
звездама, већ је на сунчаној стази.

Свако се семе у живот прометне;
клица нарасте у хлеб, очњак, крило.
Кроз воде, ватре, приче ветрометне -
све што ће бити, већ је некад било.

На први поглед, са пруженом руком...
све блиста и бледи, трне и тиња.
Срном кротко, па силно, слично вуком -
из пепела се уздиже буктиња.

За кораком првим и други ће ићи;
све што једном крене и стати мора.
Куд мисао пође, тамо ће стићи -
намери, делу, ушћу од извора.

Занос и пораз - од смеха до плача.
Све што се спаја и растанком биће.
Кратак је корак од руке до мача.
Од кише дуга, кад смркне и свиће.

Кушани, грешни, горди, у кајању;
у сјају лепоте или свенућу.
Пали у блуд, чедни, свикли каљању;
победни, бивши, од циља - беспућу.

Од првог даха стиже нас крајњи час;
између - игра живота и смрти.
Оков ил' царски трон; змија, лав ил' пас;
како се кад точак среће заврти.

У почетку би... На крају самом...
 Прстен и клупко - радост и бreme.
 Невидљив неко, светлом и тамом,
 плете и расплиће живот и време.

ТВРЂАВА

Кишна сећања у лагуме свести
 прокапљу. Јутро искашљава мемлу.
 Мрви нас слутња куд могу одвести -
 у *непочин поље*, непребол земљу.

Локоти стражаре криком. Забрављен
 прозор - видик. Ћутање боји зид.
 Сати у неврат, име у непомен...
 На крају света - ни рид, ни пев, ни вид.

С бедема рог. У опкопима Ништи.
 Над главом пуца бич, лелечу кости.
 Кад дан занеми – мрак провришти
 из јазбине, обести, суровости.

Страхом се утваре коте. Зли дуси
 походе разум; зломисли царски пир.
 И све што негвама звечи, пркоси
 сутрашњем дану – асасин, тат и жбир.

Оком пушкарнице - у сунце нишан.
 У руци смрт, у срцу дрхтај птице.
 Свуд муње; само на образу киша,
 усред огња застор од невидице.

Шапат и плач се *Авлијом* распрсли.
 Мучи до вечности заспало племе.
 Са првим грехом - сви су васкрсли.
 И пад је лет, кад је падању време.

Откуд? Камо? Стати? Сјати? Ил' пасти,
 вазнети? У звекет, јецај, круг ил' бег?
 У заборав сићи, одрећи се части...?
 На крсту, под стегом, носити свој тег?!

Лакше пасти но уз вис узаћи.
 Застрављеном бежати од звери.
 Већ у себи човека пронаћи,
 од земности до звезданих двери.

ПОМИРЕЊЕ

Где је та песма тај тихи бол
склопљене очи дрхтаји жица
у загрљају ветар и птица
ближе небу још ближе сну

у празном гнезду тишина празнује

са кровова капље сечина
поглед у боји руменог стида
дотиче маглени обале жеља

све чешће ћутим
понекад љубим
помало старим
и слутим
слутим

далеки смех детињства
јесен у бдењима
јутарње неспокоје

безимене цесте и туђи трагови
траже смисао у некадашњој суштини

чекања кисну као послушна псета
раздевичену чежњу
боли невиност успомена

и сневам
док дуго бдим
и видим
видим
све оно што је
у ово моје

смејем се псујем пркосим
живим о води мислим на хлебу
ћутим мајчиним *млијеком*
казујем у ветар у ветрењаче

и равно и плавно и рујно и нујно
све давно где сам и што јесам

па станем и
дрхтај смирим
и мирим
мирим
оно некада
са овим сада

JESAM

Некад од вина, од соли морске,
смерна, певна, од молитве, псовке.
Из крлетке, гнезда, мишоловке,
Са дна, вртложна, из сузе горске.

Од сневних ноћи и смрклих дана;
постеља ми и свила и кострет.
Вихор, бонаца - олујна опет,
и неклесана и изаткана.

Кроз трње, лати, са круном, нага;
пепелна, кишна, по ветру, ватри;
некоме мрска - помало драга;

кротка и гневна, гордим и снатрим...
Ничије нећу јер имам своје:
све докле јесам - ја ћу да појем.

УСПАВАНКА

ону која спава
виђам у ноћима пуног месеца
долази у дуге бесанице
у моја заветна ћутања
дахом милује освите
погледом дозива сумраке
између њих столећа

она која спава
светло је мог мрака
и моја најлепша бол
са њом сневају сунцокрети
шуморе воде шапућу траве
питања имају одговоре
кајање стид

оној која спава
осмехнутој у вечност
песма је друго име
она је непролазна мисао
моје једино сећање
ја бдим док она спава
и чувам од заборава

ТРОЈАДНИК

у свратишту *последња шанса*
пије се последње пиће пред спавање

долазе невољени
несхваћени
залутали и заблудели
острашћени
развлашћени
вечити спавачи и
последњи мохиканци

улазе као у своју судбину

У свратишту *последња шанса*
свирају последњи танго смрти

ноћне даме
бирају ноћне птице
подијумом се клате
распарене душе
уз бесомучни рефрен
њише се *светски бол*

добро дошли на крај света

свратиште *последња шанса*
игра свој последњи филм

Данило ЈОКАНОВИЋ

КАПИ

Капи што си из воде изнела
јесу ли сад део твог тела

Бљеште небеским сјајем
у коме се препознајем

и у својој сразмери вежу
свет за земаљску равнотежу

Нека је непојамна сила
море на кâпи изделила

па у само једној кâпи
безнађе понора зјапи

ПРАСТАРА ЉУБАВ

Појави се изненада
ко утеха као нада

С осмехом из ока плава
кроз сећања искрсава

као вода као ватра
што ме кроз смех још посматра

Иза нас су већ столећа
ал се тога смеха сећам

и док чежња и сад пламти
њен осмех је све што памтим

РИМА

Из ових стихова рима
као једро се надима

и развијају се заставе
твоје лепоте и славе

и све ми се више чини
да си лађа на пучини

за чији ме јарбол вежу
речи које грло стежу

КОСА

Ветар
што у твојој коси
борави
промају прави
лупа прозорима
надима завесу
и вијори у застави

Кад из воде изађеш
у коси изнесеш таласе
па ти недра запљускују
и бокове квасе

Док ти косу ноћ рашчешљава
као у најбезазленија времена
северњача прозор осветљава
а звездани прах пада на рамена

и комета у репу проноси
кроз сазвежђа вест о твојој коси

ЋУТАЊЕ

Покушавам да за речи
створим неки простор вечни

ето макар оне да се
из бесмисла ћутње спасе

и избегну крик безнађа
у песмама што се рађа

покушајем да поврате
моћ говора кроз шапате

ал осетим ко пред кишу –
како саме песму пишу

и тиху јој мелодију
у ћутању моме крију

МОЈА ЖЕЋ ЈЕ РАСЛА ПОСЛЕ СВАКЕ ЧАШЕ

Моја жеђ је расла
 после сваке чаше

по крчмама које
 више не постоје
свеколике приче
и ћутње осташе
 да чувају крхко
прегалаштво моје

уз њих је жеђ расла
 после сваке чаше

У ДИСТИХЕ И КАТРЕНЕ

Ветар књигу прелистава –
како који лист окрене
реч по реч се престојава
у дистихе и катрене.

Тражећ вечне изговоре
и моје ће риме мене
једног дана да претворе
у дистихе и катрене.

Гордана ВЛАЈИЋ

ОТАЦБИНА

Човек кога је волела
Музе мекодлаку
Смеђе белу козу
и на француском
који не зна
не чита белгијске новине
у луксембуршком возу.

Њен син се не буди
Лица уроњеног
У српска девојачка бедра
Већ јури облакодери
Сањајући да прераста Кип слободе
и постаје виши од
црвеног кедрa.

Само јој отац
Мирно спава.
У непостојећој сенци
Крошње закланог храста,
Под избледелим
ћириличним лентама
Које придржавају пластични венци.

ЧЕТИРИ СУНЦА

Јутрос су изашла четири сунца.
Једно за мога сина.
Једно за моју кћер.
Једно за мог човека.
И једно за мој завичај.

Мој син је још веома млад.
Вози камион канадских таблица,
далеко на исток,
преко планина Апалачи.

Моја се кћер У-баном
враћа у изнајмљени стан
и жмурећи пребројава убоде у
дебело месо берлинских пацијената.

Човек ми се одавно не враћа.
Стао је једаред у врата и рекао:
- Груды ти миришу на поларну светлост.
Окренуо се и отишао на Аљаску.

Крештање псовке-птице
Цепа ми сећање и сан. Пссст,
мрак се меша са земљом
међу мојим трепавицама.

. . .

Јутрос су изашла четири сунца.
Једно за њеног сина.
Једно за њену кћер.
Једно за њеног човека.
И једно за њен завичај.

ВОЛИ

Бог ти је подарио глас
Који запљускује
Стеновиту обалу Месеца
Претварајући је
У гроздове око врата девице.
У питомину
Под грудима посматрача
Који уме да чује ветар
Између гласних жица
На чијем се крају котве
Гутљаји младог вина,
Сва лутања и један одговор.

Зато, не питај.
Воли.

Саша МИЋКОВИЋ

ТАЈНА

Душа ти је мистерија *на почетку пев-катрена*,
Лаура си, Офелија? *Озлаћена Твоја сена*.
Магичности с безброј лица, *с виолинским сонет-кључем*,
стварна, привид, бесмислица? *Симфонију с Тебе свучем!*

У односу с Пенелопом - *хармонијо петим стихом*,
испред газиш бржом стопом, *устрептала женским њихом*.
Ако мине трен магије у *осмоме стихоказу*,
бићеш ужас бестрагије - *врисни сва у миломазу!*

Такву карму ни Дух не зна, *задрхтала терцет-жица*,
зато јеси стиховезна, *Амур бедра заголица*,
ал' у сржи две терцине, *при пожудном магновењу*,

можда ти се смех расплине, *Ерос твоје служи хтењу*.
Јулиј - Прешерн; ризик кикса - *напоследку, у тишини*,
Твој лик тек је тајност икса, *с усана ми жудњу скини!*

* Сонет у сонету

СВЕСТ - МОЗАК

У човечијим тунелима свести,
Сваки неурон пулсно осцилира,
А усред умног и možданог вира,
Свети Дух себе неосетно смести!

У електронском омереженом склопу,
Гугол се бурних дешавања збива –
И све у Мозак струјним колом слива,
Душа и тело прате ток у стопу!

Хипоталамус тајни прегршт крије,
 Док хипофизом хормона сок лије...
 А Свест је бистра кад неброј атома,

Сваке секунде вибирају радно –
 Шта доприноси да мислимо складно,
 А шта нагони до нервнога слома?

** Гугол - велики број у математици записан као 10 на 100. То је број 1 са 100 нула.*

ПАКОСТ

Смири тужне мисли, не дај да разгоре,
 Стишај звекет срца, иако срж боли,
 И када те нико искрено не воли –
 Чим патње уместо осмејаха створе,

Ти свемир о Души скрушено замоли,
 Људи се за себе тек себично боре –
 Лажљивци се подло свакоме додворе,
 Али смо пред Творцем подједнако голи,

Зато смири мисли и обгрли Биће,
 Које ти је блиско, одано и важно,
 Чак и кад те мрзе погано и снажно,

Ако ти кораке злочовек саплиће,
 Узвиси се изнад овоземних јада,
 Ко воли узлеће – ко мрзи настрада!

Рача, 27. август 2016.

ЕПИТАФ МИЛОШУ ЦРЊАНСКОМ

У топлој алеји усред густе земље,
 Уснио је Милош син Вујић Марине.
 Деценије четири сненотамно дремље,
 Плаћајући Богу песмом станарине!

Ноћу низ небеса душом ламентира,
 Тражећи путељке за вечну Суматру...
 Дунавске облутке с Видом женом збира,
 Играјући љубав у смртном театру!

Случајни шетачу стани корак ближе,
Ту лежи Црњански заватрени ратник.
Уврх земље искра душе се уздиже –

Где му било срце сада сија златник.
А јесење када лину плахе кише –
И Црњански спава, ходајте тек тише!

Рача, 12. септембар 2016.

ЕПИТАФ БУРИ ЈАКШИЋУ

Песник, сликар, боем, чедо Српске Црње,
Свештеничко дете од мајке Христине.
Лиричар, бунтовник из ког срџба лине;
Шумадија, Банат – свуд презрео трње!

Инат, пркос, понос врлине су биле,
Ко за љубав гине – тог ханџари секу.
Родољубе често и због речи пеку,
А на Новом гробљу лиснице га скриле!

Пред његову хумку не иди без вина
И три пута прелиј око гробног места,
Јавиће се Ђура, појава је честа –

„Увеле су груди“ – запева с висина,
Опет „Вина Мило“, Србијо, Јевропо,
Ђура је крај Бога, свет је можда пропо!

Рача, 21. септембар 2016.

ЕПИТАФ ЈОВАНУ ДУЧИЋУ

Вечити нежења – а љубитељ жена,
С ветром Леотара тихо песник спава.
Украј Требишњице лепршне му сена,
На Црквини брду Дучић обитава!

Волео је страсно глумицу Јованку,
Трагично желео песникињу Магу.
Одавно већ грли смртну плетисанку,
Сневајући сина у астралном трагу!

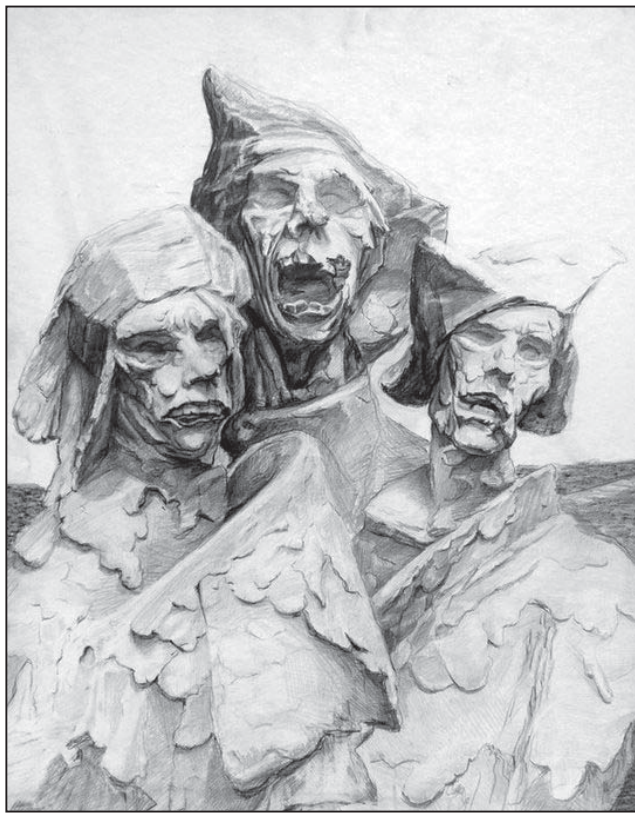
Живот му је био љубављу очуђен,
А сад плоча тешка која га прекрива,
Скрива да је Дучић из смрти пробуђен,

У гробу тек душа није растворива.
Ако се упутиш да му почаст одаш—
Знај да к великану поетике ходаш!

Рача, 14. септембар 2016.

** Мага, Магдалена Николић, Дучићева је љубав коју упознаје у Бијељини 1893. Веза се несрећно завршава и оставља дубокосежне последице на две младе душе.*

** Јованка је супруга Тасе Тодоровића, а с Дучићем је била у тајној страственој, али кобној вези. Имала је с Дучићем и ванбрачног сина Јовицу, који се млад убио због несрећне љубави.*

Саша СКАЛУШЕВИЋ

ИЗБОР

Полуотворени прозор у стану твојих родитеља
хлади ти прву јутарњу кафу
децембар је али још није зима

врелина шоље изазива ти узнемиреност
као поподневна свађа у згради
као непрегледно поље опушака
које затичеш у градском парку

сркнеш ли врелину кафе
сркнуо си сво трње искустава
које ће доћи након младости

проспеш ли њен талог
окренуо си главу од злочина и неправде

ПАПУЧЕ ЗА КРАЈ СВЕТА

Јовици Аћину

требао бих купити нове папуче
за крај Света
који сам кренуо
у сну да пописујем
он се налази ту три блока даље
негде на крају улице
Драгољуба Милинчића
или Боривоја Милића
нисам баш сигуран
али знам да се управо ту
иза тих сасвим обичних имена
крије крај света
у који сам залутао

КРАДЉИВАЦ МИТА

Придижем се као да ћу дохватити небо
 на не тако старом пању
 ког је истрошила секира
 једва одржавам равнотежу
 држим тебе у наручију
 грабим од облака
 крадем од мита
 од онога што желимо
 да се догоди

ТИТАНОМАХИЈА

Твој отац је Хрон
 зато мислиш да имаш све време
 овог света у пламену

он је титан
 доживотни рачуновођа
 има его све до Мјанмара
 ти си за њега неважан
 тек случајан или подскуп ејакулата
 кога не чине елементи изабирани
 из мокраћне цеви или мехура

загледан у бледо исписане бројке
 осећа на себи со Тучепи и Макарске
 ужеглих маслина и голотиње
 младих Немица које је први пут
 видео ту на живо
 не на РТЛ цвај или неком
 другом швапском каналу

знаш да је Мјанмар или Бурма
 како га и данас многи зову
 имао војну хунту
 више од пола века
 која је заглажена у звезде
 ударала по ушима
 све оне који знају да пишу и читају
 то је за њих била елита
 и овде је само за њу нико не мари
 праве се да не постоји
 желе да једноставно нестане
 утопи се у времену

које мери Хрон титан
који осећа као да је све то
било јуче а не више
од три деценије
које су прошле тако глат
као набилдовани слон у кинеској радњи
коју су прошли власници
већ добро излупали

управо у часу када си кренуо да планираш
почела је титаномахија

APXE

Тиха светлост споро улази у твој храм
кажеш потребан ти је само почетак
да сваком је потребан почетак
Исус се превија и умире на крсту
нема га три дана
чекаш га у кревету
ти и остали апостоли Речи
свет нестаје у штампаном бетону
испред бесконачних шалтера са дуплим стаклом
анђели са кровова зграда
на које су се попели
пљују пролазнике
траже месо и крв
без реклама у паузи нуклеарног надпевавања

MPABИ

Мрави из нашег стана су нестали

приметили смо то тек када смо се
пробудили из наших памучних снова

нестали су из наше меке кухиње
нестали су из ламперије што крчка
нестали су са бајковитог пода
окруњених киселих зидова
које су тако весело померали
као вешти тесари и дунђери

ми то никад нисмо успели

мрави су нестали из нашег стана
истина је да им нисмо задали
никакав ударац ништа што би их
попут леденог таласа одбацило
тамо откуда су дошли

или су они одувек били овде

тек мислим да прстом кроз ваздух
нисмо покрет направили

виђали смо их како у веселим колонама
трчкарају за нашим остацима

јуре кроз своју визију непрестаног рада
или штете што му често дође исто

гњечили би их равнодушно прстом
нисмо били од оних што ни мжава
не би никад згазили

можда су нас зато и напустили

Славица ЈОВАНОВИЋ

ПРОЈЕКЦИЈА

Сутра ће поново бити лето
зато што ми треба да се састанемо.
Процветаће октобар
са кућицом у планини
и младим рибњаком
у коме ћемо тражити своје близанце.
Обилазићемо манастире
и окомите испоснице
више због ономастике и поезије.
Онда ћемо се додиривати
вулканским камењем
и дуго, дуго водити љубав
у нашој соби за астраган и загрљаје.
Ујутру ћемо бити привијени
уз једно стабло јабуке
које ће нас голицати по врату
и причати о закопаном благу
и полифонији грчке пластике.
После ћемо летети параглајдером
и гледати азор и срне.
Љубићеш ме меким уснама
по очима и капцима
да ми се по мразу и кошави
опет сунце са тобом усели.

траг поезије

ЉУБАВНИ САСТАНАК

Ко зна колико лепих жена
 природне боје косе и
 ко зна колико мушкараца
 широких лепих рамена
 жури данас на љубавне састанке.
 Путују друмовима,
 лете химерама,
 траже се на атинској Синтагми,
 на линијама магнетних поља
 која емитају *Aurora Borealis*,
 на рибљим пијацама Константинопоља,
 на венецијанским пристаништима
 и шумадијским хелиодромима
 прављеним за безбедно
 атерирање Сунца.
 Колико вилица, колико рукавица,
 колико бедара и дамара,
 колико кључњача и аркада
 сада подрхтава
 и заноси се у превојима
 младих тела.
 Колико се стихова
 спустило на трепавице
 и неустукницом кренуло
 у апотеозу цвасти и обиља.
 Да није њих,
 да није нас
 све би се скаменило
 и у со растворило
 којом се посипају сарделе
 и мале птице
 наранџастих мора
 неумитне свакодневице.

КАФКИН ОСМЕХ

У том граду живео је бог
 од белокости и лица цехова
 се преливала у интарзији.
 Јурили смо по читав дан
 преко златних мостова и кровова
 да ухватимо осмех Св. Вида
 и сенку астрономског сата.
 Помисила сам на тебе кад

је један соко ширио крила и
ти си тражио да ти баш таквог донесем
из Зоо врта,
из метроа у који смо се сакрили од кише.
Звао си ме ноћима
док је моја хотелска соба
попримала укус боровница
и хладних славина.
Једне прашке јесени
слали смо ти зашећерене усне
Кафка и ја.

ГОСПОДАР ЈЕВРЕМОВА

На углу Господар Јевремове,
после завршене промоције,
две чежње се грле.
Гледа их из излога
девојка од пластике
са љубичастом косом
о полиуретанским уснама.
Касни октобар, вечерње цвеће
спава на ниским терасама,
река студената жури кући
са последњег предавања,
а далеки трамваји
шкрипе по шинама.
Ништа не би имало смисла
ни јесен, ни пета збирка песама
анонимног аутора
да се они не грле ту,
на тој пречици до Месеца
и додирују груди од ангоре
дрхтавим рукама.

МОЈА СИМОНИДА

Најлепше моје јутро у Грачаници
пружа ружичасте прсте
до твојих хаљина од порфира,
дивна Симонида.
Обе смо јутрос невесте,
ти на мраморном зиду манастира,
ја заспала на миришљавим грудима.
Ти дворила свога краља,

па заспала,
престила се са птицама
и љиљанима,
ја свога сву ноћ миловала
по лицу и ребрима
док су се растопила
разбојишта крилатих коња
и врлих копљаника.
Дивна Симонида,
дај ми свој кондир
младог вина,
мало је остало до
судбеног трена,
нек нас познају
по заносима.

Драган ОГЊАНОВИЋ

ДОМ

Није баш све црно
у црниту мом,
у њему је смрт
пронашла свој дом.

У њему се шири
и машта о срећи,
у срце ми вири
и са мношћем лећи.

Са мношћем се и буди
и кафу испија,
цигарете пали
ракијом напија.

Није баш све црно
у црниту мом,
у њему је смрт
пронашла свој дом.

НОВО ДОБА

Као потоп пада
Цео свод небески
И свет ће да страда
Ко на древној фрески

Продали смо душу
За шаку талира
Прихватили тмушу
Прође време мира

Копају се посвуд
Раке и ровови
Стиже страшни суд
И гробови, гробови...

DANSE MACABRE

Danse macabre, Danse macabre
то је стари српски плес –
И стално га ми играмо
и чекамо свако свој лес.

Свирај трубо са Косова,
са Вардара и из Лике,
свирај трубо са Козаре
увесели нам гробаре!

Danse macabre, Danse macabre,
свирајте ми Марш на Дрину.
Неће Срби да издају,
увек су ту да изгину.

СУНЦЕ

Суморни су људи,
суморне улице.
Са кривих бандера
зуре умрлице.

У парку без деце
чопор луталица,
‘место дечје граје
Неко псето лаје.

И умире град.
Низ прљаве улице
да пронађе рад -
оде свако млад.

Дуго већ је зима
на топломе југу,
све сањајућ сунце
притиска све студ.

А кад мине чемер
и огреје сунце:
неки нови клинци
ствараће свој рај.

Мухарем БАЗДУЉ

ТРИ ЛАКА КОМАДА

ЦРНА ХРОНИКА

*Наслађивао сам се читајући двије ствари које су
ме увијек очаравале: мале огласе и црну
хронику. То су биле једине ствари које сам читао
од своје двадесете године, јер једино оне
освјетљавају људску природу и велике
метафизичке проблеме.*
Ернесто Сабато

Гнусни злочин што је прије неколико дана на досад незапамћен начин потресао домаћу јавност полако се почиње разњашњавати. Подсјетимо, двадесет и осмог септембра у својој је кући у Черчиловој улици брутално убијен С.Р. (32). Истрагом је утврђено како је несретна жртва убијена оштрим парчетом разбијеног огледала, а затим је истим оружјем и бешћутно измасакирана. Полицијски истражитељи тврде да никада нису видјели тако унакажено тијело: глава и грудни кош су темељито исјецкани и разбуцани. У мору крви пронађени су многобројни комадићи великог разбијеног огледала те три новчанице у апоенима од по десет евра. Полиција је у истрази дошла до сазнања да је око сат времена прије убиства претпостављени починилац телефонирао жртви из говорнице на Тргу Републике. Даљњим истражним радњама утврђено је да је покојни С.Р. двадесет и четвртог септембра објавио у *Јутарњим новинама* мали оглас слједећег садржаја: *продајем психу*. Како нам је саопћио извор из полиције којем смо обећали анонимност, постоје претпоставке да су узроци злочина лудило и језични неспоразум. Сумња се, наиме, да је засад непозната психотична особа погрешно разумјела оглас којим се на продају нудило големо огледало. Завирили смо у *Рјечник страних ријечи* Братољуба Клаића (*Накладни Завод МХ*, Загреб, 1982.) и открили да се у њему нуде два значења ријечи *психа* (п 1108). Прво је

значење душа, а друго дио покућства са зрцалом пред којим се обично 'прави тоалета'. На наш упит да потврди или оповргне ову причу, портпаролка градске полицијске управе није жељела одговорити. О свим релевантним налазима истраге, рекла је, јавност ће бити благовремено обавијештена.

ЋУЗА

*As far back as I remember myself (with
interest, with amusement, seldom, with
admiration or disgust), I have been subject
to mild hallucinations*
Владимир Набоков

Стара професорка Татјана рекла ми је још први дан: имаш право сам креирати тридесет посто програма. Она је одлазила у пензију и било јој је драго да ће је замијенити њезин бивши ученик. Мало је то мјесто и мала школа: довољан је један професор енглеског.

Дјеца су ме вољела. Знали смо се из оних пет-шест задимљених паланачких кафића. Испрва су увече преда мном скривали цигарете, но ускоро су одустали.

Креирао сам ја заправо много више од тридесет посто програма. Учио сам их презент перфект уз помоћ рокенрол пјесама, вокабулар преко драгих ми књига. Спремио сам у рачунару тридесетак лијепих одломака па бих неки од њих уочи сата принтао у тридесетак примјерака.

Било је касно прољеће. С трећим сам разредом читао одломак из Набоковљеве аутобиографије. Могао сам знати да ћемо доћи и до *Лолите*.

Професоре, свиђају ли се вама млађе цуре, упитала је Андреа, а сав је разред праснуо у смијех. Протрнем на секунду. Стид ме и пред самим собом признат, али ја ту малу Андреу мјеркам још од кад је била први разред, још прије него сам се запослио. Није то једна од оних типичних тинејџерских секс бомбица, него ниска плавокоса цурица, на први поглед обична, помало кинеских црта лица, високог чела и крупних косих очију, нешто између *Christine Ricci* и *Lucy Liu*. Неко из задње клупе добаци: би професор, ал страх га ћузе. Ја једва дочекам да скренем тему: ћуза је турцизам, кажем, а ту је негдје и зазвонило.

Док сам ишао према зборници пришла ми је Андреа. Није ћуза турцизам, професоре, него талијанизам, рекла је. Ниси у праву,

Андреа, казао сам.

Сутрадан сам радио у библиотеци. Наша школа нема библиотекара па се сви у оне дане кад не држимо наставу мијењамо у библиотеци: мене качи сваки други уторак. Цијели дан у собу с књигама није ушао готово нико. Минут до пет, кад сам већ хтио поћи, зачу се куцање и отварање врата. Ушла је Андреа. Добардан, промрмља, и пође у мрачне лабиринте међу полицама. Слиједио сам је као опчињен. Мирисала је на јасмин. Скинула је неку тешку књигу с полице и пошла ми у сусрет. Стала је пред мене, с књигом под мишком, и гледала ме шутке. Трен се одужио, а онда зидни сат докину чаробну тишину. Пет је сати, Андреа, рекао сам, морам затворити. Она прође мимо мене, спусти књигу на сто, малко је прелиста и позва ме. Показа ми прстом на задњи дио једног одјелка: *ћуза* (*тал. chiuso* - затворен, закључан) затвор, хапс, арест. Погледам је у очи, а она скрену поглед и крену ка вратима.

Мислио сам да се шалиш, да лупаш, да си то тек тако рекла, пригушено викнух за њом. Окренула се на трен. *Silly Rabbit*, рекла је, *trix are for kids*.

РАДА

Her hair was ruddy golden...
О Хенри

Даница је отишла кући. Иако је на вратима писало да ординација ради до шест поподне пустио ју је кући у пет и петнаест. Десет минута раније извадио је зуб старом Станоју, заостали крњави кутњак у скоро безубим устима, а након њега није имао никог заказаног. Неће бити никакво чудо, међутим, ако неко ускоро покуша отворити закључана врата: ненајављени пацијенти најчешће и долазе у ово доба. Сестра Даница се зато и чудила да ју је пустио раније. А он се опет није могао натјерати да данас више ради. Нервозу више није могао контролисати. Кћерку је јутрос оставио уплакану. Кад ју је поподне звао по гласу јој је видио да се не смирује. А доктор Милић је био слаб на своју кћерку, на своју Сандрицу. Увијек ће она за њега бити Сандрица, макар већ има непуних деветнаест година, само његова Сандрица. Његова жена, Сандрина мајка, кћерки никада није тепала.

Доктор Милић дубоко удахну и поново окрену број мобилног који је тешком муком добио. Бирани претплатник, заправо бирана претплатница, поново је била недоступна. Рада, она је за све крива. То име - Рада - у посљедњих је неколико дана одјекивало докторовом кућом. Сви су га изговарали меко, мазно, на начин на који је сама Рада изговарала своје име. Та посебност у изговарању имена требала је ваљда нагласити и њезину посебност. Имала је дугу и густу косу која

се пресијавала на неки посебан начин, била је то плава коса с понешто црвенкастим одсјајем. Доктор Милић је био непоправљиви наивац кад је ријеч о шминки, фарбама и осталим женским триковима те је био сигуран да је ријеч о природној боји косе. Жене из њиховог градића, међутим, тврдиле су да Рада сваких петнаест дана иде свом фризеру у Београд, неком гласовитом фризеру којем оставља брда новца.

Мислећи на кћеркино уплакано лице доктор поново окрену број. И зачудо, сигнал је показивао да је мобилни напокон укључен. Ускоро је чуо онај њезин мазно-љепљиви глас: хааало. Радо, рекао је доктор Милић, можемо ли се видјети. Заузета сам, рекла је Рада. Само кратко, Радо, молим те, рекао је доктор Милић. Добро, промрмља Милић, дођи, али одмах, адреса је Српских бораца 56, трећи спрат, ништа не пише на вратима.

Доктор одмах сједе у ауто. Тамо је она, дакле, с друге стране ријеке. Та жена као да је шпијунка, тако живи: до броја мобилног је једва дошао, а нову њезину адресу нико није знао. Донедавно је живјела у теткином стану у главној улици. Тетка се, међутим, вратила из Швајцарске, а сада није знала ни Радин број мобилног, а камоли адресу.

Паркирао се пред зграду, устрчао уз степенице и устрептало закуцао. Рада је отворила. Носила је уску зеленкасту хаљину. Доктор се, наравно, није баш најбоље разумио ни у одјећу, но био је свјестан да је то хаљина за коју би већина жена дала пола године живота.

Хоћеш попит нешто, питала је, а доктор је само нервозно одмахнуо главом. Знаш зашто сам овдје, Радо, рекао је. Мораш пристати, очајан сам. Не знам, рекла је Рада. Полако је шеткала собом. Доктор је стајао у довратку, између предсобља и собе, још увијек у ципелама.

Рада стаде крај прозора. Гледала је доље неких тридесетак секунди па се окрену с благо зловним осмијехом. Ено Николе, градоначелника, рече, паркирао је до тебе. Иде овамо, упита доктор задихано, теби? Дааа, рече Рада, звао је пет минута након тебе. Тако значи, рече доктор. Дааа, рече Рада, и он би хтио... Чуло се куцање на вратима. Доктор се одлучно окрену и отвори врата. Градоначелник је био збуњен: Милићу, откуд ти? У доктору се нешто преломи: Чуј, откуд ја, а откуд ти? Рада приђе, мало одгурну доктора и рече: Жао ми је, Никола, доктор је дошао прије.

Пет минута касније доктор је сједио у фотељи, пијуцкао коњак и захваљивао се Ради, до неба. Нема проблема, докторе, рекла је Рада, али немој ми лажи ни превара, рећи ћеш Зорици што прије, најбоље још вечерас. Хоћу Радо, не брини, рекао је доктор.

Кући је возио замишљен. Било му је драго да је све ријешено, а опет му се чинило да је цијелој тој причи давао превелику важност. Јест му пао камен са срца, али није заправо знао откуд му уопће камен на срцу.

Ушао је у кућу. Жена је гледала неку сапуницу на телевизији. Гдје је Сандрица, упитао је, а жена одговори да је напољу. Па добро, рече доктор, мислио сам то казати пред њом, али шта је ту је. Жена напокон скрену поглед са екрана. Био сам с Радом, рече доктор, пристала је. Жена се трзну, отвори уста и узе телефон. Сандра, сине, мама је, рече брзо, Рада ће ти сашити матурску хаљину. И доктор је успио чути радосан кликтај своје Сандрице. Јест Сандра, јест, говорила је докторова жена, све је договорено, Рада ће шити за тебе, имаћеш најљепшу матурску хаљину у граду, ма шта у граду, у Републици Српској! Неће, Сандра, неће она за матуру ником шит осим теби, нема времена, а цаба Анђели и да јој је отац предсједник, а не градоначелник, нек иде у Беч ако хоће па нек тамо купује. Јел ти драго, Сандра, питала ју је мајка, а ова је већ неком, ваљда пријатељицама, саопштавала вијест. Добро, Сандра, видимо се, рече Зорица Милић, инспекторка у општини и жена угледног угљевичког зубара Алексе Милића. Драга, рече доктор Милић, дај ми тај телефон, морам отказати наруџбу, морам рећи Наташи да смо нашли другу снајдерку.

Марко ГАЛИЋ

ПРОФЕСОР НИЈЕ ПИО ЧАЈ

„Својство свезнајућег приповедача одувек је изазивало одређену дозу страха и аутоагресије. Писац раслојава своје биће у жељи да створи несвакидашњу причу, комплексну радњу, јунака који задржава део његовог карактера. Често се запитамо има ли писац стално обличје или подлеже агрегатним стањима попут природе која га окружује?“

Читао је своју белешку у тишини, пензионисани професор катедре за компаративну књижевност неодређеног, крајње безначајног, Филозофског факултета. Поседовао је традиционалну грађу једног професора, згужваног израза превученог искуством и књижевном паучином. Кожа ненавикнута на додир клатила се на чивилуку закржљалог скелета, прекривена плаштом старачке проницљивости. Дубоко усечене усне сведочиле су о бројним исповедањима, византијско плаветнило усађено у очне дупље чувало је одисеје острашћеног књижевника. На левој дужици чувао је ентитет забележен у медицинској литератури као колобом, прекид у континуитету, црна рупа личног микрокосмоса.

Неретко несхваћен или одбачен због своје пекулијарности, професор се повлачио у свет речи, покушавајући да надомести сопствену физичку ману. Није разумео људе који су зазирали од његовог погледа, као да би их исти могао прогутати и разрешити овоземаљских красота. Можда је био неprimетан, безличан? У покушају да својим јунацима удели део личности или изгледа, крај је сопствене делове тела, органе, осећања, део своје дужице? Постао је љуштура, испражњена олупина. Његова појава била је пекулијарност, свршен човек саздан од недовршености.

Веровоао је да ће апсолутном спознајом књижевности испунити свој микрокосмос шаренилом које му је на рођењу одузето и тако омогућити другима да узврате поглед. Био је дарежљив човек, желео је да ти ово предочим.

Наравно, било је ово апстрактно размишљање, безмало ирационално, али доносило му је непресушно задовољство и решеност.

Поштовао је кодекс високе академштине горепоменутог Филозофског факултета, испијао је зелени чај из јапанског порцелана у изнимним количинама. Уживао је у танинској горчини, настојећи да је задржи испод језика што је дуже умео.

Степен продуктивности сразмерно је пропорционалан количини мирисних врећица на маргинама исписаних дневника, чврсто су веровали у ову хипотезу.

Проучавао је арапску, египатску, месопотамску, кинеску, старојеврејску, персијску и хиспаноамеричку књижевност, али није успевао да досегне апсолутно, јер оно је у корену недостижно.

Одустајао је и изнова обнављао своју теорију, али она је у крајњем исходу неминовно наилазила на неуспех. Пробудио се једног октобарског преподнева са надасве интересантном теоријом. Посматрајући врећице чаја, божанственог напитка који је конзумирао свакодневно, дошао је до закључка да је за сваку испијену врећицу изгубио време које је морао посветити писању сопствене приче. Постао је опседнут, неки би рекли луд или можда ћакнут. Престао је да испија чај и било је то недопустиво за једног професора, помишљали су. Професор је сматрао да се одређеној тежњи човек мора посветити бескомпромисно, отклонити сваку сметњу, макар она била и једноставна рутина попут испијања чаја.

Гротескна силуета нестрпљиво додирује олињалу Оливетти писаћу машину. Била је то најдрагоценија имовина, наследство са очеве стране. Из забаченог дела просторије допире „Карневал животиња” Камиј Сен-Санса, чудноватост мелодије напада ушне шкољке и постаје катализатор за инспирацију. Седми став „Акуариум” низао је тонове у раскошном глисанду мистичног жичаног квартета. Призор осветљен млечним светлом усамљене сијалице наликовао је на лоше режирану комедију ситуације. Могао је да наслути њихове искежене главе превучене рогобатним осмехом, звук јецања и неконтролисаног смеха.

Осамљен, огрнут осуђивачким светлом усијане волфрамове жице, додирује писаћу машину специфичним интензитетом. Масне жаоке израћају изнад његових шака и остављају траг на пространој белини. Неуморни редови постали су замена за чај, били су његова пошаст, постали су његова навика. Оливетти машина гутала је белину, а затим рађала гримизно шаренило. Била је његов талисман, беспрекорно осмишљена справа, медијум за његов гениј.

Дисао је брзо, осетио је бес, разочарање, екстазу, катарзу. Његове каротиде режале су на врату, допремајући оксигенисану крв у предворје његовог бића. Напокон, био је ту.

Иза последње тачке наступила је празнина и није захтевала испуњење. На катедри за компаративну књижевност није доживео промену. Колобом на левој дужици остао је непревазиђена препрека у остварењу међуљудских односа. Желео је да ти пренесем, драги читаоче, да је напокон прихватио своју пекулијарност.

П. С. До краја живота није окусио чај.

ПАРЧЕ ОТРГНУТОГ КОНКОРДА

Трг Конкорд, положен на девет хектара величанствене земље прекривен је калдрмом на чијој површини свакодневно маршира светина. Обелиск из Луксора поносно надгледа бујицу тела и пркоси гвозденој дами чији поглед почива на облинама Конкорда. Предвечерје окупано мошусним тинктурама краде капи са дамских вратова који хрле у сусрет фонтанама.

У Француску долази лето.

Задовољни мушкарци грабе воду и олакшавају дисање својим пратиљама које кикотом исказују захвалност. Фонтане са алегоријским детаљима придавале су посебну чар тргу, мишићави тритон и водене нимфе дарују свежу воду у налетима незабележене врућине.

Hôtel de Crillon, читав Париз сјатио се у подножју новоотвореног здања које је гутало посетиоце у енергичним залагајима. Очекивао сам Абел у ресторану хотела Кријон, наслутио звук изненађења који се отрже са њених усана док испробава традиционални *Coq au vin*. Прелазећи мост ухватио сам сопствену сенку погледом у покушају да обуздам усхићеност, али она је непрестано расла и чинило се тако да је ствара дивовско биће. Крочио сам на прилаз хотела Кријон и својим вештинама које сам стекао у Бордоу као младић покушао сам да очарам две људске стене које су претиле својом појавом.

Пошто су молбе одбијене као и неколико мирисних франака, био сам принуђен да одустанем од своје маштарије. Шарлатан, изигран, преварен, питао сам се шта их је одбило, сенка или стварна личност која се у њој скривала. Посматрао сам њихове ишчашене појаве са гађењем, прогутао псовку и држао је скупљеним уснама попут горког залагаја.

Летњи плусак ненајављено је завитлао тргом, односећи све пред собом. Сићушни кишни базени појавили су се у удубљењима на калдрми, а свака кап изазивала је концентрично поигравање. Суморно лице упутило је презрив поглед, а потом се изобличило у нападу кишне капи. На западном зиду хотела Кријон постојао је улаз за плонжере, мрачан, опасан црним цаковима, естетска мана доступна искључиво авантуристима и перачима посуђа. Испаравање, лепеза снажних мириса, коријандер, босиљак, кумин, ђумбир, шафран, мешали су се у јединствену опојну дрогу која је изазивала стравичну главобољу код случајних пролазника. Ушао сам у невелику просторију, не већу од просечног дневног боравка у мансарди, кашљуцајући сасвим опрезно. Крупни плонжер у углу просторије проговорио је у име свих. Његове укошене очи откриле су крупне зенице које су испитивачки одмеравале. Масне прсте преплео је на трбуху са задовољним изразом на лицу.

„Новајлија?“, његов глас био је оштар, дубок и чинило се да долази из простране пећине.

„Не, господине... Овде сам случајно, тражим улаз у Кријон.“

„Делујеш као способан *monsieur*, не видим зашто ти је потребна моја помоћ, ја сам ипак само *plongeur*.“, изговорио је заједљиво.

„Моје име је Пјер, господине, ваша помоћ заиста ми је неопходна.”

Испљунуо је сажвакану гранчицу босиљка, незадовољно фркнувши попут коња.

„Звучиш префињено, тешко варим људе попут тебе. Ђмиле, моје име је Ђмиле.”

„Ђмиле у ресторану седи одређена дама коју покушавам да видим, али потребна ми је тактика.”

Просторијом плонжера разлегао се групни грохот који је натерао крв на образе, непријатну врелину у очне дупље.

„Пјер, друже, ово су Алфонс, Ернест, Фабри и Марсел, момци поздравите господина!”

Плонжери су одложили масне лонце, испљунули гранчице босиљка и изговорили гласно: „*Enchanté!*”

„Пјер друже, опиши ми ту даму, увек желим помоћи у љубавној невољи.”, просторијом се изнова разлегао громки смех плонжера. Придружио сам се.

Мирис биљних зачина, масне кецеље, њихова изнурена лица, кратак опис њеног изгледа и негативан одговор.

„Отишла је, Пјер. Испробала је *Coq au vin* шефа Базила и отишла, пре десерта. Жао ми је.”

У годинама које су уследиле нисам се враћао у хотел Кријон, са сигурног растојања дивио сам се обелиску и бешумним фонтанам трга Конкорд. Памтим Ђмилу и његове масне прсте, испљунуте гранчице босиљка, Алфонса, Ернеста, Фабрија и Марсела, изнурене појаве младих и искусних плонжера. Памтим улаз опасан црним џаковима, мирис шафрана и стравичну главобољу. Лепљива летња ноћ на највећем тргу престонице, парче отргнутог света на западном зиду хотела. Нисам ни слутио да ће у годинама које долазе у истом пролазу као плонжер радити Ерик Артур Блер, особа која је била нико и ништа у Паризу. Гледао бих како жваће мирисну гранчицу босиљка и стасава у велико име које носи у блиској будућности.
„*Enchanté, monsieur Orwell!*”

(Ерик Артур Блер познат у књижевном свету под псеудонимом Џорџ Орвел вероватно је радио у хотелу Кријон као плонжер за време боравка у Паризу, 1928. године. У његовом дебитантском роману “Нико и ништа у Паризу и Лондону, Хотел Х је повезан на основу његових верних описа са хотелом Кријон)

ЈЕСЕН(ЈИН) И КЕСТЕН

Пуцкетави октобарски дан развлачи се калдрмисаном улицом попут вестерновских котрљана. Несташни пролазници трљају дланове, а са њих узлеће револверашки звук настао у расцепима суве

коже. Први постулат књижевног изражавања налаже да ситуација не започиње метеоролошком прогнозом, али облаци су били тешки, хумидни и стезали су небески свод. Мирис цимета и Грени Смит јабука разлива се утрнулим непцима нештедимице. Улични продавац књига саблажњиво је посматрао опустошену Дунавску улицу, склупчан крај унакаженог остатка јучерашњег данског пецива. Читао је Сервантеса, ослоњен на Градску библиотеку где је имао обичај да слуша поезију у изведби младе девојке која се труди да поврати лепоту речи у очврсле љуштуре новосадских становника. Посматрао је шарене фасаде са првим јутарњим зрацима, смешећи се њиховом каприцу, ћудљиве зграде опстајале су током свих ових година.

Пролазници су летимично скретали поглед са одредишта, обарајући исти на картонску кутију испуњену мирисним причама и стиховима. Многи су успорили у жељи да са (привидним) интересовањем одгонетну курзив на избледелим корицама, али убрзо је продавац књига остајао без публике, наликујући тако на усамљени крајпуташ. Наставио је да чита Сервантесову „Опсаду Нумансије” са одушевљењем које је криомице израђало на површину. Становници Нумансије извршили су колективно самоубиство у жељи да очувају част и непоколебљиву кохезију, делили су глад и крв. Погодила га је смрт Баријата, младића који није дозволио да се жртва Нумантинаца обесмисли личном жељом за богатством и слободом.

Девојка која чита поезију асоцира га на Баријата, пожртвована у својој мисији, била је незабележени извор инспирације. Очекивао ју је, тачно у подне, наступала је на прагу библиотеке, огрнута јесењим бојама и мирисом печеног кестења. Подне откуцава са оближње цркве, најављујући свиту уметника која мигрира у пупак уљуљканог града. Импровизовани музички инструменти, мирис фарбе, орнаменти сачињени од коштуњавог воћа, жена превучена ренесансом и она... Овде природним током прозног текста долази опис лица, држање, контуре младалачког осмеха, несташни увојци и линија носа, а све у складу са наредним постулатом књижевног изражавања. Није обратио пажњу на филигранске детаље, била је зацело лепа, без сумње. Оно чега се сећао био је мирис печеног кестена, био је то раскошан глас и понос једног оратора. Јесењин, Бодлер, Превер и звук кастањете док поскакује на ватри- напукла љуска кестена. Наступала је и повлачила се уз осмех, није прећутно захтевала материјалну награду и правила је кратке паузе.

Желео је да јој постави питање које је у њему расло из дана у дан: „Да ли постоји нешто због чега би жртвовала себе или нешто своје?”

Одговорила је јасно: „Поезија, драги господине.”

Поставила је исто питање.

„Одрекао бих се овог живота за једно данско пециво.”

Насмејали су се. Приметила је кутију испуњену далеким, егзотичним, књигама. Њене зенице шириле су се и скупљале у налетима искреног одушевљења. На стотине мирисних књига удешених временом и кишним капима, страница попут умораних пучина чувале су њој непознате стихове и риме.

Ухватио је њен поглед. Наредни корак вероватно постаје очигледан пажљивом читаоцу. Загледан у своју прошлост између слепљених корица, положио је хрпу уморних књига на њене дланове. Њене очи испуниле су се сузама и она је отрчала, напустивши га у пустињи цивилизације и речи. Можда она није Баријат свог поднебља, можда није достојна часних Нумантинаца и њихове велике жртве.

Заспао је на оближњој клупи, грч пређашњих догађаја бледео је и напоследку ишчекао са његовог лица. Био је спокојан.

Уводна сцена остаје иста, а трећи постулат књижевног изражавања настоји да ограничи понављање у написаном. Наредног октобарског дана бивши улични продавац књига отвара очи и посматра ћудљиве новосадске фасаде.

Пробудио се са укусом метала у устима и био је сигуран да он потиче из његовог озлојеђеног желуца. На потиљку је имао утиснут курзив „Опсада Нумансије”.

Познат мирис допирао је из пластичне кесе обешене о његову надланицу. Испразнио је садржај у крило, а осмех је лагано резбарио његове образе.

На папирном омоту записани су стихови Јесењина:

*На челу боре испаштања,
коса му се прамењем лиња.
Но чар његових маштања
у јасним сликама тиња.*

Узео је велики залогај данског пецива, али осетио је само кестен.
Није се жалио.

ЈАТО ПАПИРНИХ ЖДРАЛОВА

Мирис хладних дланова накупља се у њеним ноздрвама. Сићушне боре појављују се крај усана и развлаче их у осмех. Стекла је невероватну вештину на академским позорницама, стотину жена почива на њеним шакама. Деценије крхких жена, деценије јединствених прича маестралних твораца смењивале су се на њеном лицу. Узела је парче ваздуха и несебично издахнула реч, а она је узлетела са њеног језика попут ждрала, дуговечне птице која се настанила на теменима неких људи. Густе сузе исцртавају слане меандре на образима, ждралови плешу на теменима... Удише ваздух, издише речи, посматра своја плућа на разголићеним даскама- удах, издах, удах, издах.

Удомила је Јулију и заиграла на балкону Капулетија, паперјаста коса поиграва на веронским ветровима и скрива врат упрљан уснама. Испија отров и напушта је у маузолеју. Сирота девојка се буди, али њено запомагање нечујно је за љубавника и последњи глас испушта док прислања његов бодеж на груди.

У танушном гласу рађа се Офелија, разум је напушта и она постаје данска река, бешумна и смртоносна, односи болећиво тело, неостварено и младо. Мелодија из њених груди јењава, а тело окружено буллама улива се у смарагдно језеро на чијим обалама почива она...

Жизела, ваздушасто обличје чедне и неостварене невесте, плеше на ободу шуме, призивајући лакоме дрвосече у своје смртоносно наручје. Духови и силфиде плешу, краду животе мушкараца који се спотичу и скончавају у мукама. Жизела ишчезава и ваздух је изнова топао. Дах...

Маргарита Готје дише, њена туберкулозна плућа грче се и опуштају, бледуњава куртизана посматра своје камелије, свесна да јој се крај ближи. Увела плућа не примају мирис разбокореног цвећа, а ваздух у просторији постаје тежак и неприступачан...

Удах, издах, удах, издах, жена дозива своје ждралове, удише их са темена немих људи. Слани меандри нестају у кратким потезима меснатих шака. У њеним ноздрвама накупља се мирис хладних дланова, сув попут барута ишчекује варницу која ће покренути одговор.

Пуцањ. Сићушне боре израњају из дубина њене коже и развлаче усне у осмех, дрхтав и поносан. Наклоњена силуетама које се придижу из седишта повлачи се иза кулиса.

Неосветљени ходници Српског народног позоришта, мешавина зноја и умора, кораци у стешњеном простору. Улази у гарберобу и спира ликове са коже, придиже се и посматра воду како се обрушава у сливник односећи деценијама обликоване жене. Читаво јато папирних ждралова надлеће њено теме. Спушта прекидач и допушта да их тама прогута.

Излази на степениште и посматра људе у уљуљканој поноћној атмосфери. Прелазећи трг, ишчезава у телима која журе низ промрзлу, чудесну ноћ.

Милутин Ж. ПАВЛОВ

МАСКА ЗАГУБЉЕНОГ ИМЕНА

*Не тугуј за изгубљеним,
питај се куда ћеш затечен у кораку.*

Иследник Василије Бумашкин листа свеску, тражи неко заборављено име, певуши фамилијарну химну и намигује дедином портрету. Портретисани деда га упитно загледа. Не знаш ко ту кога ислеђује, портретисани деда сумња у Василија, а Василије не зна куда би са сумњивим дедом. Да не сумња не би ни умео бити иследник. Није сумња мало мајсторство, сумња је занат.

- Опет си привео тог, како се већ зове – чешка се иза уха Василије – а да не знаш како му је име и презиме, све морам ја као поп у цркви. И закопчај то горње дугме када са мном разговараш.

- Па, човече, легитимисао сам га. Ја без легитимисања не приводим, држим ниво, нисам ја кондуктер брзог воза – истегли се мршави полицајац.

- Чим зинеш, кондуктер ти испадне из уста. Јеси ли га стварно легитимисао?

- Јесам, како да нисам, није имао исправу, мислим да не мислим, никакву исправу.

- Опет без исправе?! Данас је опасно немати исправу.

- Без исправе си ништа, ја то тако сматрам – прецизира полицајац. – Моју савест у длаку знаш, ја пре свитања мојим укућанима преконтролишем џепове, новчанике и ташне, ни не знају да су легитимисани, код мене нема да фали.

- Немаш паметнија посла него да претураш по породичним џеповима и ташнама.

- А ти ни фотографији рођеног деде по оцу не верујеш. Јесте да је круто, али је домаће васпитање. Увежбан фамилијарним хапшењима ја сам догурао да уваженог полицајца који зна колико ти је лична карта атест да те има пред народом и пред народним органом реда. Ја редовно обнављам личну карту, мислим да не мислим, пре рока и са њом важим и као да ништа око мене не важи. Ко смо ми без

личних карата?!

- Цепидлачиш и више него што треба. И откуд сад па овај?
 - Који, шта ти значи, па овај, откуд знам на шта циљаш?!
 - Приведен предмет, разлог привођења, разлог.
 - Портиру банке учинио се сумњивим. Позвао нас експресно телефоном. И ја сам га још експресније привео. А ти види шта ћеш с њим?

- Портира си привео?
 - Не, твог покојног деду, ма какви портира, приведен је тај који нема то што треба да има у име реда и закона.

- Спусти се мало с полицијског неба, ако си ми кум, то још увек не значи да ме можеш туцати по глави... Да ли се опирао?

- Ма какво опирање, ја с лакоћом оперишем. Има дана када ми се добровољно јављају за привођење, имам лаку руку с финим форама за хапшење. Нема лопова у овој нашој стешњеној вароши који не може бити опчињен са моје стране. Јеси ли ти икада мене, на радном месту, затекао без пендрека, ниси, наравно да ниси. Ја сам ти полицај у пуном рефлексу.

- Не обраћам пажњу на такве ситнице. Питао сам те јасно и гласно, да ли се дотични опирао?

- Ма какви, смејао се као луд на брашно, као, он даје допринос мом радном учинку. Додуше, питао ме полуслужбено, да ли баш мора, мислим да не мислим, то привођење... Да не морам не би те ни шетао кроз варошку јавност. Не мислиш ваљда како је мени лепо да те шетам од банке до наше полицијске штације.

- Кажеш ти њему.

- Црно на бело.

- У каквом стању си га затекао?

- Хм, какво стање, глумарио у холу банке, али ето, портиру се учинио сумњивим, а портири имају нос, пасје намиришу, осете... Еј, не дао Бог да је потегао пиштољче, пола шалтерске службе би се онесвестило. Вађење оружја на јавном месту изазива парализу ума са паничном страобалијом.

- Шта, био је наоружан?! – севне Василије као опарен.

- Јок, какво наоружање, тај ти нема ни хемијске оловке у цепу, неписмен, скроз неписмен, али зна временске прогнозе за три месеца унапред. Чим сам му пришао у холу банке, шапнуо ми строго на поверљиво, да ће наредних петнаест дана вејати снег.

- Ниси ли га, можда, затекао у некаквом сукобу са портиром?

- Колико схватам из моје патролне перспективе, не зна тај ни шта ће са самим собом, а не да се са којеким укрштава. Глумарио је све у шеснајст, мислим да не мислим, банка је то, и наравно, портиру заиграла сумња у очима, чува човек своје командно место, а около беспарица, еј! Иначе, питао га портир, докле ће зјакати по холу банке као црквени лустер, а овај наш безимени пацијент му одбрусио, да не глумари он тек тако у празно, већ паметно одмара душу и пушта машти на вољу да ужива и за наредне дане загледан у широка платна усликаних коња са некаквом *Веселом браћом* у холу банке. И портиру кликне у глави, каква ли се то уживанција може стећи у банци ако ли

не са новцима, неће бити да је другачије. То са усликаним фарбама, мало сутра. Искрено, мислим да не мислим, предострожност је матер свих матера, е, да се не посрне тек тако олако у празно.

- Развезао ти нашироко за три романа у наставцима. Декламујеш као основац рецитацију. Не гњави са том твојом шрафцигерском комбинаториком, уведи ми дотичног.

- Хајде безимени – отвори широм полицајац врата – уђи да се господину иследнику уцело искажеш, да не буде да је било, а да се догодило није. А ја ћу, господине иследниче, уздуж и попречке да проветрим главну улицу. Не чекај, лимун, безимени...?!

Иследник Василије кажипрстом пређе преко зашиљених бркова.

- Леп дан, господине.

- Како коме, видећемо, ако погледаш унатрашке среда је боља од уторка, а понедељак није лепши од недеље. Некад се утрефе добри сати, а кадикад се ваљани минути стровале у лоше секунде и тако укруг. Изволите, темељно и без журбе, нисмо на државном банкету, оно не знам како да те пред очима ословим.

- Довољно да смо ту, можемо ли сести, господине, мало нам шлајфују колена.

- А ти у множини.

- Тако, да не будемо сами.

- Седи, само ти седи, да фотеља не зврји у празно, комотно, овога пута ћемо мало темељније, ако нас не омете земљотрес – присећа се иследник Василија Бумашкин. – Шта ли оно беше пре пар година, случај смо муњевито окончали?

- Бицикл, одвезли смо туђи бицикл, верујте нам, нисмо ми ни помислили... И данас се стидно осећамо моја сенка и ја, чини нам се да у земљу пропадамо.

Листа иследник розликасту свеску.

- Причај, само ти причај, слушај ја док листам ову свеску. Баш ме занимају детаљи којих се сећате ти и твоја сенка, понекад ме и забављају те ситне лоповске цакле.

- Утрапи он нама корман бицикла у шаке, онако, на препад. Једва да смо га знали из неког виђења. Мени јурне реч из стомака, а куда ћемо са овим бициклом? Он нама, ево вам, папирић, имате на њему записану кућну адресу, и комплетно с пртљагом бицикло предајте мојој жени. А бицикл...?! Ми такво чудо од бицикла у животу срели нисмо. Ми њему, онако затечени, хоћемо, ево, учинићемо, само не знамо ко вам је жена, јер ми не читамо ни штампано, ни писано рукописно слово. Него, кажи ти нама улицу, кућни број, жену на описано. И узвратно каже он нама, улица Шангајска, нумер седми, бела кућа са два дугуласта пенцера и мрком капијом, жени очи кестењасте, дискретно брката са младежом на носу, мало здудана, име јој је Кристина. И тутне нам у горњи цепић сакоа пресавијену крупну папирну новчаницу за три чоколаде и кило жута шећера додатно. Иначе, ми не пушимо и не цуцламо ракију, ређе пиво, не курвамо се. И ми, шта ћемо, видимо јасно, љубазан неки човек, поштено отпедалимо бицикли његовој госпођи на ноге, а испоставило се да нам је он још

поштеније подвалио. Ми смо дотичној вратили украдени бицикл, и она је нас, уместо њега, уписала као лопове.

- А ко је тај преварант са дуплом подвалом на образу?

- Крадљивац бицикла ове наше дичне вароши. Та цела варош приповеда да сте му са тавана скинули више од тридесет двоточкаша, ето, да не верујемо.

- Хм, дакле, има човек метод, случај до случаја, метод до метода, финесе. А који је твој метод, лепо кажи, и да се растанемо као људи?

- Наше шаке и наша леђа, здрављем и снагом која нас још, Богу хвала служи, зарађујемо за комад леба и комад сланине, господине иследниче. Нема ту великог мудровања, све је јасно и чисто.

- Хајде да ти верујем. Знаш, тај бициклومان, могао је тако и авион с писте.

- Ех, камо среће да смо пилотски школовани. Дваред смо летели с трешње и само једном с тавана, то су вам сви наши беспилотни летови.

- Разумем, разумем... Ето, тај с том округлом женом Кристином, јефтин је преварант. Видиш, шацујем ја са врата ко је каквим и којим подвалама вичан. Ја са питањима пеглам полако, љубазно, стрпљиво, пуштам да се приложени текстил пере и скупља у сопственом кориту. Не сме на испричаном текстилу да усфали ни једна једина туфна.

- Чули смо ми да иза вас ни најситнија флека не остаје.

- Ни резанац, ни флекуца, ни фронцла.

- *Бициклето град јебало*, пардонирам, безобразно је писао књигу под тим насловом Ђорђе Сударски Ред. Он је, знате, бициклом обигравао цео Срем, и наше магарце је јахао са овновима у комплету.

- А ти и књиге читаш?

- Не, читано нам је рукописно. Дотични писац нас је у кафани частио читањем уз пивске флаше, а ја упамтио. Нама очас књига, иза гласног читања, зине у памети. Наравно, ако је читач ваљан, онако, онај прави. И не само што нас је частио читањем у Иригу, поклонио нам је дубоке кожне ципеле које су њему биле тесне, а мени су уз ногу пасовале. Ми и театарског *Дон Кихота* знамо наизуст.

- Лепо сећање, а тај твој лични писац из кафане, одакле је родом?

- Из Черевиха, чули сте за Черевих, та њега знали многи адвокати у Новом Саду. Нема адвоката који није од њега купио писаћу машину. Тај Сударски је писао књиге и трговао је писаћим машинама.

- Колико схватам, причаш о минулим временима.

- Да, отпутовао је са овога света, давно, давно је јавио радио, а када радио каже да ће сунце иза петка или суботе у недељу ја у то верујем, ма киша падала три наредна дана иза јављања. Ево, ми и сада имамо мали транзистор у цепу, нешто је већи од кутије шибица.

- Стварно, а ради ли та твоја скаламерија? – смешкајући се пита иследник.

- Само да га укључимо...

Мешају се звуци у трагању радио станица.

- Радио шета тебе, а ти шеташ радио. Није лоше, увек ти је

пуно уво.

- Знате, господине иследниче, ми са радиом нисмо сами. Колико нас успављује када цркавамо од умора, толико нас и буди да петлови без нас не кукуричу.

- Ретко ми се језик развеже, а данас ми реченице клизе као по лоју. Иначе важим за строгог мужа венчане ми жене. Нисам нарочито храбар, али умен да ослухнем.

- Данас је смелост бити поштен и добар човек.

- Има и тога, није да нема.

- Спадају речи с језика као да се исповедамо у цркви.

- Тог споментог писца са насловним бициклетом у књизи, чини ми се, ишчитавао сам у неким недељним новинама. Поред чланка била је и његова фотографија. Памтим човека са књигом испод пазуха капута, а снег веје, веје...

- Као што и нама веје читавог живота. И чини нам се да никада из снежних сметова нећемо изићи.

- Оставимо се тих тупоглавих фраза – тргне се иследник – него да ми лепо с бициклета пређемо на данашњи дан, да ја видим отворено, ко смо и зашто смо ту где јесмо... Име, презиме и тако то што заредом следи.

- Ми, поштовани господине иследниче, када би имали презиме, сигурно не би били без имена и рођенданског датума. Од свију слова знамо читати и писати рукописно, а словно Ј, О, Е, М, Т и А, само у крупним облицима, ћирилично и латинично, остало вам на част. С нама самима смо тело и исправа, све наше фиоке су у нама, у панталонама и без панталона.

- Ха, ха, ха... – смеје се иследник. – Значи, чист словни и лумпен панталонер од човека. Добро, јеси ли бар који месец около школских учионица оплевио?

- Ми ни у школске прозоре завиривали нисмо. Потписујемо се, у изузетно ретким приликама, палцем, ако устреба могу и сада, потписно на уписно. Нас јесу, да кажемо лепо, и матичне књиге мимоишле, све нас је мимоишло, све осим крава, коња, свиња и живине.

- Јеси ли као војник шетао експлозивно по војним маневрима?

- У касарне смо гледали издалека. Не би нам шкодиле војничке вештине међу угледним разбојницима, али може се и без њих часно живети. Од свих униформи које се шепуре кроз нашу варош ми имамо само ову офуцану шапку ватрогасног официра. И њу нам је поклонио варошки ватрогасац лично, још за живота, да му шапку шетамо по сеоским вашарима и да је покорно скидамо пред виђеним будалама.

- Добро, када би те неко питао, ко си ти, шта би му одговорио?

- Ништа ничему не сличи, нити одговара.

- Јеси ли жењен?

- Ни случајно.

- Ваљда си се некада женио?

- Јесмо, дивље, ту и тамо да не дангубимо.

- А деце, имаш ли деце?

- Не знамо, отаџбина нас већ одавно не броји. Ништа нарочито

нам се око очинства не догађа. То са децом ни једна женска од нас није захтевала. А да ли смо волели? Јесмо, жива смо бића, дивље и лудо. Имали смо, господине иследниче, пет великих љубави. Не знамо које су нам жене од тих пет љубави тање, а које дебље. Све су нам некако округле, тапациране, пуне месечарке, осим последње. Ова последња имала уши као апостолке са црвеним минђушама које су ми звониле уместо будилника на јастуку.

- Ни мој први комшија није бољи када је у питању брачно дивљање. Но, оставимо се тих брачних перипетија.

- Нисмо вични брачним керефекама. Ми смо себи самима и мужеви и жене. Довољна нам је једна палачинка на дан, ако томе додамо и кашику пекмеза од кајсија, пуна капа. У браку се све дупло клацка.

- Чекај, јеси био на неком платном списку?

- Ни у сну. Никада ми нисмо били фирмирани људи, ни у социјализму, капитализам нас и онако ђонира. Живимо голи стандард без пртених гађа, натрђено, па ко кога, да простите.

- Добро, одакле ти новац за живот?

- Руке, видите ове наше шаке, шире су од лопате. Прсти су нам квргови. Од наших руку ми је и овај џемпер на нама. Надничаримо, из минута у минут поштено. Има земље, господине иследниче, и иза наших смрти ће је бити.

- Да, да, неба и земље вазда ће бити. Видим, пристојно се облачиш, још само дункл шешир да накривиш.

- Па не можемо ми тек тако бити виђени у банци за коју држимо да је помало и народна, чим нас каматно увесељавају на свадбама и сахранама. Мора се бити чист пред сликама на зидовима банке. Ни у цркви нас нећете видети са нечистом крагном кошуље, ред је ред. Ми се миришљавим сапуном умивамо и руке перемо. Код лекара ни под хитно нисмо били, чак ни онда када нам је пацов на салашу у Јужном Банату одгризао мали прст с ове леве руке која нас храни, ево, гледајте.

- Видим, видим... А сад ми искрено кажи, зашто си ових дана зјакао у холу варошке банке.

- Прво и као најважније, мењали смо доларе за динаре.

- Чекај, а откуда теби долари.

- Па нисмо мајмуни да не можемо омирисати доларе, ако већ рукама и блато месимо. Једноставно, ми живимо у кући, дворишни део, Миланке и Јанка Стеванова, улица Змај Огњена Вука, нумер девет, иза Периног дућана.

- Даље, даље, слушам ја.

- Е, ти Стеванови, код којих ми разрађујемо живот са оним што умемо и знамо, уместо динара, одброје ми по који долар. Њима те доларе шаље син експресно да их животно одржава и да трошкаре на ситне рате. Кадикад им он и донесе нешто новца, обично када службено из Америке лети за Русију преко Београда. Успутно наврати да их не мимоиђе, фин човек, финансира сопствену патњу за родном кућом. И ми, тако, у том штиму с њима, мењамо доларе за динаре, спорадично.

- Како мењаш новчанице, када се не потписујеш ни левом, ни десном руком, а ни исправу било какву немаш?

- Увек се нађе нека поштењачина украј шалтера да нам тако нешто и одради.

- А данас и јуче?

- Верујте нам на реч да нисмо зјакали у празно. Отишли смо да се дивимо осликаном плафону банке. Девојке у белим хаљинама разигране на зеленој трави. Подалје су пропети коњи врани са раскаланим јахачима, разиграно и за очи и за душу. Зар ви не знате да су и банке почели осликавати као и цркве? Немојте само казати да Ђаво није лукавији од лисице.

- Од толиких девојака и коња у нашој вароши ти баш нашао да у банци зјакаш.

- Увек ћемо пред лепотом застати ма одакле она пред очима синила.

- Имаш ли ту којекуд још штошта додати?

- Имамо, како да немамо... На главном зиду банке, иза шалтера, кроз блатњави шор Орловата бауљају *Весела браћа* пресликана као да су сад уживо с фарбама скинута са слике Уроша Предића.

- Откуд ти знаш за Уроша Предића?

- Знамо ми да се он никад ни женио није. Памтимо и човека из Орловата који је Урошу Предићу на сахрани носио венац, приповедао нам лично кад смо били мали, а нисмо га ништа ни питали. Онај који не зна не уме ни да пита. Гледали смо ми у Народном музеју у Београду *Косовку девојку* и *Веселу браћу* моловану његовом руком. Многи писмени нису при чистој памети, а међу нама неписменима нађе се гдекоје око радознало за лепоту.

- Има на тим нашим вашарима и превише веселе браће.

- Како се узме. Имате, господине иследниче, тако ваљаних емисија на телевизији о мајсторству сликања, само треба гледати, умети видети и памтити. Ми смо самоуки око технике моловања, али баратамо. Пуно тога смо ми оловком опцртали.

- Стварно?

- Ево, дајте нам оловку и бели табак папира.

- Изволи, ево ти два табака.

Оловка је муњевито зашарала по хартији.

- Можда смо мало збрзили – пружи уцртани портрет иследнику – уцртани сте упаковано са наочарима на носу, а можда је могло и другачије.

- Пази, стварно, плунут ја. Баш ми наочари заносе мало укриво изнад левог ока. Обрве штрче. Честитам, црташ вештије и брже него што ја могу бележити по хартији.

- Шта ћемо, кад смо ошинути лепотом, лете нам линије из прстију. Ми смо многим салашарима по Банату моловали коње и петлове са кравама и овцама по белим зидовима да не самују када зими нагрну снегови.

- Признајем, сретао јесам у овој мојој иследничкој канцеларији чудеке, будале, грамзиве лопове и убице, али овакву фелу још сретао нисам. Имаш ли ти, човече, неке сроднике, стрину, течу са било које

стране са тетком или без ујне?

- Никог ти живог моја сенка и ја немамо пред Богом, а ваљда и пред анђелима, ђавола да прескочимо. Никог, брате мој, осим голих звезда на ноћном небу које нити нас знају, нити ми њима о светлећим судбинама знамо ишта паметно казати.

- Ипак те нечија тетка на свет донела, ниси се из нојевог јајета испило?

- Овако, нашли су ме неки Пајтини из Орловата на станици, чекали су воз за Нови Сад. Кажу да су нас нашли у картонском коферу. Овчје крзно којим смо били обмотани спасло нас мразне мећаве. Зима је, те давне хиљаду девет стотина педесет и неке била баш ледено оштра. Ми смо код тих што су нас из кофера распаковали расли на салашу до деветнаесте године. Они умрли, ћерке и зетови салаш профућкали, и ми тако, од рума до друма пошироко. Што се ових руку и главе тиче, ми смо неко и нешто, од сви заната утрефило нам се помало од свега што нам треба да живимо онолико за колико нас ноге носе. Личног и имена немамо, стичемо га од случаја до случаја. Надевали су нам разноразна шпицнаменија те Клемпа, те Калемар, некемо смо били Требенари, а некима смо важили и као Шрафцигери и томе слично. Кадикад смо се одазивали, а ређе и нисмо, већ како би нам се ћефнуло. Осећамо, мој господине иследниче, да тонемо у те небеске тишине олако безимени као и ови који не знају шта ће са сребрним прапорцима од златаног богатства. И шта вреди човеку име када од стида и срама не зна куда ће са сопственим презименом?

- И ти Стеванови са којима радно животариш, мора да су већ добрано остарели. Ни ти ми баш ниси при веселим годинама. Шиба живот по образима, види се то. Куда ћеш када ти они оду са овог не баш бајковитог света?

- Ваљда ће нас мимоићи горко судње доба. Ми се ни мраву замерили нисмо. Без светлог живота од Бога нам задатог ни тамног дана нема. Они су, уз синовљеву вољу, а он је млађи од нас и при пуној је снази, дакле отворено, нама завештали кућу са воћњаком. Опет, после мог узлета у помрчину, остаће њему очевина.

- Како теби када немаш ни имена, ни презимена, нема те уписаног ни у матичним књигама?

- Имамо образа и части у очима на рукама, господине иследниче.

- Може бити, не знам, није да није запетљано, али даје се одмрсити.

- Ми смо одавно свикли да нам се наша сиротиња и све нејасно разјашњава временом само од себе. То упетљано што вас занима, морате питати њих. Њихово не може бити да је туђе, и воља је њихова, а не туђа.

- И како је све то уприличено? – занимало је иследника.

- Отишли смо с њима фијакером код варошког фотографа. Код њега смо се, како би ви казали, фамилијарно усликали, уцело. За ту прилику обукли смо ново тегет одело. Фотограф нас усликао и до пупка овако главатог широм отворених очију спрам апаратуре. Онда смо отишли у цркву заједно са њима да и Стеванови ближњим

покојницима припале свеће као што је и ред код хришћана, и две свеће за живе као за сина им и нама да нас Божја рука с анђелима у животу прати. И када смо све то обавили, отишли смо у заказано време код варошког адвоката који је учтиво срочио да кућни тал са свим зетеченим стварима, у детаље, припада том и том, а нама лично код фотографа усликаним тог и тог дана, године те и те са нама уцело, уз приложен снимак нас усамо у теget оделу, како се из приложеног даје и видети. И то је запечаћено до судњег дана за наше лично *свето писмо*. А ми смо, господине иследниче, спремни да имамо и оно што немамо, нико за живота није остао, а да сахрањен није.

- Кажеш, запечаћено... Никад нисам чуо за такву врсту тестаментирања. Јеси ли бар на тим папирима оставио отисак палца.

- Јесмо, како да нисмо, палац је мој крст, поуздани знак. Палцем у пуном отиску, него шта, и то сагласно и син њихов је потписао. *Све истине чекају у стварима свим*, што би казао Волт Витмен.

- Волт Витмен – зачуди се иследник – одакле ти сад па тај васкрсава?!

- Амерички песник. Знате, поводом његових песама наш књигописац Иво Андрић је записао: *Велики је живот, истински и мистичан, ма где и ма у каквом облику био*. Ми смо тог Андрића видели уживо у Новом Саду на Петроварадинској тврђави када смо ишли једне недеље да гледамо торањ са сатом који великом казальком призива и показива тачно сате, а малим одвагава минуте.

- Толико тога у теби. Одакле ти све то? Не листаш новине, не читаш књиге. Да, збива се, има у животу јасно нејасних људи. Ретко, или готово никако, такве не срећем, морам признати, чист изузетак. Објасни ми то подробније, слушај.

- Ми, господине иследниче, ноћу кратимо несанице уз радио. Када ослушкујемо свашта и чујемо. Кадикад нам дође даљи рођак од ових Стеванових, вредан је и уман човек. Е, он нам са уживањем чита из наших књига. Ми недељно бар једну књигу купимо да нисмо у собици сами. Ми се увек код паметних људи распитујемо о тајнама вредних књига. Искажемо ми њима наше занимације и учтиво их питамо шта би се у којој књизи могло корисно по нас отворити да нам срца у животним стварима не буду уплахирена. И ми тако зађемо у књижару, купимо књигу уз *добар дан* да не самујемо улудо. Некада оскудевамо у читачима, али се утрефе.

- Неписмен. – Замишљено ће иследник. - Верглаш као да ти је у устима покретна библиотека.

- Питали сте, казали смо шта нас лечи. Одговарамо на постављена питања и пазимо да не оманемо. Ви сте власт, а ми смо ништа што би хтелo да личи на нешто. Ако већ не пишемо и не читамо, то не значи да не видимо то у шта гледамо и да не чујемо то што се чути може и у памети сачувати за не дај Боже.

- А са којим језиком се у сновима прегањаш?

- Искрено и неважно, ако баш хоћете... И како кад, господине иследниче, чешће српским, а ређе мађарским. Ми често у сликама сневамо, има у тим сликама пуно светлих места, а ређе тамних. Углавном, снове памтимо и тишине о којима не знамо шта да кажемо.

- Волео бих знати чијој си цркви наклоњен? Није ми, такође, јасно уз коју националност да те пришијем.

- Ми смо хришћани кадри попиту чашу доброга вина и са патријархом и са папом, имамом или са рабином, а тако нешто неће ми се догодити, још увек, ни у најбољим епским песмама. Осећамо да смо странци у нама самима, увек нам усфали то мало добре воље. Да, сигурно станујемо у ципелама својим, а остало како нам радом пристигне. Не знамо како се то назвати може.

- Распопућен Србин, а?

- Зна Бог у мом срцу од чије сам крви, а и шта би могли бити као лица без имена у светом знамену.

- Личиш на слику, без комплетног рама, окачену о небо без свода и зида.

- Не би се баш тако могло казати, али јесте некако обло на округло.

- Разумем, ти би хтео да умеш у мислима са самим собом, а ни само име ти неће улепшати образ, ако ти мисао ка злу срља.

- Тако некако. Ономад, у нашој вароши био неки, знам да га зову Ика Дошен, тај никад не коферише у празно, пун је новаца као псето бува. Начули ми, а да ни не знамо од кога, прича се... Е, то његово коферче пуно је разноврсних штамбиља. Платиш, он ти одштамбиља уз име са презименом и титулу, та нема тог звања ни тога мајсторства за чију диплому неће пристати његов штамбиљ.

- Да, свет је пун варалица и фалсификатора.

- Зар ви не слушате радио, господине иследниче?

- Сад већ ређе, а некада ми је радио чувао несаницу. Новине прелиставам чешће, а на телевизији не заобилазим касне ноћне вести.

- Да наставим...?!

- Да, да, наставите, причајте... Е, тог типа ми није привео...

- Ко?

- Ништа, слушам ја, слушам.

- Е, сад не знамо да ли је баш од тога Ике Дошена, а биће да јесте, тамо неки занатлија из околине Лесковца, купио диплому зубног лекара. И богме, тај је са љубављу плумбирао, вадио и сређивао зубе свима одреда, чак и керовима. Толико се извештио као зубар са лажном дипломом да му у том крају није било равна.

- Да, и на крају је долијао, рибија са урамљеним фалсификатом.

- Не знамо колико му је та робија тешко пала? Хвале га. Нема покуда на његово титулисано име са презименом. Урушен, а хваљен у ближој и даљој околини, кажу новине, бар тако нам комшија приповеда. Каже, да и у затвору важи као угледан зубар.

- Замисли колико ли је таквих бараба са лажним дипломама у овој не баш превише тесној Србији, а да ни бели свет не прескочимо заједно са Русијом?! – забринуо се иследник загледан у сопствене шаке на писаћем столу.

- Ми смо безимени, можемо замишљати и оно што нам душа не иште.

- Развукли ми минуте у сате. Кажи ти мени искрено који ти послови најбоље иду од руке, да разрешимо твој случај, видим да у

теби има и превише нераспаковане памети?

- Између осталог, воће, ту смо махери. У длаку временску знамо где и као садити коју воћку. Морате умети сортно укрштавати стабла. Мора се знати свака жила спрема које воћне гране иде. Није то само, плунеш у шаку, узмеш ашов и... Има ту хиљаду ситних финеса.

- Рецимо, питоми кестен? Моја госпођа воли зими печено кестење, убила би се за кестењем. За њу не постоји зима без прженог кестена. И очи су јој кестењасте.

- Питоми кестен иште на киселу земљу. Најбоље је околиш ђубрити са воћним кљуком илити већ узаврелом комином за печење ракије, не нагло, овлаш, без претеривања.

- Заниљиво, то нисам знао... А ракија, мислим спремање тих воћних ракија, печење ракије?

- Кајсија, крушка, грожђе илити ком од грожђа након винске муљаве, ватра у казану мора бити умерено уједначена, стрпљиво, и без журбе. Градирате по вољи, не више од двадесет гради. Шљива, мушмула, дуња, ту су већ захтевности умањене... Увек је важно код ложења казана илити веселе машине да се ложи суво дрво воћке спремљене за ракију...

- Ја позovem казанцију и он среди ствар, али ваља и то умети. Где ли си то све накупио?

- Гледали смо и слушали како то други чине. Нешто од тога нам је и радио причао. Наравно, сад је то и наша усвојена практика... Уопште, поменули смо воће, посађену стабљику ваља закренути, корен север, круна југ. Пре усађивања, дно рупе за усад, налити кишницом, посути благо коњском балегом, добро натрунити растреситом земљом, потом утуткати садницу фином земљом и одзго утабати затрављеним грудвама, а онда садницу благо повући нагоре и изнова је залити кишницом... Временом, благо искошена садница ће се ваљано ужити. Ужиљена ће се временом усправити. Тако ће се крошња развити за будућа пуна зрења и у том ојачавању постати отпорна.

- А резидба?

- Код сваке резидбе је важно отворити могућност да крошња воћке буде осунчана. Резидбу можете обавити чим воћка усни. У резидбу се може кренути већ од друге половине новембра и све тамо до петнаестог марта.

- Кућа са нешто воћњака ми је у Авалској, број три, розликаста спратна кућа. Воћњак би ваљало темељно орезати. Прилично су ми воћке запуштене, штрче изданци, ако си вољан...

- Имамо ми пуну главу адреса за резидбу. Бићемо спремни да вас уштимамо негде у јануару, ако жешће не нагрну снегови.

- Не журите с платежним обећањем, нагодићемо се. Имате згодан глас, памтљив, ви ћете нас, узвратно, господине иследниче, почастити

гласним читањем *Изгубљеног раја* Џона Милтона у преводу Милована Ђиласа. Књигу сам купио на Најлон пијаци у Новом Саду. Стоји ми на полици, чекамо пажљивог и јасног читача.

- Нисам баш вичан листању књига, ни прозе, а тек поезије.

Невешт сам у читању, осим законских аката и правничких књига, остало слабо марим.

- Види се.

- Ни у гимназији нисам био вичан листању књига, увек сам бркао *Мост на Жепи* и *На Дрини ћуприју*, ни данас не знам којим би мостом пре до Сарајева, помало сам и географски левак.

- Да се приметити.

- Но, како каже наш колега полицајац који те је привео, техника сваку компликацију разрешава. Зваћу ја ове из варошке радио апаратуре да ти звучно насниме тог твог Милтона од Ђиласа, па ти слушај и ноћ и дан, имам ти ја у кући три касетофона, два ћу теби за трајно сећање.

- Унапред вам хвала... Мало нам је непријатно, али питати морамо, знате...

- Развезуј, само ти развезуј...

- Молили би нам дате нешто писмено, кад смо већ тако искрено и нашироко разговарали. Ето, ми би да имамо у џепу неко папирче да нас овај ваш полицај не приводи сваке мешње. Није он лош човек, ми можда блесаво изгледамо, али верујте, у глави нам је пуна равнотежа.

- Не брини, шапнућу ја њему, а ти ових дана наврати, у вечерњим сатима, ето, у суботу или понедељак, до моје кућне адресе и донеси ми тог твог Милтона испод пазуха да га радијаши усниме.

- Авалска, број три.

- Јесте, Аца Мирков... А ја ћу преслишати папире да те имамо у евиденцији са именом и презименом са кућном нумером и матичним бројем, кад је то већ тако и са Стевановима код којих си и који су ти, као нека гарантна својта. Све се то даје средити да и ти будеш документовано уредан човек и пред Богом и пред законом... Ето, да си имао неку кривњу као што ниси, како да те хапсимо?! Никако! Не може то тек тако, нико који није ни неко бити ухапшен у овој нашој отаџбини са широким промајама, тако ли је?!

- Е, наш иследниче, више од пола живота протекло нам је без овере на папиру. Нисмо ми једини незнанци у овој земљи Србији, нити смо гори без имена, нити ћемо бити бољи са именом, навикли смо ми да будемо ваздух од човека, лист који очас одува тамо некаква олуја.

- Немој тако, некад и један глас превагне народног посланика на изборној листи. Не може, ми сви у статистику с позивима на одзив са свију страна, а ти изузетак у цветалом воћњаку. Мораш и ти човек бити са некаквом шифром, а не само неки изданак на ветру из Орловата.

Ширила се жута фасцикла на иследниковом столу. Иследник се оловком чешао иза клемпавог ува. Бели табак хартије остао је без убележене реченице. Оловка је заокружила црну тачку. Тачка је печатила радни дан иследничке канцеларије.

Јово РАДОШ

ДИЈАГНОСТИЧАР

Цибор је живео сам у великој кући. А живот самаца одувек је представљао недокучиву тајну. За људе из околине он је био особењак, али пристојног комшијског држања, мада су га виђали само повремено, пошто је стално радио у ноћној смени.

Више од три деценије био је механичар у сервису за поправку локомотива, који се налазио у главном равничарском граду, удаљеном четрдесетак километара од његовог места становања. Сервис су по навици звали „Ложиона“, јер су ту некада старе „парњаче“ припремане и оспособљаване за вучу путничких и теретних возова. Тада је у њој радио и чувени Ратко Зукеј, звани Мачкица, најпознатији локални љубавник тога времена, који се стално жалио на немогуће услове рада; на гараж, коломаст и прљавштину, а посебно на сулудог колегу „грмаља“, чији је чекић од седамнаест килограма увек могао несмотрено да заврши на његовој лобањи.

Када је стара железничка станица пресељена на други крај града, а широки булевар пресекао ранију путању шина, радионица је остала на свом првобитном месту, али са промењеном наменом. Делатност је усмерена ка поправци дизелки и локомотива на електрични погон. До радионице је водио само један пружни колосек, док су сви остали (као и помоћне зграде и бараке) били одавно зарасли у траву и велико шибље, а на њима су стајали напуштени теретни вагони, који су служили као склоништа за скитнице. Још је у употреби била и „окретница“ за локомотиве, као сведочанство некадашњих времена и очите дуговечности. На њој се могао прочитати утиснути жиг њеног славног конструктора Ајфела.

Цибор се није женио, упркос томе што је добрано грабио ка заокруживању шесте деценије живота. Иако омањег телесног склопа, још је био чврсте мишићне грађе и живих дечачких покрета и манира. Имао је профил вроне, која седи на високом ораху. Посебно су биле живе његове тамне очи, које су повремено постајале одсутне и искључене из овог света. Говорио је чудним шифрованим језиком, чији се смисао само ретко могао наслутити. Понекад је то био говор на пола језика, утишан и пун волшебних порука. Они који су га боље знали веровали су да је такав облик комуницирања научио у детињству, одрастајући међу шверцерима дувана, који су долазили

из Херцеговине и коначили код његовог оца. Неки су то повезивали са одрастањем у крају, из кога је, у време резолуције Информбироа, приличан број комшија (након појачаног међусобног шпијунирања и дојављивања) завршио на Голом Отоку. Причало се и о његовим парапсихолошким способностима, које је у извесним ситуацијама испољавао, али су објашњења за то углавном наложена у већој предозированости алкохолом, чијим се чарима чешће препуштао. Када би неко покушао да га наведе на разговор о таквим темама, он би само кратко изјавио: - Све је метафизика! Потом би се отпочео громогласно смејати, уз прављење чудних гимнастичких покрета; спуштао би се у чучњеве, брзо махао рукама и савијао се у претклоне.

Оваква и слична стечена искуства о њему повремено би била допуњена и понеким новим интересантним детаљем. Тако је угледни лекар приповедао својим колегама да је, за време посете родитељима који живе у суседству Циборове куће, ишао код њега да га замоли да му нешто помогне у домаћим пословима, и том приликом се веома изненадио, када је у соби до кухиње видео на полицама уредно поређана сабрана дела Фројда, Јунга и Адлера. На малом сточићу су лежале и неке књиге са филозофском тематиком.

Шта је још Цибор читао и о чему је размишљао у својој осами, могло се само наслућивати.

Али, мало коме је падала на памет чињеница да је он био један од ретких који је сачувао посао у времену када су, услед велике економске кризе, многи радници отпуштани из фабрика. Било је то готово неспојиво са његовим честим задржавањима у кафани код железничке станице пред одлазак на рад, као и у јутарњим часовима, приликом повратка кући. (Надимак Цибор вероватно је и добио по грчкој речи *kiborion*, у латинској транскрипцији *ciborijum*, а која значи врч, пехар). А онда је један мештанин испричао причу која је отклањала и расветљавала постојеће недоумице. Наиме, овај се на некој сахрани у граду, случајно упознао са човеком који је такође радио у бившој „Ложиони“. Од њега је чуо следеће казивање:

— Једном приликом извесни пријатељ нашег директора дошао је и тражио од њега да му запосли сина механичара, да га, како је говорио, склони са улице. Када му је овај одговорио да није у могућности да то учини и да нема слободних места, пријатељ му рече: - Отпусти онога пијанца (мислећи на Цибора), па ми прими малог. - Не, то не могу никако, узврати директор. Он ми је веома драгоцен човек. — Како драгоцен? — пренерази се дошљак. Шта причаш? Немој се шалити са мном!

— Саслушај ме, па ћеш разумети, настави директор. Наша државна железница нема ни један скенер за дијагностицирање кварова на локомотивама, па немамо ни ми. Када треба да откријемо квар, онда доведу (понекад и донесу) Цибора из његове бараке, до машине. Он ћути и ослушкује, а онда им каже шта треба отклонити. Каткад извади из задњег цепа неку кратку дрвену дршку, дужине фруле, или нунчаке Брус Лија, прислони је на уво, и њоме детектује квар. Увек непогрешиво. Зато ти опет понављам: њега не могу отпустити, он ми је, заиста, драгоцен човек!

Маја БЕЛЕГИШАНИН

ТРИ ЛОРКИНА (И ТРИ ВЛАДЕТИНА) ГРАДА

Путопис Владете Кошуте Три Лоркина града објављен је као предговор другој књизи Лоркиних Целокупних дела¹, насловљеној као Друга књига стихова. Владета Кошуте, преводилац и приређивач, самим тим и велики зналац Лоркиног књижевног дела, огласио се у овом кратком тексту и као сјајан путописац, а путопис је написан јула 1959. године.

Посматран у склопу целине, овај путопис јесте и предговор будући да претходи већ поменутој књизи стихова и да се у њему налазе моменти карактеристични за сваки предговор – подаци о песниковом животу и делу. Али они су овде дати у посебном путописном руху, utkани у ткиво овог путописа. А сам путопис, својствено жанру, садржи путопишчева опажања и утиске везане за градове и пејзаже, као и приче о сусретима, али је то у овом путопису прожето својеврсним уживљавањем у Лоркин песнички свет и пределе који су, на одређен начин, Лоркини... И заиста, сва три града – Кордова, Севиља и Гранада – имају важно место, као лирска позорница или мотив, у многим Лоркиним песмама, али и у прозним радовима (на пример, у делу Утисци и предели (1918)² Лорка пише и о Гранади), а Гранада је важна и као његов завичај и место напуштања овоземаљског живота...

Сваком граду посвећено је по једно поглавље, названо као тај град. И сваки град приказан је са својим посебностима: детаљима и атмосфером који читавају његову душу... Тако, у опису Кордове путописац нас враћа у историјску прошлост дајући историјске податке о Кордови која је у изгледу задржала и арапске и хришћанске наносе; говори нам и о песнику Гонгори, Лоркином учитељу; описује живот на тргу у летњем дану, као и вечерњу атмосферу споредних улицица са двориштима пуним чаролије... У поглављу о Севиљи, Севиљу најпре представља у контрасту³ према Кордови, као бучну

¹Федерико Гарсија Лорка, *Целокупна дела*, књига 2, приредио и с кастиљанског превео В. Р. Кошуте, „Веселин Маслеша“, Сарајево, 1971.

²Федерико Гарсија Лорка, *Утисци и предели*, у: *Целокупна дела*, књига 5, „Веселин Маслеша“, Сарајево, 1971.

³Један од начина да се неки град представи то јест путописно дочара јесте

и распевану насупрот тишини и сети Кордове; описује и живот на улицама града, радничку Тријану, јужњачке песме, али и архитектуру Севиље... Писање о Гранади, најобимније, композиционо се дели на три целине (тачније, две целине и краatak закључак) пошто се пажња путопишчева задржава на више места у Гранади и њеној околини: прва целина се односи на Лоркино родно место Фуентевакерос, друга на Алхамбру, Албаисин, Сакромонте и циганске пећине, као и на места везана за Лоркино хапшење и убиство – кућу песника Росалеса и брдо Мурсију... Пишући о свом боравку у сва три града, путописац не даје прецизне временске одреднице о свом задржавању, али се стиче утисак убрзаног приповедања... Приповедање је хронолошко, путописац прелази из једног града у други: наредни град именује на почетку новог поглавља, а понекад и у завршетку текста о једном граду најављује следећи град у који га пут води; сама ситуација путовања јесте спона што држи овај путопис као фину наративну целину.

Путопис се држи као наративна и смисаона целина и много суптилнијим спонама: у сваком поглављу Кошутић призива Лорку – наводећи његове песме или прозне радове, парафразирајући ситуације и мотиве из његових песама и прозе, износећи своје мисли о њему, као и сећања и запажања других људи. Гранада је, као песников завичај, и градација у овом низу од три града, поглавље централно по уделу приче о Лорки, и градација путопишчевих утисака, али и у причи о прва два града осећамо да се лоркијанска атмосфера стапа са осталим нараторовим утисцима, да је Лорка „главни јунак“. У поглављу о Кордови, као и у оном о Севиљи, постоји тренутак када се из непосредног описа оног што види, из садашњег тренутка, путописац преноси у прошлост, тачније кад се преноси у Лоркин песнички доживљај... Посматрајући Кулу зле смрти у Кордови, њен запустели изглед, Кошутић примећује: „Али, некада... сада ми се тек отвори значење Песме коњаника, сезамских стихова о граду ћутљивом (...)“ и потом наводи целу песму о коњанику који на враном коњићу прилази граду слутећи смрт која га гледа с куле, песму са истоветним почетком и крајем („Кордова. / Далека и сама.“)⁴ Или сличан поступак преноса у Лоркин доживљај, у тексту о Севиљи: путописац, умртвљен врућином јулске ноћи, посматра улице Севиље, гледа и Улицу живота, да би приметио да је и Лорка „седео некада овде загладан у њу“ (књига 2, стр. 20). То отвара простор за доживљај Лоркине песме из Циганског романсера под називом Свети Гаврило (Севиља) коју овде, у тексту, путописац не открива насловом, али отвара сцену, комбинујући своје реченице са Лоркиним стиховима, те проживљава атмосферу песме то јест разговора између Марије и

и прављење паралеле или контраста тог града с неким другим градом. То користи професор Кошутић кад је реч о Севиљи наспрам Кордове, а такав поступак користио је и Лорка, у Утисцима и пределима, супротстављајући Севиљу и Гранаду.

⁴Федерико Гарсија Лорка, Целокупна дела, књига 2, приредио и с кастиљанског превео В. Р. Кошутић, „Веселин Маслеша“, Сарајево, 1971, 17.

арханђела Гаврила. И преноси и нас читаоце на ту лирску позорницу прожету нежним осећањима, свежим метафорама и поређењима...

Поглавља о Кордови и о Севиљи, слична су, дакле, по начину на који путописац уводи Лорку у срж своје путописне приче. Али и пре него што помене Лорку именом, све је већ у знаку његове сталне „присутности“ – бројни цитати прожимају и освежавају и иначе сликовите и богате реченице професора Кошутића. У причи о сва три града цитати су из Лоркине поезије, претежно из песама Циганског романсера, али и из других збирки... Унесени су дословно и као такви истакнути курзивом, било да је песма у целини или само понеки стих; а негде су у питању парафразе и реминисценције (на пример, у тексту о Гранади, када описује циганске пећине, путописац помиње и запуштене ковачнице, луну и заспало Циганче, и ми препознајемо да је то подсећање на песму Романса о луни, луни, прву песму из Циганског романсера). Има, наравно, и цитата који се односе на Лоркино прозно дело; тако Владета Кошутић преузима Лоркин опис Гонгориних последњих дана и смрти у Кордови, опис из Лоркиног текста Песничка слика у Гонгоре (из књиге 5). Или прозни цитат, кад је реч о Гранади, из већ поменутог Лоркиног дела Утисци и предели (из књиге 5), из текста о Гранади, који и сам има одлике путописа, а односи се на Лоркино запажање да је Гранада опкољена планинама и „укотвљена“, а на ту слику подсећа путописца један од пријатеља с којим путује... Дакле, Лоркино књижевно дело живописно боји странице овог путописа.

Лоркино дело, али и мисли књижевно компетентног путописца везане за то дело... У поглављу о Гранади, у опису свог боравка у Лоркином Фуентевакеросу, професор Кошутић на есејистички начин приближава нам централну црту Лоркиног песништва: „Клатећи се у колима празним и врелим, посматрајући једнолик и блештав предео, бејах задивљен општим доказом чаробњаштва Лоркиног. Стабла, класје, топли ветар, цврнци, воловске запреге, па и сам пут не беху оно што се види свуда по летњим равницама, већ суштина сваке летње равнице, стабала, класја, топлог ветра, цврчака, воловских запрега, пута, протумачених песником богомданим. Јер Лорка беше не онај који види и чује, већ онај кога Природа гледа и коме збори, коме – како сам рече – све откри душу одреда (књига 2, стр. 26, 27); и у наставку следе Лоркини стихови о овим појавама природе... И као што Лоркино певање открива стопљеност са душом природе, тако би се могло рећи да и позиција нашег наратора и његов начин писања у путопису одаје својеврсно стапање са душом овог песника. А то је позиција љубави и разумевања... С тим у вези јесте и сета, па и видна разочараност и један вид тихог протеста, што је песник прилично заборављен од својих мештана у Гранади, што нема довољно материјалних трагова који би указивали да место памти и слави свог песника.

Путописно приповедање често отвара простор и за контраст као стилско средство. Контраст временских планова присутан је и на страницама овог путописа. Највише је то приметно у писању о Гранади, када путописац своје садашње утиске и опажања супротставља оним сликама из Лоркиног дела које се односе на исте пределе (реч је о

Лоркином тексту Гранада, из путописног дела Утисци и предели). Тако, док посматра реку Дауро или соколарско предграђе Албаисин, док слуша црквена звона, он се присећа Лоркиног писања о томе, и тада углавном користи форму реторског питања, на пример: „Где беху они звуци које Лорка виде да се, претворени у боје, заједно са шумом Даура, сливају с потамнелим мастивом смираја понад обронака Алхамбре?...“ (књига 2, стр. 29, 30) То је алузија на Лоркин одломак Звуци (из Гранаде), у коме нас је Лорка, користећи синестезију, пренео у готово нестварне пределе...

Путопис Три Лоркина града одликује се у великој мери лирским квалитетима. Реченица професора Кошутећа и прецизно и лирски преноси атмосферу градова; складна и пријатна реченица у којој су и његови епитети и поређења (на пример, необично и оригинално, али и функционално јесте поређење преподневног сунца у Кордови са инквизитором Лојолом), али и слике грађене од Лоркиних стихова, на пример: „Топла тама спустила се на саме кровове, у кућама су се бранили од звезда“ (књига 2, стр. 16, 17) Овакав поступак преноси читаоца у Лоркин лирски свет, али и у душевни доживљај самог путописца који се лирски стопио са ликом и делом овог шпанског песника...

У лирски, па и песнички поступак може се сврстати један вид понављања какав налазимо у поглављу о Севиљи, а то је понављање одређене слике и реченице, у више или мање измењеном облику; тако, на почетку писања поменуто је Севиља „путева црвенкастих“. Касније ће се та слика појавити у реченици: „Воде у Севиљу црвенкасти прашни путеви којима за време вашара, празника и Свете недеље хрли народ, коњаници, пешаци, до последњег сељака и пастира из удаљених села“. Следи кратка прича о Светој недељи и ускршњој кориди, да би се затим, асоцијативно, прешло на причу, односно Лоркину песму о хватању Антоњита Ђиде на путу за Севиљу, где путописац наводи стихове комбиноване са својим препричавањем сижеа... А потом реченица: „Воде из Севиље црвенкасти путеви...“ Реченица кратка, без додатних описа (у којој, овај пут, предлог из најављује пишчев одлазак), после које одмах следи повратак у започету лирску причу о Антоњиту, овај пут причу о његовој борби с душманима и о смрти, и навођење последњих стихова песме... И након тога, још једном, са малом разликом у глаголу: „Одлазе из Севиље црвенкасти путеви.“ Ту је већ и завршетак приче о Севиљи, и слика воза који „пучином лета“ хита према Гранади...

Лирски су обојени и завршеци прича о друга два града. Нарочито о Гранади, где се путописац у посебном одломку-закључку опрашта од Гранаде, и од Шпаније... Али снажна осећања у писању о Гранади присутна су понајвише у причању о Циганки Маруки која пева канте хондо, древну андалузијску песму⁵. То је права мала приповетка о доласку путописца и његових пријатеља у једну циганску пећину понад Сакромонта, о чекању Циганке која ће певати

⁵И Лорка се бавио феноменом ове древне андалузијске песме, а она је имала утицај и на његово песништво.

и потом о њеном извођењу „дубоке песме“. Ево како песма делује на путописца: „Никад не доживех да се речи тако могу претварати у крв, у густе и обилате капи које су дирале не само слух, већ су продирале до костију. И какве неумитне трагике у посртању гласа који је тумачио да ће срце искапати крвљу и да ће му само смрт донети ослобођење од љубавног јада. Седео сам прожет језом, желећи да тај глас више не зачујем, и сав у очекивању да од њега поново претрнем“ (књига 2, стр.33) А сама извођачица, изнемогла након песме, пада по постељи; нараторов опис и коментар одјекује саосећањем и болом: „Такав јој беше живот, никад удаваној, никад замајченој, сагорелој на ломачи песме, поразно порушеној у својих тридесет шест година, градећи канте хондо, песму плача црног, мушког, стрменог!“

Може се рећи да је путопис професора Кошутећа прави књижевни путопис. Не само због лепоте стила, изношења емоција и личног става током путописног приповедања, већ и због удела књижевности – пре свега Лоркине књижевности, али и због повремених навођења стихова других песника, а исто тако и због књижевних алузија и одређених реминисценција; на пример, пишући о Кордови путописац се сећа и Сервантеса, а у опису једне споредне улицице у Севиљи призива Дон Хуана...

При читању сваког путописа потребна је тишина да би се предели доживели. Тишина отвара врата замишљању... Владимир Гвозден каже да је замишљање „конститутивни елемент путописног жанра“⁶ Полазећи од овог одређења, и од снажног дејства на аутора ових редова, можемо рећи да је путопис *Три Лоркина града* своју мисију остварио...

⁶Владимир Гвозден: *Има ли путопис своју теорију?*, у: ПУТОПИС: часопис за путописну књижевност / главни и одговорни уредник Владимир Шекуларец, год. 1, бр. ½, 2012, Београд, 2012, 191.

Јелена ЗЕЛЕНОВИЋ

О БАРОКНОЈ АУРИ ДУЧИЋЕВИХ СТИХОВА

Барок, између осталог, тематизује онај проблем који ће постојати у књижевности док је ње саме и док је човека – пролазност људског живота и вечито човеково питање и збуњеност пред тим – како се и да ли се борити са таквом стихијом која не може ни до краја да се разуме, а камоли превлада. Она Пасклова мисао, за коју не можемо рећи да је типично барокна иако је писао у 17. веку, на измаку барока, већ пре свеобухватна и свевременска, да између нас и пакла, нас и неба постоји САМО живот који је најтрошнија ствар на свету, је можда прва и последња мисао која човеку прође кроз главу када на велика врата плача улази у живот, и када на црна, трошна врата из живота излази. Како сачувати достојанство, наду, смисао и да ли то уопште постоји када су новорођенче и смрт близанци, како је то још записано у древном Епу о Гилгамешу ? Заиста, имамо утисак да све што је писано, свуда и увек, покушава да да одговор баш на то питање. Вечита опомена, а најдоминантнија ипак у бароку, *memento mori*, је свеприсутна као усуд тог јединог, неизабраног начина постојања човека у свету – човека који за кратко дела, живи, пише, затим дуго и заувек само умире и пролази. Јован Попов је у раду „Метафоре пролазности: неколико примера меланхоличног доживљаја времена у књижевности“¹ лепо описао Хамлетово осећање приликом држања Јорикове лобање: „Готово би се рекло да осећамо очајни бес у Хамлетовим речима, бес због човекове немоћи пред неумитним, али и јалову утеху што се од тога нико не може спасти“¹ Лепо и тачно. Јер, заиста, успео је да докаже тезу о којој је писао – мисао о пролазности човековог живота је увек обојена меланхолјом као доминатним осећањем, која настаје из беса, туге и помирености пред неумитним. Меланхолија јесте опасна ствар, од меланхолије се умире, нестаје. Ипак, ако је она само присутна као доминатан став према животу,

¹Попов, Јован. Метафоре пролазности: неколико примера меланхоличног доживљаја времена у књижевности, Зборник радова: Аспекти времена у књижевности, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2012, стр. 169. (pdf)

јер се до ње дошло филозофским расветљењем, откривањем истине и њеним разумевањем, онда она постаје начин живота и болест сваког бриљантног ума попут Хамлетовог. Једног српског песника можемо да читамо као меланхоличног генија који истину зна и разуме, али је прихвата као неумитну, и не говори никада о њој док пише. А заправо о њој је све време реч. Тај песник је Јован Дучић. И зато није немогуће размишљати о барокној аури Дучићевих стихова, ако је писао о суштини, морао је писати о јединој суштини човековог живота – да прође. Остају имена која светле на грбовима да обележе по који ингениозни ум и олакшају му издржавање смрти, међутим, ништа се истински не може супроставити убрзању времена, човековом усуду, трошности материје и забору који као највећа претња, апокалипса, коначан нестанак, боји позадину свега што постоји и што ће доћи.

Дубровачки барок и Дубровник Јована Дучића

Када се говори о српској барокној књижевности, најпре се говори о Дубровнику, великим госпарима, сјају и моћи тадашње слободне Дубровачке републике која се развила у раном средњем веку и постојала до почетка 19. века, до Наполеона, када Дубровник пада уз звуке Марсезезе. *Respublica Ragusina* је као моћни трговачки центар имала материјала и снаге да негује духовност, књижевност и филозофију, онда када су околне земље на Балкану биле окренуте саме себи у циљу преживљавања и незаборављања сопствене културе. Дучићев циклус посвећен Дубровнику је свакако осврт на духовну заоставштину овог Светог Града српске књижевности, али Дучић није ни овде суштину изнео на видело, него његови стихови се поигравају и кокетирају духовитим досеткама са овим важним ступњем у развоју Срба и балканске књижевности уопште. Дубровник је свакако колевка српске барокне књижевности и Дучић је то морао имати у виду, и вероватно је управо зато што је то имао у виду, изабрао Дубровник да у такву причу смести своје хумористичке досетке којих је много у овом циклусу. Барокно тле смештено у бели град, помало мистификоване историје, где се спајају различити утицаји и као колаж, засијају час једним, час другим извором је идеално за контрастирање, духовите обрте на крају, за проговарање о сексуалним и другим односима дубровачких госпара и госпођа, за игриву тенденцију стиха, иза којег се крије суштина распада и расапа човековог постојања на земљи. Зато полазимо од његове песме Дубровачки барок. Споминињем кнеза Геталдића, Дучић даје и временски оквир својим стиховима, то је 16, 17. век, заиста време барока у Дубровнику. Међутим, првим истраживањем о племићкој породици Геталдић, долазимо до приче о расапу. Наиме, како нас обавештава Википедија, једна од сестара познатог математичара и физичара Марина Геталдића, Ника се замонашила у осамнаестој години. А у Дубровачкој републици, где је прђија, или мираз био веома важан, тачније најважнији део свадбеног обреда, где је прђија значила моћ породице и девојачку срећу, Геталдићи су једну ћерку послали у манастир јер нису имали више новца за удавање кћери. То нам говори о деградацији имовине

Геталдића. Крст Анунцијате може значити да су Геталдићи били ктитори многим црквама које су се тада подизале вероватно и због великих епидемија куге². Како је управо Марин Геталдић познатији носилац овог презимена, смео рачунати на Дучићево познавање његове биографије и биографије још неких чланова Геталдића. Дакле, ова прича у Дучићевој песми може бити прича о расапу једне племићке породице, о деградацији њиховог богатства, а самим тим и падању у заборав. Све и да занемаримо ове чињенице, општа атмосфера у овој песми нас поново упућује на исто то. Прва строфа би требало да дочара типичан барокни амбијент – много гоблена (накићено, инсистирање на шарам, преплитању шара, замршености, често су се везле управо руже), *мрак и киша, бели пианино, мирис ружа и слаткиша*. Звук белог пианина и мирис ружа носе у себи посредством управо тога, секундарног доживљавања овог предмета и цвета, дакле не визуелно, него аудитивно и олафактивно, носе у себи нешто од не приметне на први поглед, али тешке и присутне меланхолије. Као да овим позадинским деловањем на чула, песник дочарава ону праву атмосферу која се крија испод тог кичераја, условно речено, и те обичне вечери која је толико пута понављана. Ружа је, пре свега, типичан барокни цвет, носи типично барокну симболику. Због лепоте цвета, али и због трња којем је обрасло стабло руже, оно плени лепотом на коју истовремено упозорава. Она цвета врхунски, мирисна је и заносна изгледа, али вене и опада врло брзо. Она је амбивалентна, и ово и оно. Међутим, управо то што је час прелепог цвета, а затим се суши опада и сва се претвори у то трње, она савршено одговара барокној метафори о пролазности сваке лепоте и младости. И цела та прича је у овој песми дата позадински као тек једва осетни мирис ружа. У другој строфи као да се одједном сусрећемо са тешком, великом, тромом приликом остарелог кнеза Геталдића. Он је тром и тежак управо због тог свог имена које носи, јер се иза њега крију читаве генерације за које остаје отворено питање да ли ће наставити да постоје и живе, или ће им та наслућена деградација затрти сваки траг³. Они нису више млади, седа госпа и кнез Геталдић, он слуша њену песму, као вероватно и много пута до тад, јер почетак треће строфе нас враћа ретроспекцијом на догађај пре тридесет година:

²У лексикону Марина Држића под одредницом Лунцијата (Анунцијата или Благовијест) стоји следеће: „ На дубровачком подручју велик је број цркава и капелица посвећен титулару Госпе Анунцијате или Благовијести, што се може повезати са великим епидемијама куге“ <http://leksikon.muzej-marin-drzic.eu/luncijata-anuncijata-ili-blagovijest/>

³Википедија нас поново доводи у опасну мрежу повезивања и слутњи да ли је све то иста прича: „Osım Jakova, svi su se poženili. Od onih koji su stupili u brak jedino Andrija nije imao poroda, a njegovom smrću 1654. godine gasi se i porodično stablo Marina Getaldića.“ Извор: https://sh.wikipedia.org/wiki/Marin_Getaldi%C4%87 У сваком случају, интерпретације остављамо отворене на овом месту.

*Пре триест година...гле и песма иста!
И кнез изљубивши њене очи обе,
Понуди јој руку (традиција чиста!)
Минуше за застор од спаваће собе.⁴*

Овде су младог Геталдића и госпу повеле младалачке страсти, али не оправдане, и тада, у бароку, ипак осуђиване, ипак је након младалачких полетних играрија, чекало барокно коло среће које ће тај грех да наплати, толико јасно и просто, као што се точак среће окреће, туга и покајање долази само од себе. Коло среће уколико вртећи се не пристаје: тко би гори, ето је доли, а тко доли гори устаје, то нам говоре и ови много познати Гундулићеви стихови из најважнијег дела дубровачке барокне књижевности, Осман, Ивана Гундулића. Међутим, овде се покреће овај важан проблем који између осталог, носи и једну крајње песимистичку поруку, да колико год се човек трудио да дела у своју корист, коло среће мора по инерцији да чини своје и истргне из људских руку њихову судбину за коју су мислили да је једино они одређују, за коју сматрају да су заслужили. То се све чита из Дучићевих стихова. Почине том реминисценцијом на први грех, грех против себе и Бога, када кнез изљубивши њене очи обе, моментално на врат навлачи јанг тог јинга, наплату за грех, они минуше за застор од спаваће собе јер су тада одлучили да живе за данас, за данашњицу коју су им чинили моћ, новац, престиж, племство, углед. У последњој строфи долази моменат да се подвуче још једном *temento mori*, што даље имплицира да ће се коло среће окренути, и то ће се окренути неочекивано уз тресак и запрепашћење да би се касније вратило у ту атмосферу меланхолије. У последњој строфи која говори о времену од пре триест година, и ту песник бира исте стихове који дочаравају ту мрачну, може се рећи и гробљанску атмосферу као са почетка песме: *Док мрак с кишом пада, сетно, врх иардина*⁵. Садашњост и моменат пре триест година су заоквирили песму, рачунајући на идентично доминатно расположење изазвано управо тим мотивима мрака, кише, сете. Међутим, све остало се разликује. Нешто/ Неко је гори, а Нешто / Неко је доли. Кнез Геталдић је цео свој живот обележио због тренутака миља и страсти, за који су мали богови љубави, Амори направили гест негодовања (*Направише једну невољну гримасу*) Он је тад био гори, али доли је управо док сада посматра ту седу госпу за пианином и шта ли осећа? Са сигурношћу можемо да кажемо незадовољство. Воли ли он њу? Или то беше *традиција чиста*? Истински представници љубави (Амори) без интереса и у обитавању у материјалном свету то не подржавају јер то није апсолутна љубав. А кнез Геталдић би требало да настави своју моћ преко потомства са женом коју не воли. Није ли већ то слутња о доласку неке нечисте крви о којој ће Бора Станковић рећи све. Кнез Геталдић је због момента страсти и лакомислене младости,

⁴Дучић, Јован. Песме. Каирос, Сремски Карловци, 2008, стр. 243. Сви следећи цитати из песме су преузети из исте библ. јединице.

⁵Дучић, 243.

у време када се то не прашта повео једну девојку *за застор спаваће собе*, жудња за телесним је превладала жељу за љубављу. А Амори се мрште због човекове неспособности да дође до коначног уживања и стапања са оном коју воли. Јер како Ахмед Нурудин лепо каже: „Ми смо овде само један дан или краће...“ И заиста, сваког човека то збуњује – искористити овај живот у баханалијама јер је он ипак, по Бунићевој песми „Врху смрти погољубне“ заправо само *вихор, плам, сјена, магла и ништа*, или наћи смисао у континуитету и статичности средишта, пронаћи и разумети истину и смисао, као што је то измакло Гетелдићу, па се сад у позним годинама присећа тог догађаја који је потенцијално ограничио његов начин живота, али можда схвата да то и није било тако, сврху и срећу не би нашао, само прах, маглу, сен... НИШТА.

У раду Бранка Летића „Дучић и Дубровник“⁶ он наводи песме које најбоље одражавају ренесансни, па барокни дух, али и оне које одражавају време прелаза из ренесансе у барок. Тај прелазни период се најбоље види, како Летић каже у песми Дубровачки пастел. Када мало боље прочитамо ову песму, она заиста говори о том периоду мучног преласка са *carpe diem* на *memento mori* и *vanitas vanitatum*. Тачно место прелаза је и један конкретан стих:

*Једног дана спази да је посто бео*⁷

Типичан ренесансни човек, *homo universale*, господин Бартоло, лепих манира, високе школе, али *ћуди врло танке*, како то песник дочарава у маниру хумористичког обрта на крају текста и тиме давајући ироничан тон свакој хвали у претходним стиховима. Господин Бартоло је нагло остарио и то нам може сугерисати ова реч бео. Бела боја у модерној књижевности полако замењује црну у симболици смрти, бело као боја апсурда, бело као коначност, бело као празнина. Овде бела боја симболише старост којој, у Дубровнику у време барока, а вероватно и шире, нису били наклоњени.

Како се идеал лепоте мења видно и у песништву дубровачке ренесансе и у песништву дубровачког барока, тако се и овде мења мисао о старости, па и о смрти. Пре свега, у бароку се на телесност обраћа више пажње, старост се не опрашта, старост значи крај, а како је младост хитра и пролазна, у старости се размишља, контемплира, старост обузима мисао човека, а самим тим и његову мисао обузима и смрт. Споменувши да је *ћуди врло танке* песник не приказује господина Бартолоа у снужености и покајању, замишљености, него га приказује помало гротескно, јер Бартоло наставља да се занима љубавним писмима и забрањеним посетама:

⁶Летић, Бојан. Дучић и Дубровник. Зборник радова: Аспекти времена у књижевности, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2012, стр. 465. (pdf)

⁷Дучић, 239.

*Хтеде да се снужди и да сузе распе,
Но беше у журби. Брзо он је сео:
„ Госпођо контеса, ноћас... кад све заспе,
Доћи ћу. Addio, cara. Бартолео “.*⁸

Овде је човеков удес приказан као неминован, али као да га човек, Бартолео у овом случају, не прихвата, или макар одбија да га разуме, не дозвољава да га прожме осећај безнађа и пролазности младости. Констатацијом да он *беше у журби*, песник га ипак представља као гротескну личност која наставља да живи младалачким животом, на граници укуса, а не као неког ко достојанствено прихвата старост и пролазност. Ако је ова песма на прелазу ренесансе у барок, онда Дучић тај прелаз види као растрезано време, спајање неспојивог, преплитање, али које показује гротеску. Гротеска се постиже управо због барокне ауре, која није експлицитно дата у стиховима, није назначено ново време, ново поглавље у животу кнеза, сем тим стихом: *Једног дана спази да је посто бео*, али ново време као да се осети у празнинама између стихова. Е те празнине носе отежалу барокну мисао и парадигму: *metento mori*.

Занимљива је песма *Дубровачки карневал*. Једна у низу од песама којима је Дучић описивао и казивао историју Дубровачке републике, али као што смо већ помињали, свака та песма садржи у себи моменат изненађења, неку врсту занимљиве, духовите опаске, а некада и шокантне примедбе, или снажног, вишезначног обрта. Снажан, вишезначан обрт налазимо и у овој песми *Дубровачки карневал*. Карневал, време поклада, време изокренутог света, блуда, разврата, шаренила, преједања и прекомерног пражњења, време када се цару говори да је го и све остале сличне немогућности обичног дана. Заиста, шта ли је све ту могло да исплива и да каже о човеку и његовој нискости, животињској нарави и ужасне жеље за задовољењем свих порива, али и његовој једноставности, о његовом нагону за преживљавањем. Ипак, и у овој песми Јована Дучића је неко умро, сирота Ката, удовица. Ово је дефинитивно добро место да још једном подвучемо оно: сети се смрти. Увек, свуда. Ипак, занимљиво је то што се још нешто дешава са удовицом Катом. То је дучићевска гротеска, бизарна поента на крају. *Млада удовица* као да имплицира Катину непрезрелост, Катину младост, Катину сексуалност неиспуњену и незадовољену до краја. Ипак, Ката је опште позната и очигледно омиљена на Страдуну и шире. Да ли овде Дучић спаја забрањену сексуалну игру младића и младе Кате и смрт ове сироте младе удовице? Ако говоримо о барокној аури онда овде можемо говорити о некој аури острањенија, тог барокног поступка зачудности. Иако не до краја објашњив мисао оваквог Дучићевог потеза, остаје та бизарна аура у којој лебди, спој неспојивог – сексуалности младе жене, јасно наглашене, извитоперене, или тачније приказане онаквом каква јесте у истинито време карневала, и њене преране смрти која се оплакује због губитка као таквог, али и због губитка једне младе девојке раде

⁸Дучић, 239.

за дружење. Губитка њене непрезреле сексуалности, тек започетог пулпења. Занимљиво је, а то је записао Бојан Летић у помињаном раду, да је значење имена Ката заправо – доле, низ, испод.⁹ Такође, Бојан Летић овакав Дучићев прелаз карактерише као симболичан прекид месојеђе и окретање ка духовности, аскези и посту¹⁰. У оба случаја, до обрта на крају долази, што нас може упутити на неку врсту острањенија, ако не већ дословног кончета. Песме Јована Дучића о Дубровнику овде, видимо, би могле да постану тема за себе. Поменућемо оно што је Бојан Летић у поменутом есеју написао у вези са овим циклусом:

„Из тих напомена је очигледно да је циљ Дучићев био да испод једнослојне љупкости дотакне унутрашњу садржину, да испод спољашње слике назначи доживљај, дубљи смисао, и тако уместо декоративног сликара, каквим га понекад прикажу, буде песник унутрашњег бола, јер по њему, само бол искрено изражен сачува песму свежом кроз векове.“¹¹

А дубљи смисао је мисао о смрти.

Значење беле стазе у песми „У сумраку” и о последњим стиховима у Дучићевим песмама из циклуса „Сенке по води”

Први стихови наведене песме сведоче о туги и мислима злослутним, и то је заправо главно расположења из циклуса песама Сенке по води. Затим следи један пејзаж, нимало примамљив, некако далек и стран, као да не припада човеку и као да човек није део тог крајолика.

*„У поље, далеко. Трава пуна росе.
Тужно стоје врбе изнад воде мутне,
Хладни ветри мрсе зелене им косе.
На западу негде полумртав блеска
Угашеног дана задњи бледи пламен.
Нема је нада мном ширина небеска
Мрак засипа шуму, реку, цвет и камен.“ (курзив, Ј. З.)*

Све упућује на далеки, непознат, негостуљубив предео. Тешко да би се овакав пејзаж могао свести под *locus amoenus*,

⁹Наводим библиографску јединицу коју наводи Бојан Летић у свом раду, овде копирану дословце: Bratoljub Klaić, Rječnik stranih riječi, Nakladni zavod MN, Zagreb, 1978, 674: „kata ... grč. (kata – dolje, niz, ispod) kao prvi dio složenice označuje kretanje u protivnom smjeru, nešto što je dolje“.

¹⁰„У ствари, добар зналац дубровачке ренесансе културе и његове карневалске поезије, Дучић ово разуздано весеље завршава у духу алегоријске смене поклада тј. месојеђа – постом, телесности – духовношћу, хедонизма – аскезом, паганске ренесансе – строгим католичким бароком“ (цитиран рад, фуснота 6, стр. 470)

¹¹Летић, фуснота бр. 6, стр.

устаљено место, топос природе који се није променио од античке књижевности до 18. века како Зоран Кравар подвлачи у књизи „Функција и структура описа у хрватском барокном пјесништву“.¹² Затим можемо да посматрамо овакав пејзаж у оном кључу који Кравар даје када су у питању барокни описи. Он закључује: „Другим ријечима, за барокнога је пјесника простор оно што бисмо ми прије звали садржајем простора.“¹³ Када читамо прву од две строфе песме У сумраку, добијамо утисак да песник само пописује инвентар који види око себе и у даљини, али као да му се они чине далеки и страни, као да не припадају свету коме и он, напротив, све око њега као да долази из неког хладног, непријатељског, оностраног света. Погледајмо инвентар: Поље-далеко; трава; врбе; мутна вода; бледи пламен (*негде полумртав блеска – далеко, неодређено*); ширина небеска (*нема, дакле неразумљива, страна, страшна*) и онда велико финале, само пуко набрајање без атрибута – шума, река, цвет и камен. Сада када смо промислили како је песник описао простор, остаје нам да одговоримо шта је тиме постигао. Па управо то, несажимање са стварима, тугу због отуђености, а не романтичарски занос и поистовећивање, а ни ренесансно уживање и пуноћу живота. Друга строфа нас смешта у други простор, простор обележен људима, али мртвим људима: *Ево једно гробље*. Затим и ту као да следи пуко набрајање: *До суседа, сусед, другар до другара. А капела стара* је део инвентара на гробљу. Ни ту се песнички субјект не уклапа, и тај предео се доима стран, далек, као да је све у нестајању, а повезаност и разумевање песничког субјекта и гробљанског крајолика је на измаку. Међутим, а чини ми се, то је доста чест Дучићев поступак, последња два стиха као да желе да се супроставе пређашој атмосфери у коју нас је песник увео овом песмом. То нам се казује и на синтаксичком плану, ту је везник а који везује реченице по супротности.

... А ко сабласт чудна
Међ гробљем и селом још кривуда стаза,
*Сва бела и гола, кратка, вечно будна.*¹⁴

Каква опомена је та бела стаза? Нада, или претња? Белином се супроставља мраку у шуми и мраку у селу, на гробљу, али белина овде је амбивалентна, попут барокне руже, она све више личи на смрт, радије је израз смрти, апсурда, ништавила него што је бег у рај. Тако и овде, у овим Дучићевим стиховима. Она долази као опомена на крају, као недремано око, *вечно будна* као да сабира и одузима грехове људске да би тамо негде пренела податке о кратком животу грешника на земљи.

Низ је Дучићевих стихова које он смешта на крај песме и поентира је на неки начин, али поентом не објашњава претходне

¹²Кравар, Зоран. Функција и структура описа у хрватском барокном пјесништву. Свеучилишна наклада Либер, Загреб, 1980.

¹³Исто, стр. 174.

¹⁴Дучић, стр.11.

стихове, него напротив, чини их мање прозирним, идеју далеко, али његова идеја се читаоцу доима важна и он покушава да проникне у значење и тих последњих стихова и целе песме. Такви поступци су карактеристични за барокни кончето, иако је он згуснутији, најпре сажет на синтагму или једну реченицу унутар које се спајањем неспојивог и одгонетањем смисла таквог спајања долази до зачудности, а онда и до бљеска истине. Тако бљеска Дучићева стаза у овој песми.

Још неки стихови којима Дучић завршава своје песме, доиста целе лепе, целе јасне, док се не размишља о аурама које носе са собом:

*Не постоји Живот другде нег у Смрти.
(Падање лишића, није ли ова реченица кончетистичка?)*

*Спи небо и земља; и не дозна нико
Ту паганску љубав сред мртве алеје
(Чежња, овде нас интригира паганска љубав)*

*Млад, срушен, и рањен већ дваест векова,
Гладијатор један умро ове ноћи. (Поноћ)*

*Сат, када је најзад умрло и време.
(Зимсли пастел, овакве помало апокалиптичне стихове
Дучић смешта у једну наоко дескриптивну песму)*

Има их још, наравно. Заиста, навикли смо на Дучића као таквог песника, који говори о суштини, или је макар назначи, отвори питања, док описује одређен пејзаж, залазак сунца, итд. Али можда га нисмо читали довољно, можда смо се превише уљуљкали у одређена тумачења и преживања приче. Оно што је Растко Петровић писао у свом есеју Хелиотерапија афазije овде као да експериментално примењујемо: *Треба напрегнути само своју пажњу и мистерија ће се опет појавити ту као дух. Бићемо зачуђени пред појавом као да смо јој први пут препречили пут. Како је могуће да се налазим на овом баш месту, а не на неком другом, и у овом тренутку баш! Живот нам изгледа логичан чим престаје да нас занима... Напрегнемо ли још више пажњу, закон саме те појаве распаиће се неумитно, имаћемо пред собом чудо...*¹⁵

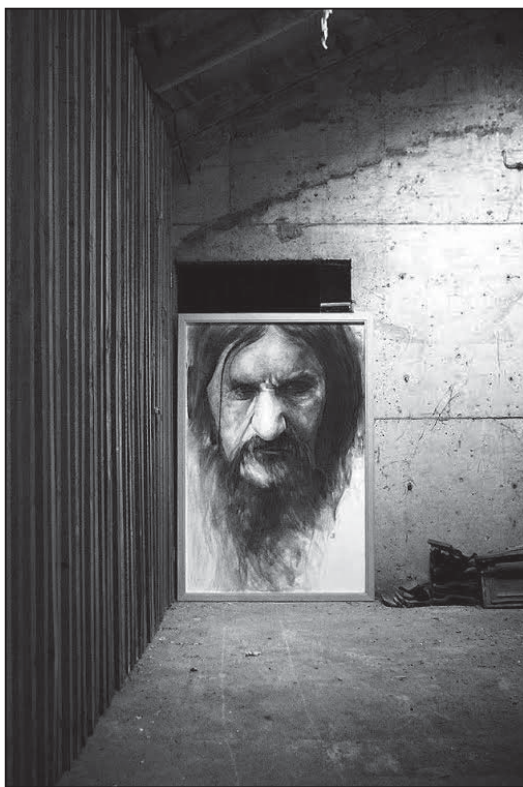
Назовимо то барокном ауrom, јер смо овим радом покушали да докажемо присуство неких од барокних мотива у Дучићевим стиховима, негде доминантних, а негде као у позадинској причи, баш то – попут ауре. У сваком случају, Дучић је песник који може да се чита на различите начине и то највише због таквих стихова који складно поентирају песму, али из њих провејава нека неразрешеност, као да постављају питање, и то важно питање живота и смрти на које не добијамо одговор већ настављају да се ређају лепи призори и сетна осећања, тачније меланхолија. Можемо рећи да управо ти

¹⁵Петровић, Растко. Есеји и чланци. Нолит, Београд, 1974. стр. 412.

последњи стихови, уобличени благо кончетистички, постављају као главни проблем управо онај који смо поставили у уводном делу рада – човекове пролазности, неизбежне смрти. Сматрам да је то пре свега барокно у Дучићевим стиховима.

Литература:

- Дучић, Јован. *Песме*. Каирос, Сремски Карловци, 2008.
Кравар, Зоран. *Функција и структура описа у хрватском барокном пјесништву*. Свеучилишна наклада Либер, Загреб, 1980.
Лексикон Марина Држића, <http://leksikon.muzej-marindrzic.eu>
Летић, Бојан. *Дучић и Дубровник*. Зборник радова: *Аспекти времена у књижевности*, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2012.
Петровић, Растко. „Хелиотерапија афазije“ у *Есеји и чланци*, Нолит, Београд, 1974.
Попов, Јован. *Метафоре пролазности: неколико примера меланхоличног доживљаја времена у књижевности*, Зборник радова: *Аспекти времена у књижевности*, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2012.

Ана СТЈЕЉА

УСУД ХАРЕМСКИХ ЖЕНА

(Туркиње као књижевна инспирација Јелене Ј. Димитријевић)

*Поводом 110 година од објављивања књиге
Фати-султан. Сафи-ханум. Мејрем-ханум, Београд, 1907.*

Књигу под насловом „Фати-султан. Сафи-ханум. Мејрем-ханум” чине три приповетке које су добиле назив по именима Туркиња, које су и главне јунакиње истоимених прича. Поводом 110 година од објављивања књиге „Фати-султан. Сафи-ханум. Мејрем-ханум”, присећамо се ових мало познатих приповести из харемског живота Туркиња, односно сазнајемо како је усуд турских жена постао књижевна инспирација српске књижевнице Јелене Ј. Димитријевић. Занимљиво је да је ова књига преведена на немачки језик и објављена у Лајпцигу.¹ Све три приповетке које чине ову књигу, представљају својеврсан одломак из харемског живота, при чему се у свакој од приповедака инсистира на различитом аспектима живота турских жена.

Приповетку Фати-султан, Јелена је посветила својој пријатељици Јоки Петровић-Његош. Ова приповетка је првобитно била објављена 1903. године у илустрованом листу *Нова искра*² (God. 5, br. 2, br. 4, br. 6, br. 8, br. 9) Прва од три приповетке у својој основи има причу о Туркињи Фати-султан чији је отац Ахмед-Хафуз, први имам Свете Софије, рођак султана Махмуда, због злочина које је починио протеран из Цариграда, и одлазећи с породицом преко Солуна, пресељен у Прокупље. Ради се о још једној трагичној приповести у чијем се центру налази жена и њена несрећна судбина. У уводу ове приче посебно се наглашава сета због остављања родног Истанбула што је уједно и симболична представа велике животне промене због које се судбина једне девојке у потпуности мења и на крају завршава трагично: *И тај дивни град, с много душа, велики, по муслимански*

¹Преводилац ове књиге је Милена Миладиновић. Не зна се тачна година објављивања овог превода на немачки језик.

²Овај часопис је излазио од 1899. до 1911. у Београду и доносио чланке из области књижевности, науке, уметности и културне историје.

и Стамбол и Дер-Се'адет, то јест Врата Блаженства, на седам брегова, искићеним смоквама и маслинама, лимунима и неранџама, и ружама и јасмином, тај чаробни град Фати-султан оставља онда када треба да је у њему; велика је девојка. Родитељи греше, деца испаштају...³ Након драматичних догађаја и наметнутих бракова, заробљена у вртлогу наметнутих традицијских образаца, јунакиња ове приче озбиљно оболи. Јелена је на врло потресан начин дочарала крај једног младог живота. Последње поглавље ове дуже приповетке посвећено је опису последњих тренутака живота јунакиње Фати-султан. Сам опис смрти пун је емотивног набоја који има функцију да нагласи трагични усуд главне јунакиње. Опис мртве девојке дочаран је на овај начин: *Фати-султан лежи мртва, лепа, лепа, као да је заспала; коса се по јастуку просула; јорган јој доле код ногу; једна ножица, још бела, с црвеним табаном и ноктима, вири испод ружичасте, свилене хаљине, златом извезене...* И ова приповетка, као и остала прозна остварења из корпуса харемских прича обилује богатим описима који на врло пријемчив начин, дочаравају причу у чијем се средишту налази Јеленина књижевна фасцинација, односно жена. Ова прича је још један Јеленин покушај да укаже на погубност наметнутих норми понашања која обесправљују жену и укидају јој право на слободу одлучивања. Одлучивши се за овакав крај, односно одлучивши се за смрт главне јунакиње, Јелена настоји да истакне трагичност како појединца, тако и целог друштва, које зарад традиције и опште прихваћених обичаја, жртвује млад живот, и тако показује немарност према жени и њеној судбини.

Приповетка *Сафи-ханум*, објављена је кроз одломак у *Српском књижевном гласнику* (књига III, бр. 6, 1901) који је тада уређивао Богдан Поповић. Чињеница да је одломак из приповетке објављен у тако реномираном књижевном часопису потврђује квалитет саме приповетке и успех Јеленине књижевне замисли. Ова приповетка је краћа од претходне и концентрисана је на један одломак из живота Туркиња у Скопљу. Јелена је ову приповетку посветила још једној својој пријатељици, Ђ. Ј. Батут. У уводу приповетке, Јелена нам дочарава место на коме се одиграва радња њене приче и представља нам њене главне јунаке: *У Али-пашину харему, у Скопљу, скупно се велики меџлис. Ту су све пашинице, и међу њима вали-пашиница, па миралај-бејовице и бинбашице и многе бејовице; скупиле се и старе и младе хануме, и лепе и ружне, а све богате.*⁴ Ова реченица упућује на главну поенту и поуку приче. Чињеница да су харемске жене о којима Јелена приповеда биле богате, и да им је без обзира на физички изглед и године старости то била заједничка особина и карактеристика која их је препоручивала да буду у заједничком друштву, односно да се окупе у меџлис (скуп), посебно истиче карактер Јеленине јунакиње Сафи-ханум. Већ при самом избору имена за своју јунакињу Јелена се определила за име *Сафи*, придев који у турском језику означава нешто

³Јелена Ј. Димитријевић: *Фати-султан. Сафи-ханум. Мејрем-ханум*, Београд, 1907, стр. 8.

⁴Ибид., стр. 151.

чисто, право и без примеса. Управо је тако и грађен лик Сафи-ханум. Њу Јелена овако описује: *О, не! Од својих је друга лепша, од свију је најлепша и најмлађа Анадолка из града Смирне, жена вали-пашина млађега јавера (ађутанта), Сафи-ханум! Родом из Анадола, а личи на Черкескиње! Чуде се чудом све хануме, кад о њој говоре. А да ли личи на Черкескиње што је баш као оне жене које од камена режу неверници или их на платну граде безбожници? Није. Но што је висока, танка и права као селвија (кипарис), као да су је Черкескиње повијале. И што су јој обрве и трепавице црне, а очи плаве као смирско небо, што су бадем, и што су махмур (сањиве)* ⁵. Јелена такође описује и њену одећу као и комад накита који је од посебне важности за заплет ове приче: *И она је лепо обучена; а место бисера и драгог камења, под белим грлом јој је, на препредену ибришиму, велики маџар-алтани, то јест маџарски златан новац од пет дуката уједно и триста гроша.* ⁶

Сафи-ханум је млада жена, стидљива и добродушна, чије милосрђе и доброта долазе у први план када се сусретне са једном женом, удовицом, која нема новца за живот и која зарад своје деце о којима мора да се стара дође у харем не би ли продала девојачку спрему своје ћерке и на тај начин преживела. Заплет се догађа када Сафи-ханум, схвативши да нема довољно новца како би помогла несрећној жени, одлучује да свој накит који је добила од мужа поклони удовици и на тај начин јој помогне. Све се догађа ван харема, у хладној зимској ноћи, пре свега због тога што је такав поступак морао да остане тајновит и скривен од очију других харемских жена. Овај поступак Сафи-ханум на дирљив начин представља свет жена које су биле под теретом наметнутих обавеза и традиционалних стега. С једне стране је сирота удовица која је приморана да заради новац за своју сирочад а с друге, жена која не сме да учини ниједан корак а да то не одобри њен муж. И једна и друга су под оптерећењем средине и обичаја, у сталном страху од неизвесног сутра. Прича се окончава тако што Сафи-ханум, одлучује да се одрекне свог накита зарад добротинства и својом мудрошћу победи знатижељу других харемских жена: *Сафи-ханум уђе и седе на своје старо место; чело јој је ведро, лице весело. Тек ће једна њена друга: Аман Сафи-ханум! Нема ти маџар-алтана! Сафи се трже и порумене, па тад брзо: Видиш! Одрешио се ибришим, па ми пао у недра... Наћи ћу га код куће. Њена друга поверова; а једна стара бејовица, што је пролазећи случајно мимо ону одајицу чула шта сирота кадуна говори и видела где Сафи-ханум дреши ибришим и шапну јој на ухо: Учини добро, па га баци у море; ако не зна риба, зна Бог!* ⁷ Занимљиво је да се ова пословица јавља и у делу Стевана Сремца „Ибиш-ага”. Она у оригиналу, на турском језику гласи: „İyilik yap denize at balık bilmezse Halik bilir”, и односи се на добро дело које је учињено без очекивања да се оном ко га је учинио и врати, дакле то је милосрђе коме није потреба захвалност појединца, јер је учињено на опште добро које

⁵Ибид., стр. 152.

⁶Ибид., стр. 153.

⁷Ибид., стр. 160.

само Бог може да цени. Иако кратка, ова прича има врло јасну поуку и својим књижевним поступком подсећа на дидактичке приче суфија и других књижевника исламске књижевности. Може се претпоставити да је Јелена, читала такво штиво те дошла на идеју да у свом маниру исприча причу која ће имати исту поенту али у чијем ће се средишту првенствено наћи жене.

Приповетка „Мејрем-ханум” осветљава врло узбудљив а уједно и мистериозан аспект харемског живота. Она је занимљива и са етнолошког становишта управо из разлога што је њена радња смештена у хамам. Јелена је била присутна када се одигравала радња ове приче, те ова прича има и исповедни карактер. У самом уводу приче, књижевница нам дочарава атмосферу у хамаму: *Ноћ. Хареми на спавање не мисле; окитиле басен, опточиле га свећама, трепти, али као кроз маглу; жене веселе, певају, скачу, деца весела, вичу, јуре се, све по води. У води коло; хануме се загрлиле, направиле велико коло, па се окрећу и певају, с пуно осећања, једну цариградску нову песму, лепу, љубавну.*⁸

Од свих харемских жена присутних у хамаму, Јеленину пажњу је привукла главна јунакиња приче Мејрем-ханум. Јелена је овако описује: *Мејрем-ханум! То није од оних затуцаних була, простих, но врло писмена, просвећена, паметна. Она иде и по нашим кућама свуд, и у свако доба, у нас се послужује, и понекад руча, не мрштећи се, не питајући: „Да нема...”; верује онима који су је на ручак звали. А ако су у јело метнули маст— њихова грехота.*⁹ Оно што се у први мах може уочити јесте Јеленин став према образованој и културној жени. Она је и на Истоку и на Западу трагала управо за оваквим женама, дивећи им се и у својим делима им поклањајући пажњу. За Јеленину јунакињу важи да је она „мусломанка из Мухамедовог доба”, што ће рећи врло побожна и морална. То је жена старијег кова али то није сметало њеном образовању, слободи и отворености, већ напротив, њен лик је занимљив јер све те ствари спаја у једно. Она је побожна, правоверна муслиманка која је уз то и учена и врло слободна: *У кавани и седне и смакне јашмак с уста, па пуши и пије кафу с бегом или с агом кога је тражила; у кавани се разговара, договара као мушко...*

Заплет ове приче темељи се управо на вери и муслиманској побожности. Јелена нам описује како су једне ноћи, она и њене харемске пријатељице, међу њима и Мејрем-ханум, заноћиле у одаји близу хамама. Јелена врло искрено и отворено открива како је због незнања о туђој вери стекла погрешан утисак и како су је недовољно познати обичаји исламске вере одвели на погрешан пут. Та ноћ је за Јелену била велико искуство и потврда да незнање рађа нетолеранцију која може да уништи мост пријатељства и поштовања између људи различитих вероисповести. Јелена нам врло живописно описује ту ноћ и страх пред непознатим: Месечина, кроз прозор се види месец и вечерњача; али час по час па их нестаје, у каквом сивом облачку. *Мејрем-ханум спава, па и њене уморне кћери и унуке спавају,*

⁸Ибид. , стр. 163-164.

⁹Ибид. , стр. 168.

дишу дубоко; ја сам будна, не могу да заспим, не смем... С булама у једној соби ноћу! Оне спавају! Бивала сам с булама ноћу, али кад? О свадбама; а то су за мене били дани, лепи и светли: светлост, весеље, али и моје пријатељице хришћанке, и моја мајка, понекад и моја сестра... Зачу се неко тихо, веома тихо шаптање. Све спавају! Опет шаптање, јаче но малочас. Чисто не дишем; шаптање се продужава, јаче, брже. Слушам га хвата ме језа, страх. Још јаче. Из оваког шаптања прелази у тих говор.¹⁰ У наставку приче Јелена нам надаље дочарава овај драматични догађај, односно стање транса у које је упала Мејрем-ханум: *Читање је све гласније и толико брзо да се Мејрем-ханум све више замара... Говори арапски, или може бити персијски јер ја ни речи не разумем. И ућута, али колико? Колико да се изброји до десет. Опет читање, испрва полако, тихо, после брже, све гласније, као дервиши вртачи или урлачи, тако и у ватру долази, тако је, чини ми се, хвата верско лудило.*¹¹

Из овог кратког одељка можемо да закључимо да је Јелена ипак спознала да се ради о некој врсти верског транса на шта нас упућује и део текста у коме спомиње дервише. Наиме, она је свакако познавала тај део муслиманске духовности. Дервиши вртачи су мевлевије који се у оквиру обреда сема врте у круг док год не достигну ступањ сједињења са Богом. Представа тог духовног спајања јесте нека врста транса у који дервиши падају. Из тог разлога је Јелени бунцање Мејрем-ханум заличило на дервишки транс. Ипак, Јелена тада није у довољној мери познавали муслиманске верске обичаје те је била у потпуности збуњена оним што је видела и доживела. Резултат тог незнања су и њене интимне мисли које је записала у овом делу а које намах делују комично. Сама Јелена на те своје помисли каже: *Глупа мисао, али она ми је дошла, сву ме обузела.*¹² На тај начин она се подсмева својој неупућености и у том тренутку претераној ксенофобији: *Не мичем се, слушам, сва сам ухо; срце ми силно лупа, хвата ме, опет језа, коса ми се не глави диже, страх ме... Пред мојим умним очима појављује се једна слика, све страшнија од страшније, слике из прича. Некада, у детињству, нисам смела сама, чак ни с мајком, од Божића до Крстова дана, ни преко прага одаје, а камо ли напоље јер су ми причали да су тада некрштени дани, те се ноћу, нарочито у поноћи појављују Караконџуле и Чуава Деца; хватају се у коло, играју на раскрсници „Код Дуда” а ко наиђе на то, Караконџуле му метну зажарен сач на главу... Машта је све живља, као да слушам те страшне приче, као да сам дете. С некрстима сам сама ноћу!*¹³ Јелена нам у овом одељку преноси она сећања која памти из детињства а која су била плод паганских веровања. Ипак, та сећања су толико била снажно и дубоко урезана у њено биће да ју је застрашила обична муслиманска молитива, јер су се, оне жене које током дана нису стигле да обаве намаз у џамији или у кући, молиле

¹⁰Ибид. , стр. 170-171.

¹¹Ибид. , стр. 173.

¹²Ибид. , стр. 172.

¹³Ибид. , стр. 171.

ноћу, наглас изговарајући стихове Курана. Разрешење читаве приче око необичног догађаја и још необичнијег искуства за креатора ове приче дала је сама Јелена тако што је једну од Мејрем-хануминих ћерки Мерсије-ханум упитала због чега је њена мајка говорила у сну. Добила је овакво објашњење: *Мајка ми у сну не говори...Ноћас је читала акшам-намази вечерњу молитву). Знаш, ханума је из Стамбола, пашиница је; сишла је из своје собе рано, тек што моја мајка узме абдест. А после да је остави па да отклања намаз не иде; пашиница јој је дошла, гост јој је. А много доцкан легосмо; да клања акшам-намаз после поноћи, не бива...Кад год остави које клањање преко дана или у вече, она га изврши ноћу у сну.*¹⁴ Занимљива је и једна Јеленина опсервација на тему Бога и побожности. У тренутку када је слушала бунцање Мејрем-ханум Јелена је осетила страх али је у том бунцању разабрала и речи које се односе на Бога, односно молитву Богу. Јелена на то реагује једном универзалистичком поруком која врлине верника, ма које вере били, уздиже на ниво једнаких, правоверних и посвећених: *И она Бога помиње...О! Како ми беше лакше! Не помиње ђавола. И ја узех читати Оченаш, прекрстивши се. С некрстима у једној соби сама ноћу; али и ти некрсти мога Бога помињу, моме се богу моле...Нема Бога осим Бога. Исти Бог кому се и ја молим, и сав хришћански свет. Бог је један. Он је сад у срцу моме, он је сад у срцу њених кћери и унука, он је сад у срцу њеном. Она се сад моли томе Богу у срцу, јер за њу, бесвесну, сад не постоји онај Бог горе, на небу. О Боже! Је ли ово молитва?*

Поред описа хамама и уживања у благодетима харемског живота, Јелена овом причом покреће нека значајна онтолошка питања. Она, такође, проблематизује питање једнакости међу људима, прокламујући толеранцију и жељу са сазнавањем оног другог, мање познатог. Може се закључити да је управо жеља за упознавањем различитости, корак ка помирењу два света, две културе, две вере.

Важно је истаћи да је заједничка нит која повезује све три приповетке у једно дело, харемски живот, односно живот турских жена. Прва приповетка „Фати-султан” има изразито негативну и критичку конотацију јер је ауторка желела да нагласи неслагање са наметнутим друштвеним нормама које су обесправљивале турске жене, поигравале се са њиховим најдубљим осећањима и напослетку уништавале им животе. Друга приповетка, „Сафи-ханум”, пак, кореспондира са оним што је позитивна карактеристика турских жена. Она показује да је међу тим богатим ханумама било и изразито милосрдних и честитих жена којима је добротинство било примарни порив. Трећа приповетка „Мејрем-ханум” проблематизује питање вере и верске толеранције, којом је Јелена настојала да покаже колико је познавање неких обичаја и основа друге вере важно, поготово за оне који долазе у контакт са људима друге вере, као што је то било у случају Јелене Ј. Димитријевић. Од значаја је и њена опсервација да постоји један Бог и да се духовност и верска приврженост вреднују без обзира да ли је човек припадник једне или друге религије, у овом случају ислама и православног хришћанства.

¹⁴Ибид., стр. 178-179.

Стојан БЕРБЕР

ГОДИНА МИЛОША ЦРЊАНСКОГ

Поводом 120-годишњице рођења великог писца

У уторак, шеснаестог фебруара (1993), водим делегацију Извршног већа у Мађарску, у Сегедин и Чонград, ради договора о прослави 100-годишњице рођења Милоша Црњанског. Са мном су Родољуб Етински, секретар за културу, и универзитетски професор Атила Сам, потпредседник пре мене, којег сам позвао јер одлично влада мађарским језиком, а већ је претходно учествовао у разговорима о Црњанском.

У Сегедину ће нас сачекати и Руди Сова, наш амбасадор у Пешти.

Још крајем новембра 1991. године промеморијом коју су потписали у Чонграду представници мађарске стране са жупаном Иштавном Леманом на челу и југословенске са Зораном Ћетковићем, покрајинским секретаром за међународне односе, планирано је да ће Жупанија Чонград и истоимени град у сарадњи са Задужбином „Милош Црњански“ у Сегедину и Српском заједницом обезбедити средства и купити родну кућу Милоша Црњанског у Чонграду, ставити је под заштиту државе као културно добро од посебног значаја и пренети је у власништво локалних власти до краја маја 1992. године, а да ће Војводина потом обезбедити средства за њену ревитализацију, како би се кућа претворила у музеј.

Од договора је мало шта учињено.

На нама је данас да разговоре и сарадњу наставимо.

Сретосмо се са домаћинима у Сегедину, граду повећем, са живим саобраћајем и монументалним старим здањима. Дочекује нас са својим сарадницима председник Чонградске жупаније Иштван Леман, крупан и висок, плавокос и средовечан, некадашњи кошаркаш. Жупан нас обавештава да кућа Црњанског није откупљена јер је власник куће одредио превелику цену и додаје да није са сигурношћу утврђено да је то баш кућа у којој је песник рођен. Домаћини, међутим, желе да се укључе у прославу Црњанског пуном снагом,

како је и планирано: организовање симпозијума о делу чувеног писца, штампање поднесених радова у двојезичном зборнику, уређење посебне спомен собе у туристичком делу Чонграда, као и уприличење свечаности на дан пишчевог рођења у граду Чонграду, у Сегедину и у селу Дески у којем махом живе Срби. Кажу домаћини да постоји и Фондација “Милош Црњански”, која негује српску културу, и да су за њен рад обезбеђена средства која су приложили жупанијска власт, Универзитет у Сегедину и појединци, а очекује се да ће и Војводина у томе учествовати. Предлажу, успут, да се појача општинска сарадња у пограничним областима, с тим да се у њу активније укључе и универзитети у Новом Саду и Сегедину, али и у Темишвару.

Прихватимо сарадњу начелно, али тражимо да се о детаљима договоре одбори који ће се формирати у обе земље. Очекујемо да се поближе утаначе акције поводом годишњице Црњанског када дође до узвратне посете у марту или априлу у Новом Саду.

Што се тиче тешње сарадње пограничних области, ту сам суздржан: знам да постоји жеља Мађарске да овај европски троугао обједини културно и привредно јер се ту налази велик број житеља мађарске националности, али нисам сигуран да то, у овој ситуацији, одговара и нама и Румунима.

Опраштамо се, па крећем са делегацијом у Чонград. Возим се у ауто са нашим амбасадором Руди Совом: да сазнам што више о актуелној ситуацији код наших суседа.

Руди Сава, средовечан инвалид, са оштећеном руком, приказује се као интелигентан и окретан човек. Ожењен је Српкињом из Крајине, добро познаје Буковицу и њен народ. Има солидно образовање и шарм дипломате. Оптуживан је својевремено за аутономаштво, али он каже да аутономаштво није подупирао.

Из разговора са њим сазнајем да у Мађарској долази у новије време до помака бирачког тела улево, према социјалистима, да је снижен тон напада на српски народ као виновника југословенских сукоба, да се реалније прихвата положај мађарске националне мањине у Војводини, да нема ништа од обећања да ће се Мађарској надокнадити материјални губитак услед санкција према Југославији, али да екстремни мађарски кругови још сањају о делу Војводине као мађарском простору.

Каже и да постоји недостатак наставног кадра у српској гимназији у Пешти и да су овдашње власти спремне да сnose трошкове ангажовања наставника из Србије.

Спреман је и да поводом годишњице Милоша Црњанског организује посету једног српског писца Будимпешти.

Било би корисно, каже, отворити и Српски културни центар у Пешти.

У много чему се слажем са њим и обећавам да ћу учинити што будем могао.

У Чонграду, односно Црнограду преведено на савремени српски језик, мањој и симпатичној вароши, налик по смирености живота Сомбору, налазимо градоначелницу Реку Лошонци, плавокусу жену зрелих година, из које избијају шарм и срданост.

Одлазимо заједно до куће Црњанског. Омања зграда, ширине с прочеља седам до осам метара, са улазом који води у трговину дувана и алкохола (пробијена врата на зиду), двориште које скрива висока дрвена капија олучастог облика и наткриљена зидом; све са капијом укупно ширине десетак метара. У дворишту се назире други део зграде, нижи, са помоћним просторијама, а могуће је да сада служе и за становање. Кућа покривена црвеним црепом. Следећа зграда, са гвозденом капијом, затвара угао улице. Раскрсница, са три улице које се сустичу, и простор испред куће Црњанског делују као омањи трг. Међутим, нису сигурни домаћини да ли је то оригинална кућа Црњанских. Мисле да је можда била на другом терену, а ако и јесте била на том плацу, вероватно да није то та зграда: морала је бити мања, а ова је нова и већа. Не знају. Слежу раменима. Ипак су на њу поставили плочу са пишчевим ликом у барелефу и са текстом да је Милош Црњански српски књижевник који се овде родио.

Положисмо венце.

Домаћини нас одводе у други крај Чонграда, према Тиси, где су старе куће, рестауриране за туризам; предлажу да једна од њих буде спомен кућа Црњанског, јер не могу праву кућу, ону прву, да откупе због скупоће. Размишљам гласно да је могуће направити и спомен собу у Градском музеју и предлажем да о томе одлуче стручњаци из Војводине и Чонградске жупаније. Нема потребе, кажем, да политичари, одлучују и о таквим стварима.

После ручка (мађарска слаткаста кухиња), опраштамо се од Реке и њених сарадника, па се вратисмо у велелепни Сегедин. Представници Кураторијума “Милош Црњански”, представише нам рад те установе као подстицај културних веза Мађара и Срба.

Увече, после осам часова, враћамо се, уморни, у Србију. У Суботици застаје Атила Сам, ја излазим у Сомбору, а Етинским наставља у службеним колима према Новом Саду.

*

У недељу, двадесет и првог фебруара, одржава се седница Извршног већа. Необичан дан за састанке, али је Перошевић тако одредио. Све је припремљено како ваља, па дужих дискусија нема.

Реч је и о јубилеју Милоша Црњанског. Предлажемо да се прослава „Сто година од рођења Милоша Црњанског“ подигне на савезни ниво и да предлог о томе званично упутимо Савезној влади.

Информацију о путу у Мађарској сачинио је Родољуб Етински. Веровао сам да је то учинио неко из његове службе, па сам пре седнице исправљао текст, додајући неке чињенице. Међутим, убрзо сам сазнајем да је текст писао лично Етински, па поправљени текст цепама и бацам у корпу за отпатке, да не бих Етинског повредио, верујући да ћу тако забашурити исправке и уверен да Етински има оригинал. После испаде да дупликата нема. Непријатно мени, Родољубу такође. Секретарица моја онда ревносно саставља поцепан текст из корпе за отпатке и поново га прекуцава!

Како може, питам Родољуба пријатељски, да нема дупликат било каквог текста који шаље другом!

А онда заједно поправљамо текст, чинећи га примеренијим

његовој намени.

А идеју да се прослава Црњанског подигне на савезни ниво дошапнуо ми је недавно, у телефонском разговору, савезни министар Миодраг Перишић, књижевник. Вели, предложите Савезној влади, а ми ћемо прихватити.

*

Онашем предлогу да се установи „Година Милоша Црњанског“ говорио сам заједно са Родољубом Етинским на конференцији за штампу у Извршном већу, у петак, двадесет и шестог фебруара. О томе је известила у „Дневнику“ новинарка Нина Попов опширним текстом, који садржи и следеће чињенице:

„Означивши Милоша Црњанског као истакнутог европског писца по његовом делу и укупном формату, др Бербер је истакао да је у питању и писац целокупног српског народа. Управо због тога се очекује, по његовим речима, да ће се у програме обележавања овог јубилеја, уз Србију, укључити и Црна Гора, Република Српска и Република Српска Крајина, као и Срби из расејања. Како је Црњански дуго година био присутан у свету, боравећи у дипломатској служби и у емиграцији, а касније и својим делима, очекује се да ће се у обележавања стогодишњице његовог рођења укључити и земље у којима је живео и стварао, као и оне које су га упознале преко његових књига.

У централни одбор за обележавање овог јубилеја, по истом принципу, предложено је да уђу представници свих српских заједница, све четири творевине на простору некадашње Југославије, као и Срби из расејања. Осим централне прославе, све друге манифестације које ове године буду приређиване организоваће појединачне институције, удружења и друштва. Народ који има Вука, Његоша, Андрића и Црњанског не може доживети судбину Хазара, рекао је др Бербер, иако неки наши интелектуалци по свету покушавају да нам то предвиде, не разликујући опште интересе овог народа од својих појединачних.

О недавном боравку делегације Извршног већа Војводине у жупанији Чонград у Мађарској говорио је др Родољуб Етински. У Мађарској су већ почеле припреме за обележавање јубилеја Милоша Црњанског, иначе рођеног у Чонграду, тако да би књижевне манифестације требало да се одрже у овом граду, Сегедину и Дески, месту настањеном српским живљем. У Сегедину је недавно основана и Фондација „Милош Црњански“ захваљујући ангажовању жупаније Чонград и Универзитета „Јожеф Атила“ у Сегедину, која би требало да негује српску културу у тим крајевима и допринесе међусобном упознавању наше и мађарске културе. Из те фондације се једанпут годишње додељују стипендије за усавршавање у овој области.

Делегација Извршног већа Војводине обавештена је током боравка у Мађарској да још није решен спор око преуређења родне куће Милоша Црњанског у Чонграду у спомен-збирку јер садашњи власник куће тражи за њу нереално високу цену. Представници жупанијске власти предложили су да се или нека друга кућа у овом граду претвори у музеј познатог књижевника, или да се у градском музеју одвоји простор у којем би се поставила изложба у знак сећања

на рођење Црњанског на овим просторима.

Ове године у Чонграду ће бити одржан књижевни симпозијум о делу Црњанског, а излагања би требало касније да објаве књижевни часописи у Мађарској и код нас. Очекује се да ће делегација жупаније Чонград у марту посетити Нови Сад, с којим одраније има дугу и плодну сарадњу, како би се прецизније договорили око свих заједничких програма и учешћа наших писаца на манифестацијама у Мађарској и мађарских стваралаца у нашој земљи. Слична сарадња требало би да се успостави и са жупанијом Тимиш у Румунији, Украјином и Русијом, земљама у којима је смештена радња романа Милоша Црњанског.“

*

Двадесетог јула, после сусрета са Чуркином у Скупштини Војводине, седам у ауто са Родољубом Етинским и одлазим за Београд. Завршавамо послове у савезној Влди, па око три сата после подне крећемо у Иланцу Милоша Црњанског. Обећали смо тамошњем руководству села да ћемо данас доћи. Пут је далек, идемо преко Алибунара. Журимо, имамо и других обавеза. Аутомобил, црни опел, поседује клима уређај, што нам возњу олакшава: напољу је паклена врућина, близу 40 степени, а на крову аута је 43 степена!

Путујемо, чини нам се, ипак предуго по банатским кривудама путевима, поред Делиблатске пешчаре, кроз лелујави ваздух од јаре, па једва чекамо да угледамо Милошеву Иланцу.

У Иланци, омањем селу од око две хиљаде становника, са широком главном улицом (зове се Милошевим именом), налазимо кућу Црњанских, која то и није јер је кућа Црњанских порушена, а ово је друга, правоугаона, по типу старих војвођанских кућа, изграђена за потребе новог власника. У њој сада живи млади брачни пар, инжењер машинства и просветна радница.

Одлазимо и на сеоско гробље. Налазимо невелику капелу Црњанских, у задњем левом делу, поред још две капеле. Унутра су записи о сахрањенима. Ту су Милошев отац Тома и Милошева мајка Марија. Ту је и Милошев полубрат Јоца, пренесен из Новог Сада. Видимо и фотографију Милошевог деде Димитрија, који је такође овде сахрањен.

Враћамо се у центар села. Сачекује нас представник Месне заједнице и предлаже да останемо и да се угостимо: они су, вели, и јуче и данас чекали да дођемо.

Извињавамо се. Журимо, кажемо.

Вели домаћин да ће Месна заједница на јесен поставити спомен плочу на кућу Црњанских. Да дођемо, да тада будемо њихови гости.

Обећавамо, захваљујемо се, па се опраштамо.

Паклена врућина на путу и даље. Смена топлог ваздуха напољу и хладног у аутомобилу делује неповољно. Примећује се умор и на возачу. Повремено губи и контролу над возилом. У једном моменту умало да дође до судара са возилом из другог правца. Избегавамо несрећу у последњем моменту. Опмињемо возача да буде пажљивији. Мада каснимо, боље је да путујемо спорије, а да безбедно стигнемо.

У Нови Сад стижемо са благим закашњењем. Успевам ипак

да се убацам у аутобус за Сомбор у којем се већ налази моја кћерка Ивана.

*

У четвртак, двадесет деветог јула, налазим се са Живаном Милисавцем у његовој кући за одмор у Черевиху. Упознаје нас заједничка пријатељица Буба Бјелица, која је често овде, у дому изнад самог водоплавног Дунава.

Знам да је Живан дуго радио у Матици српској, да је писао књигу о Змају, коју сам давно и радо читао, а чуо сам да је познавао и брата Милоша Црњанског, што ме посебно интересује, јер пишем драму о великом српском писцу, па то кажем и домаћину и додајем да сам дошао да чујем штогод о Црњанском.

Милисавец вели да није много читао Црњанског, да га није волео, нити га је Црњански занимао. Милош је припадао десној, фашистичкој идеологији, а он, Живан, беше лево оријентисан. Добро је да се није Црњански приказивао друкчијим када је дошао у Југославију, што није лагао о својој прошлости. С те стране био је поштен. Иначе, велики циник.

Милошев брат Јоца станао је у Живановом суседству. Сећа се да је Јоца био омањи чичица, а жена му Јела била лепа црнка, инспицијент у Српском народном позоришту. Јела се није много обазирала на мужа, водила је слободан живот. Имали су и једну кћерку, која је сада у Америци. Да ли је то било дете Милоша Црњанског, или не, то не би умео да каже. Народ свашта прича.

Питам о Црњанском пријатељу Милану Токину, књижевнику.

Знао га је, каже Живан, били су пријатељи, али су се посвађали због Стерије, па су и нападали један другог због разлике у мишљењима при тумачењу Стеријиних текстова и ликова у њима. О Токиновом пореклу, о родитељима не зна ништа. Зна само да је био Вршчанин.

Помињем Тадију Сондермајера, pilota, дуеланта Црњанског, али Милисавец вели да ништа не зна, да нема шта да каже.

Буба Бјелица укључује се у разговор повремено, са мером, пажљиво.

Домаћица доноси кафу, пијемо је без журбе.

*

У “Дневнику” је првог августа штампан у интервју који је са мном водио млади новинар Борислав Хложан. Између остало дотакли смо се и Милоша Црњанског.

Изјавио сам да је од Извршног већа Војводине потекла идеја да се ова година, заправо сто година од рођења Милоша Црњанског, великог српског и европског писца, прогласи Годином Милоша Црњанског, што је савезна влада и прихватила. Формиран је и одбор који се стара о начину обележавања овог јубилеја. Очекујем, кажем, да се уприличи празници литературе, у славу Милоша Црњанског. У Новом Саду је Друштво књижевника Војводине одржало симпозијум о Црњанском. Музеј Војводине припрема изложбу, а у Чонграду, граду мађарском, у плану је да се једна кућа опреми као спомен-музеј Милошев (финансирамо и ми и Мађари), у изгледу је симпозијум

у Чонграду о Црњанском с тим што зборник радова треба да буде штампан и на мађарском и на српском језику, „Форум“, како сам упознат, припрема препев Милошевих стихова на мађарски, „Матица српска“ је штампала књигу „О Црњанском“, у којој су писма Црњанског и Црњанском, планира се да се постави плоча, спомен, на кућу Црњанских у Иланда, где је Милош провео део свог детињства, одржан је симпозијум о Црњанском и у Црној Гори у организацији књижевничког удружења, часопис „Књижевност“ штампао је број посвећен Милошу, а очекујемо да ће и у Београду, или Новом Саду, бити одржана централна прослава. Неће се заобићи ни Темишвар, у коме је Црњански провео лепе године живота. Могуће је да се покрене и иницијатива да му се подигне споменик. Извршно веће Војводине подстицаће обележавање Године Црњанског на достојан начин, уз пратеће манифестације, не клонећи се својих обавеза спрам писца који је исписивао најбоље странице српске поезије и прозе.*

*

У понедељак, девог августа, на састанку сам са члановима Одбора за обележавање 100 година од рођења Милоша Црњанског. У мој кабинет дошли су представници Матице српске, Академије наука – Одељења у Новом Саду и Друштва књижевника. Поред њих позвао сам и друге познате културне раднике. Неки су, међутим, на годишњем одморима, па их нема.

Тема седнице је: подизање споменика Милошу Црњанском. Сви прихватају предлог који излажем: да споменик буде у природној величини и да буде у Сремским Карловцима. Предлажемо да се распише јавни конкурс, да се отвори могућност свим вредним вајарима да конкуришу. Па ко победи.

Слажемо се и да нашу иницијативу упутимо челницима Карловаца, да и они то прихвате. Да заједничким снагама (и финансијским средствима, наравно) то остваримо.

Предлажемо и да се централна прослава годишњице Милоша Црњанског одржи у Београду или Сремским Карловцима, с тим што се преимућство даје Карловцима, које је Милош означавао, између других места, својим завичајем и чије је Стражилово ставио за назив своје чувене поеме, означавајући Бранка за свог поетског претка. Тај се предлог прихвата, па одлази у јавност преко информативних медија, али званично, написмено, и Савезном одбору за обележавање 100-годишњице Милоша Црњанског, са књижевником Добрицом Ћосићем, бившим председником Југославије, на челу, а чије оперативне послове, као секретар Одбора, води Јован Живковић, помоћник савезног министра културе.

После свега оцењујемо да је потребно повести посебну бригу о укупној споменичкој култури у Војводини, како би се подизањем споменика заслужним ствараоцима, културним и друштвеним радницима, бар делимично испунио дуг према великанима.

*

У септембру сам завршио пројекат за позоришну драму „Живот и смрт Милоша Црњанског“. Има двадесетак страница формата А4. Послао сам штиво, по договору, Миливоју Млађеновићу, директору

сомборског Народног позоришта. Треба да га погледа, да покуша да текст претвори у дијалог, па да заједно све ретуширамо и направимо праву и занимљиву драму. Он има искуства са позоришним драмама, а ја боље познајем живот Милошев. У овој години, која је проглашена *Годином Милоша Црњанског*, вредело би поставити на позоришне даске текст који би привукао публику.

Немам искуства у писању са четири руке, али је изазов да се и то проба.

Милош ми је, иначе, омиљен писац још од гимназијских дана, када сам га, млађан, открио у Градској библиотеци и тражио његове *Сеобе* на изненађење прилежне библиотекарке, с обзиром да је Црњански још био емигрант у Лондону и овде прећуткиван као писац. Па сам после наставио да се одушевљавам новим књигама *Сеоба* и *Романом о Лондону*. И песмама, наравно, које сам прво проналазио у антологијама Зорана Мишића и иним, а потом у *Лирици Итаке*.

Чекам одговор Млађеновићев, а за то време помало дорађујем штиво.

Милош Црњански је, показује се, неисцрпна тема сам по себи: његов живот, у рату и миру, јесте драма која се сама пише.*

Осмог октобра прича ми Таса Младеновић, при сусрету у Сомбору, да је два пута ишао у Лондон да Милоша убеди да се из емиграције врати у Југославију. Први пут је било поводом штампања Милошевих дела, у договору са Матицом српском, а други пут по налогу српске Владе, односно Слободана Пенезића и Станке Веселинов. Милош, прича Таса, није био привржен фамилији: кад му је братаница дошла у Лондон, питао се шта ће она ту, шта ће му, само му је на сметњи. А волео је лепе жене: кад се вратио у Београд, шета са Тасом Кнез Михајловом улицом, у пролеће, девојке лепе око њих, а Милошева глава само врлуда лево и десно. Пита га Таса шта би радио када би му нека снаша пришла. Зна се шта, вели Црњански онако матор. И при томе помене речи које нису за навођење. Патио је Милош, вели Таса, и од маније гоњења, стално мислећи да га прате или наши удбовци или енглески агенти. Што се тиче двобоја са пилотом Тадијом Сондермајером, Таса каже да му је причао Душан Матић да то и није био озбиљан двобој, да Тадија није хтео ни да пуца, а радило се о сукобу поводом неке жене. Тадија је био леп, прави заводник, па је Милош, прзница, био љубоморан. Два млада петла, закључује Таса, потукла се због жене.

*

У среду, двадесетог октобра, око подне, крећем из Новог Сада службеним аутом у Чонград, у Мађарску, где је прослава годишњице Милоша Црњанског. Са мном иде и Родољуб Етински, а присутан је и шеф мог кабинета Саша Черевецки. У Чонграду се отвара спомен музеј Милошев, а уприличују се и симпозијум о пишчевом делу и изложба сликара из Србије у Милошеву част.

У Суботици нам се придружује неколико возила, у којима су што помоћници министра културе Србије, што сликари или професори књижевности.

Наша полиција нас води према граничном прелазу Келебија, не тако давно отвореном као алтернативни прелаз Хоргошу, па обилазимо колону аута дугу неколико километара; чекају људи да пређу границу и наточе бензин којег код нас, због међународних економских санкција, нема довољно.

У Чонграду нас домаћини смештају у скроман хотел „Ержебет”. Покушавају рецепционари, из незнања да сам државни званичник, да ме сместе у четворокреветну собу, али енергично одбијам такву понуду и улазим са Етинским у двокреветну, а четворокреветну препуштамо, као што је ред, нашим возачима и сарадницима.

Министар Ђоко Стојичић, који је такође присутан, сазнајемо, дошао је раније и налази се у другом хотелу са шармантном пријатељицом.

Одмарамо се, а предвече крећемо у Дом омладине. Тамо су представници овдашње власти: жупан Иштван Леман, градоначелница Река Лошонци и остали. Поздрављамо се срдечно, као стари знанци.

Пред публиком од око педесетак особа започиње потом уметничко вече: мађарски и српски ансамбли (Срби из Деске, села крај Сегедина) приказују нам народне игре једног и другог народа. Све у славу Милоша Црњанског! Необично, јер се Милош није бавио ни српским ни мађарским фолклором.

После почиње симпозијум, књижевни, о писцу.

Учествујем и ја са радом „Милош Црњански и смрт”. Публика чланак прима добро; преводи га или препричава на мађарски, упоредо, Предраг Мандић, печујски Србин, новинар и књижевник.

Ђоко Стојичић вели, потом, да је рад „конзистентан”.

Професор Јован Деретић, који је приспео из Београда, где предаје на Филолошком факултету, каже да није знао за двобој Црњанског и Сондермајера, о чему му детаљније причам.

Предраг Мандић тражи да дам изјаву за Радио-Печуј, што не одбијам: говорим о Црњанском, али и о будућем граничном прелазу Риђица – Гара. За Србе у Мађарској значајно је прво, али још важније је ово друго јер ће моћи лакше и брже прелазити границу.

Изложбу српских сликара, која следи после симпозијума, отвара у Градској галерији бираним речима министар Ђоко Стојичић.

Потом одлазимо у хотел „Ержебет”, на пријем и вечеру, што приређује жупан Леман, који поздравља госте и говори пригодно о Црњанском као и о мађарском писцу. Каже да се Срби и Мађари ваљда неће свађати коме Милош припада. Онда дели медаље са ликом Црњанског заслужним људима. Добијам је и ја. Захваљујем се у своје име и у име награђених и кажем да је српски писац Црњански толико велик да припада читавом свету. Одговарам на тај начин покушајима да се Милош прикаже као мађарски стваралац, стваралац аустроугарски.

Народ се потом гура око постављеног „шведског стола”: има поприлично и народа и јела.

Када се пријем полако привео крају, одлазим са својим друштвом у хол, испред наших соба, где настављамо причу уз пиће до иза поноћи.

Следећег дана, у четвртак изјутра, на доручку, сазнајемо да

је Слободан Милошевић распустио Народну скупштину Србије и да је заказао парламентарне изборе за 19. децембар! Вест је за нас само делимично изненађење. Знали смо да се на то може рачунати. И поред тога оцењујем да је Милошевић пожурио, да је требало да сачека исход скупштинског гласања о поверењу влади. Овако, то је његов тактичан потез да спаси и власт и углед своје партије. Било би и логичније и демократичније, па и моралније, да је сачекао гласање, па да се, након изгласавања неповерења влади, формира нова (социјалистичка или коалициона), а не овако: распустити парламент када парламент више неће да подржава Владу! Испада да је Влада важнија од Парламента! А ваљда се Парламент распушта ако није могуће да се састави нова Влада! Али таква прилика садашњем Парламенту није ни пружена.

Пре подне наставља се симпозијум о Црњанском. Говоре српски и мађарски научници и књижевници.

У подне одлазимо у рибарско насеље, да погледамо зграду која је додељена за спомен музеј. Церемонија је протоколарна, солидна, а одржава се испред приземне и невелике куће. Домаћини говоре мађарски, али сазнајемо, преко преводиоца, шта се прича. Слушамо и магнетофонско казивање „Ламента”: глас је Милошев. Промукао, мелодичан, уњкав, али упечатљив. Рецитује Милош боље него многи глумци што би.

Спомен соба је омања просторија, са доста писаног материјала и изоложених пишчевих књига. Домаћини објашњавају да ће у истој кући бити простора и за друге српске писце који су стварали у Мађарској. Или за мађарске писце који су пореклом из Чонграда.

Стојичић се уписује први у спомен књигу, потом и ми остали. Ту је и екипа Пештанске телевизије. Снима професора Јована Деретића, књижевника Виту Теофиловића, снима мене, док говоримо о Црњанском.

Одлазимо потом сви на скроман ручак у хотел.

Утом стижу Срби из Новог Сада, поштоваоци Милоша Црњанског. Касни им аутобус. Чекали четири сата, веле, на граничном прелазу, па зато долазе тек сада. Са њима је и професорица Милица Грковић.

Домаћини се домаћински односе према гостима: преузимају их својим аутобусом и односе до спомен-музеја.

Сазнајемо да је ноћас, у дубокој старости, преминуо сликар Милан Коњовић. Да је његово здравствено стање врло тешко обавестио ме је претходних дана Васа Релић, сомборски градоначелник, који рече да је Коњовић под лекарском контролом, али да лекови не помажу и да су и сами лекари упозорили породицу да треба да очекују лош исход. Разговарам са министром Стојичићем да одемо на сахрану, али Ђоко каже да има већ договорене обавезе и да вероватно неће моћи.

Договарамо се са придошлицама да сви заједно кренемо у Србију, а уз пратњу мађарске полиције, како не бисмо дуго чекали нити имали проблема са преласком границе. Опраштамо се од домаћина, одлазимо у Сегедин, где се прикупљамо. Стижу сви, осим Родољуба Етинског. Он се журио, некакав га посао чекао, па је прешао у аутомобил који није застајао. Мађарска полиција из Сегедина чека

двадесетак минута да се сместимо у аута и аутобус, а онда креће, а ми за њом.

Са мном је у службеном ауту и професор Јован Деретић.

Опет гужва на граничном прелазу, и с ове стране. Људи чекају у километарским колонама.

Ми, међутим, уз помоћ полицијску, пролазимо лако и брзо и зачас смо у нашој Србији.

*

У понедељак, двадесет петог октобра предвече, одлазим поново са Родољубом Етинским у банатску Иланцу, где се одржава академија поводом стогодишњице рођења Црњанског. Са нама, у колима, путује и искусна новинарка Радио Новог Сада Љубинка Егерић, висока и коштуњава, супруга Мирослављева, патриотски опредељења, с којом добро сарађујем.

У необавезном разговору причам о двобоју Милоша Црњанског са Тадијом Сондермајером, а Љубинка казује да је познавала универзитетског професора Миодрага Ибровца, академика и романисту, са чијом је женом, црнком, имао љубавну везу Црњански. Фин човек беше професор Ибровац, каже, и много је пазио на чистоту језика. Рођен је неколико година пре Црњанског, а умро је нешто раније. Прогањан је с почетка од комунистичке власти, али и награђен потом пријемом у Српску академију наука.

Предлажем Љубинки да је кандидујем за помоћника покрајинског секретара за културу, али се она двоуми, па одбија. Вели, пред завршетком је каријере, а не зна ни да ли би је владајућа странка прихватила. Није члан ни једне партије.

У Иланци затичемо Милутина Стојковића са сарадницима. Они су овде већ читаво после подне.

Одлазимо сви на свечану академију у Дом културе. Гледамо и слушамо: народне игре и плесови и казивање Милошеве поезије. Песме говоре три глумице, а једна од њих је искусна и времешна Босилка Боци. Академија ме не одушевљава, али се тешим да су то одрази интелектуалне и материјалне могућности домаћина.

По завршетку академије Стојковић одлази за Нови Сад, а ми остајемо да се још дружимо са домаћинима, који су љубазни и којима смо својевремено обећали овај сусрет.

Све у свему: сеоска свечаност, али без претеривања у јелу.

По повратку ноћим у једноипособном стану у Новом Саду, додељеном ми од Извршног већа. Сам сам у скученом стану, на шта нисам навикао, а још је горе што аутомобили и камиони тутње по сву ноћ испод прозора, широким булеваром, па немам ни правог сна.

*

У уторак, двадесет и шестог октобра, путујем у Београд на седницу Савезног одбора за обележавање 100-годишњице рођења Милоша Црњанског. У колима са мном су Родољуб Етински и књижевници Бошко Петровић и Мирослав Егерић: сви смо чланови Одбора.

Између разних тема започињемо и причу о сликару Милану Коњовићу. Егерић каже да је београдска САНУ могла да пређе

преко Коњовићеве изложбе у време Другог светског рата у Пешти и да сликара и раније прими за свог члана, а не кад је већ постао члан Војвођанске академије, али Петровић вели да се такве ствари после ратова не опраштају. Егерић мисли да се великом уметнику може прогледати кроз прсте, а Петровић одговара, упорно, да се баш великом уметнику не може опростити. Патриотизам је нешто што све обавезује, па и велике уметнике.

На крају се сви са Петровићем слажемо.

Помињемо и Богдана Богдановића и његов недавни бечки говор против српског народа, а Бошко Петровић вели да се томе не треба чудити ако се зна да му је отац Милан Богдановић и веру мењао из ината, ради жене, па прихватио чак и ислам. Неко од нас каже да ипак није пљубао по српском народу како му то ради син Богдан, а одговор Петровићев гласи: није стигао, није му се пружила прилика!

Седница Савезног одбора одржава се у Народној библиотеци Србије. председава Добрица Ћосић, који је нешто угојенији, са лако опуштеним образима, али још увек живахних очију. Имам утисак да је нервозан и незадовољан и да његова стрпљивост, коју приказује, јесте самосавлађивање. Као да га чекају и друге обавезе. Након отварања седнице и прозивке чланова Одбора, он почиње без увода да чита свој припремљени рад о Црњанском. То је истовремено говор који се дотиче и наше данашње тешке ситуације, изгнанстава и сеоба. Црњанског оцењује високом оценом, али му и приговара на одређеним слабостима. Ово је критичко говорење о писцу, како Ћосић и предлаже да се ради у свечарској години.

Учествујем у разговору и укратко износим шта се све издогађало у Војводини поводом годишњице, а дотичем се и прославе у Чонграду и предстојеће у Темишвару. Кратак сам и концизан, али и јасан, за разлику од неких других, како ми касније потврђује и Егерић.

Живорад Стојковић, висок, крупан, глават, жестоко напада власт тврђом да није ништа урадила за Црњанског. У том беспопштедном говорењу против власти претерује. Изгледа да није упознат шта смо све чинили ове године за Црњанског. Сећам се, у том моменту, да су моји сарадници неколико пута залудно покушавали да се повежу са Задужбином Милоша Црњанског чији је Жика председник и да Задужбину укључе у прославу у Војводини и Мађарској. Или се можда сам Београд није довољно ангажовао, нити отворио новчану касу, па је Живорад због тога незадовољан? Вели да је био и код патријарха Павла и да му је овај дао три хиљаде марака за обележавање годишњице Црњанског и то из коверте у коме је био спремио новац за сопствену сахрану. Вратићете када будете могли, рекао је наводно патријарх. Жика на крају ипак даје добар, а стари предлог, који се без поговора прихвата: да се објаве целокупна дела Милоша Црњанског.

После разговора, који не траје дуго, уприличује се скроман коктел, а потом се отвара изложба из легата Црњанског. Слушамо и казивање Милошевих песама од естрадног уметника који је снимио и касету, што не траје дуже од очекиваног и не дуже од неопходног.

У повратку враћам се са Родољубом Етинским и Мирослав Егерићем, а без Бошка Петровића који нас напушта и одлази са савезним министром Славком Гордићем, с којим ће навратити и на Сајам књига, а потом кренути за Нови Сад. Ми, пак, одлазимо, на мој предлог, у вилу „Војводина” на Дедињу, да се одморимо, а ја да вилу успут упознам, као бих могао да је користим ако буде неопходно. То је велика зграда, са сутереном, приземљем, спратом и поткровљем, коју до сада нисам стигао да обиђем, а о којој су ми сарадници казивали да су у њој аутономашки руководиоци проводили лепе часове, сами или у друштву са пријатељима. Након што ми домаћин показује вилу и после чашице разговора, крећемо и ми на Сајам књига.

Пролазимо кроз службени улаз, без чекања, а онда нас Родољуб одводи код директора Сајма, који је Родољубов добар познаник. Задржавамо се накратко, па крећемо кроз сајамску гужву и разгледамо књижне штандове. Свраћамо и код високог Огњена Лакићевића, председника Удружења издавача, који има канцеларију десно од главног улаза. Од њега добијамо на поклон награђене књиге за ликовно обликовање: „Проклету авлију” Иве Андрића и „Трајим помиловање” Десанке Максимовић. Тврде корице, лакиране, једноставно графички уређене, са ћириличним слогом. Делују лепо.

После кратког разгледања Сајма, ходајући од штанда до штанда, поздрављајући успут познанике, крећемо најзад, уморни, у Нови Сад.

*

Увече, у шест сати, после одмора у стану, одлазим на изложбу посвећену Милошу Црњанском у Музеју Војводине, у повеликој згради у центру града, преко пута Дунавског парка.

Гости стижу са разних страна. Долазе и министри Славко Гордић и Ђоко Стојичић. Стижу и гости из Румуније: директор Музеја из Темишвара са сарадницима (нису могли да пређу границу јер им је тражено да плате неке марке, по пропису, па сам лично морао звати Стојичића да интервенише код министра полиције!) У последњи час стиже и Радоман Божовић, нови председник републичке Владе, чија је супруга, као кустос осмислила изложбу.

Народ испунио хол и чека почетак славља.

Предлажем Љуби Церовићу, директору Музеја, да приликом отварања изложбе поздрави високе госте, председника и министре, али се Церовић нећка. Вели да је имао доста телефонских позива и примедби против Божовића, који овде није омиљен. И стварно, и неочекивано, када је домаћин поздравио све госте пре него што је дао реч министру Гордићу да одржи пригодну беседу, није поздравио никог појединачно. Лукав момак, који пази да му наредна власт не може приговорити да је био претерано близак са претходном!

На улазу у простор изложбе сачекује нас биста песникова, која има издужен лик, као у Дон Кихота, са грудима кокошијим, големим и мршавим, а испод пише да је то Милош Црњански! Питам Бошка Петровића, с којим сам у друштву, шта је то, ко је то урадио. И он се исто пита, одговара ми, јер ово не личи на Црњанског. Распитујем се у околини и сазнајем да је бисту урадио вајар Јован Солдатовић, и

сам протегласт. Неће ваљда таквог Милоша да стављају у Сремске Карловце, велим, а Петровић одговара да нема шта друго, нема вајара који ради две различите бисте: све су налик једна другој. Негодује Петровић и због лоше изложбе, састављене углавном од плаката, али када у нашој близини спази Радомана Божовића, брзо утихну: зна човек из искуства шта је власт и шта је муж.

*

У пола осам увече одлазим у Српско народно позориште, да гледам рецитал (не ораторијум, како је најављивано) поезије Црњанског, што је припремио књижевник Бошко Ивков са глумцем Томиславом Кнежевићем. Народ није баш навалио, пола сале је празно. Представа траје сат времена, са много непробраних стихова. Видим и потврђујем сам себи: није све добро што је Милошево! Као што је и иначе случај код већине песника. Увек сам мислио да и две-три антологијске песме у каквој књизи оправдавају штампање књиге. А то Црњански поседује: трећина му је одлична, а остало је осредње, младалачки непотврђено.

А режија представе је превазиђена и давно виђена. И средњошколски досадна.

Једва дочеках да кренем у стан и утонем у сан.

*

У Темишвару се у среду, осмог децембра, отвара изложба о Црњанском. То је пренесена поставка из Новог Сада, што ју је урадила Љиља Божовић.

Одлазим, по кишном времену и суснежици, са Родољубом Етинским, али без тачног програма боравка. Знамо да треба да посетимо изложбу, али и село Дињаш, у коме преовлађује српско становништво. Треба да се сусретнемо и са представницима Савеза Срба.

Не носимо ни планирано мноштво књига које сам желео да поклоним тамошњим Србима, јер Секретаријат за културу није успео да их набави иако сам благовремено то затражио.

Из Војвођанског музеја креће директор Љуба Церовић са сарадницима.

Возач, опет, у кишном Темишвару не налази зграду у коју треба да стигнемо, па му помаже Родољуб колико зна и уме. Некако, губећи време по градским улицама, проналазимо српски конзулат (заправо још „југословенски”), где нам нови генерални конзул Слободан Кречковић, песник Славољуб Гвозденовић и Крстић, председник Савеза Срба, казују да након отварања изложбе имамо сусрет, после подне, са Србима у Дињашу, где сам својевремено уочи пада Чаушескуа лепе тренутке провео.

Одлазимо потом на изложбу. Са нама је и Љиља Божовић. Прима нас директор Музеја Баната, па се у његовој канцеларији окрепљујемо пићем и протоколарним разговором. Пристигао је и Богољуб Бјелица, министар за Србе изван Србије, а дошао је и Раде Бегенишић, помоћник министра културе. Народа на отварању поприлично, и Срба и Румуна. Изложбу отварају домаћин и Љуба Церовић, а говоримо затим Божовићева и ја. Скрећем пажњу на

Црњанског као сликара, потенцијалног, и на његово занимање за Микеланђела. Божовићева казује о концепту поставке.

После обиласка изложбе и коктела који је скроман, крећемо брзо за Дињаш. Богољуб Бјелица, младолик, уредан и испеглан, интересује се куда идемо, па кад чује, жели да и он крене, а придружује се и Раде Бегенишић. Знам да је број планираних гостију у Дињашу ограничен, али се не супротстављам жељама републичких функционера. Одлазимо: испред нас су Срби домаћини, а Бјелица и Бегенишић нас прате.

У селу, далеком око тридесетак километара, сачекује нас председник Аркадије Ђурић, агроном и директор пољопривредне задруге, човек средњих година, дебељушкаст, добродушног израза лица. Одводи нас у кућу која служи за интимна дружења, слична ресторану у близини. Нас гостију је повише, а придружује нам се и студенска делегација са Универзитета у Београду. Укупно нас је дупло више него што је било договорено. Аркадије се извињава што је постављено само десет тањира, па пита да ли да пређемо у суседни ресторан, где су се студенти већсместили. Није, каже, очекивао толико особа. Кажемо да остајемо ту где смо, а храну ћемо поделити као да је шведски сто.

Аркадија Ђурића сам упознао 1989. године, када сам био у службеној посети Темишвару као члан Председништва Покрајинског комитета Савеза комуниста. Оставио је тада на мене утисак човека који уме и зна како да упростоји сеоску средину и да је учини узорном. Сада прича о ситуацији у румунском друштву, о проблемима који нису мали, па се не зна да ли је било лакше (или теже) под комунистима или сад. Дињаш има велике воћњаке, али сељаци нису обрали све јабуке јер трговина не иде као треба, па јабуке, жали се, које су јефтине, пропадају.

Разговор је живахан док се залажемо јелом и пићем.

Раде Бегенишић, Херцеговац, држи и здравицу како су то радили некад наши стари у слављу. Искуствено и успешно.

Потом журимо натраг, у Темишвар.

Са сарадницима одлазим у седиште Савеза Срба. Тамо поново налазимо министра Бјелицу. Разговарамо са домаћинима о међусобној сарадњи. Приговарају нам Срби да југословенски политичари много обећавају, а мало пружају. Бјелица држи општу тираду, познату свима. Види се да нема да каже ништа конкретно. Прича ради приче, на коју никако да се навикнем! И разговор се неоправдано отеже, што ми се не допада, па се после два сата извињавам, кажем да Етинског и мене чекају неодложне обавезе. Испраћа нас љубазно песник Славомир Гвозденовић (онижи, дежмекаст и бркат), посланик у румунском парламенту.

У Нови Сад стижемо у пола десет увече. Запажамо да киша више не ромиња, а да је снег ископнио.

У топлом стану полако улазим у сан заједно са Црњанским и његовим Темишваром.

*

Примам крајем априла 1994. године у службену посету Милету Радовановића, дугогодишњег директора Стеријиног позорја. Пред новинарима и мојим сарадницима Милета ме извештава о досадашњем раду Позорја, али и о плановима. Подржавам рад Позорја, кажем да га нема, требало би га измислити.

После званичног разговора, прича ми насамо господствени Милета своје успомене на Милоша Црњанског. Вели, јавио му једног дана Милојко Друловић–Чича, познати партијски и државни функционер, да ће у Нови Сад доћи Црњански, да га треба примити у Редакцији “Поља”, бити с њим љубазан, не провоцирати, а после га одвести на ручак на Петроварадинску тврђаву. За трошкове да се Милета не секира, све ће бити плаћено. Тако је баш рекао: све ће бити плаћено. Прича Милета, да се види колико је ондашње друштво, без обзира како о њему данас мислили, водило рачуна о великом писцу Црњанском.

Размишљах после свега: да ли и ми данас, у овом назови демократском и назови плуралистичком друштву, слично радимо? Или своје великане, и мртве и живе, заборављамо?

Дајем Милети свој рукопис драме о Црњанском „Ламент - живот и смрт Милоша Црњанског”, да га и он прочита. Човек је од знања и искуства. Познавао је Црњанског, па ће лакше моћи проценити колико сам успео да у Милошев карактер проникнем.*

Ових дана предао сам и Миливоју Млађеновићу, директору Народног позоришта у Сомбору, текст своје драме. Директор вели да није лош. Али, иако смо заједно планирали тај посао, не показује интерес да га приреди и постави на сцену. Занимљиво.

(Из рукописа „Сведок времена“)

* М. Радовановић је драму оценио као успешно литерарно штиво (што је учинио и Миливој Ненин), па је штампана у Издавачкој делатности Матице српске 1997. године.

Марко Елснер ГРОШЕЉ

НЕОПИСИВА БЛИЗИНА

18.

Неко други сам, да не бих био виђен,
вук самотњак, покривају ме лимунасте завесе
по којима скачу дражесне веверице,
прочишћење склизне преко празне наде на зиду,
све је на свом месту, моје око и удови,
одсутност у коју бих се морао коначно склонити,
ситан, увео лист лимуна,
очувана снага у соби
у којој сам преживео сва снежна јутра
и прва затопљења.

19.

Крећем се унутра, покрети су то
белине, бришу се мрље у очним јабучицама,
распламсавање ватре у ходнику
које никада не престаје,
сенке дрвећа, између светлост коју не могу
заобићи, писање фуснота, задржавање ту
где ми пут безболно показују мрави,
кријумчарење преко усана, кроз стакло
без одсјаја, стојим пред погрешним
вратима, у тескоби, црвеном њеном обручу,
пробаћу друго, осим магнолије
која се отвара пред крај зиме.

20.

Непознатом музиком
у губици
пробуди ме наранцасти пас

као да покушава
прогутати голуба,
сада пси не нападају
птице,
помислим,
лове их мачке
лаганим, шуњајућим ходом;
форзицију*, телесну реч
стављају
на јеловник
намирисане смрти.

(*маслинку)

21.

Ковитлав лист на земљи подсети ме на самоћу
под дрветом, изношен капут
неког другог,
позајмљени живот који се анђелима не поковава,
дрво не одговара, њише се,
изненадни пуцањ не преплаши убоге покрете,
птице се укоче попут пега у очима,
осећам како се гране наслањају на моја леђа,
ногама сам ниже од поља,
у артерији зиме, њеном леду.

22.

Губим дворишне звуке,
ветар се удаљава премда је ту,
заробљеник времена у циглама, лик
којег знам из Мурнове песме
и чувам га за запањене облаке,
за белину што је склизнула са неба,
руке над столом склопићу,
помислити на орлове нокте у вази,
на споре кораке к празнику,
занос којим ме свемир дарује,
вратићу се на тој дугој грани
хиљадугодишње муке, проходане земље
и шума.

23.

Погледао сам у књигу, цвет се именује
Alojelistna juka, међу акацијама
испирам њено привлачно
чудо, колико је велико
слово О, усклик изненађења

и радости, можда ганутост,
 делић приче,
 иако само тога преподнева,
 с посудом воде, заљубљеним погледом,
 врењем
 убрзаним билом дана
 којем припада светлост
 намамљена теби,
 морском дрвету,
 хвата те за руку
 а да задрхтала ниси.

24.

Могу да замислим како дно уопште није
 никако досегнуто, црвенкасти кестен,
 левак низ који склизнем,
 мушице под светиљком, дугме на капуту,
 малешни који ми насупрот долазе
 из неког врта које је сивило обојило,
 шарени цветови беже на ивице
 претераног сјаја, као на фотографији
 која наглашава букет цвећа у наручју,
 а лице на њој не видиш јасно.

25.

Записивање по ваздуху,
 боје шарених цветова
 с меденим шиљком
 у грлу,
 ниједан крик
 изневерене крхкости,
 само далека
 грмљавина,
 капи кише,
 кос који прелеће
 и којег следим
 колико могу,
 потом се све умири
 током читавог поподнева.

26.

Ставила си црвену јабуку у чинију,
 из које сам годинама јео,
 тражио сам место
 које би у акварелу оживело,
 још нисам доспео до празнине,

отварам речник,
обрезано шибље, лишај,
свијене гране
односе дан
укоченом руком,
таман оглед свемира,
два краја
који би се морали држати скупа.

28.

Падај, кишо,
отплови ме на насип
који види моје спотицање,
ситни пауци
црнила,
ниједна буба
не зуре међ нокте,
ако дрво зове нисам код куће,
ако коса стрмо у светлост пада,
када посумњам
да се обмањујем
гасим светло,
довољна је само једна посета
да ти буде лакше.

Превео са словеначког ДУШАН СТОЈКОВИЋ

Марко Елснер Грошељ, словеначки песник, есејист и писац радио драма, рођен је у Љубљани 1959. године. Објавио је више песничких збирки: *Смех коњ* (1986), *Memento mori* (1990), *Хроника таласања* (1992), *Заљубљени* (1993), *Отаџбинске слике* (2001), *Издржати самоћу* (2004), *Загризотине* (2009), *Враћање плаветнилу / Неописива близина* (2014). Збирка есеја *Глас тишине* (2006). Десет радио драма је 1995. штампао у књизи *Тетепос, градња слика*. Живи и ствара у Мојстрани.

Милена ЛЕТИЋ

*ЈОВАНКА НИКОЛИЋ ЗИВЛАК –
ФЕНОМЕН ИЗУЗЕТНЕ СТВАРАЛАЧКЕ ЛИЧНОСТИ*

Стајала сам на платоу испод сата и посматрала Нови Сад питајући се, по ко зна који пут, како се нађох у граду у којем не имадох ни оца, ни брата? Није ли предуг био пут који искорачах?

Књига у рукама постаде одговор.

Биле су то кратке приче сабране под насловом „Приче из старине“, Јованке Николић-Зивлак.

Самом насловницом најавила је модерног (савременог) приповедача који уме да прича и старе приче, оне без почетка и без краја; да експериментише шаренилом, светлошћу и бојама; да речима убедљиво укаже на непредвидљивост људске егзистенције. Стекла сам утисак да избор илустрације на насловној страни, поручује: *може и овако, целовито је људско постојање* (детаљ са слике Martine della Croce)

Тако смо се упознале. И тако је започело наше дружење.

Не знам ни данас да ли нас је приближило педагошко образовање или љубав према уметности (?), тек: била сам затечена свешћу о изузетном дару приповедања који је ова књижевница поседовала, а за њега, до тада, нисам чула. Рођена 1952. у Новом Саду, објавила је десет књига поезије и прозе (више прозе него поезије). Њена ненаметљивост, за живота, не би смела да буде разлог да је не упознамо, као аутора. Тиме бисмо изгубили ми, а не она. Она је живела у свом свету, свету речи и слике коју је сама стварала и која је била истинитија и реалнија од света изван ње. Стварајући свој свет, определила се за мотиве који нису били плод маште, већ изданак људског живота и судбине. Одабир мотива указује на чињеницу да је била дубоко укореењена у своје тло. То је тло традиционално, баш као и код Martine della Croce (швајцарске савремене уметнице која сликарским техникама, уљем и рукама које често користи уместо четкице, успешно корача путем у имагинарно.) Урањање у оно што представља традицију, на нов и другачији начин, указује на феномен изузетне стваралачке личности. То је разлог због којег сам Јованку Николић-Зивлак доживела као снажну и љупку књижевницу,

истовремено, налик на дете, искрено и непоколебљиво у свом залагању за праведније односе у свету; тајанствену и одмерену, веома отмену и на дистанци. Та дистанца коју је успевала да успостави између себе и света око себе, феномен је који заслужује посебну пажњу. Овде описујем дистанцу између Јованке Николић-Зивлак, као приповедача и њезиног књижевног тла: одабраних мотива, ликова и догађаја које је описивала, а који су дубоко укорени у српску традицију. Веома је узбудљива и не дозвољава читаоцу да испусти књигу из руке, док је не прочита до краја. Када један приповедач успе да успостави такву дистанцу између себе и мотива које је сам одабрао и који покрећу његову радњу, не преостаје друго него да се препозна и опише тај феномен својствен стилизовима које неки теоретичари означавају као постмодернистичке. Овде није место, ни време за књижевно-теоретске расправе. Не бих да сврставам или правим селекцију, јер бих тиме, пре свега, лишила аутора печата индивидуалности, оног печата који оставља траг, како у књижевном делу тако и у читаоцима. Желела бих само да укажем на јединствен и привлачан стил који је неговала Јованка Николић, не само у делу које поменух на почетку, јер беше одговор на властиту немоћ и дилеме, већ и у другим прозним остварењима („Мену”; „Тако сам те волео”; „Од предвечерја до праскозорја”; „Извесни периоди у сто фрагмената” ...)

То је стил који спаја реално са имагинарним, на несвакидашње узбудљив начин, сједињујући их у целовити осећај људске егзистенције. Такав, могао је и може да постане надахнуће што је, за мене, врхунски и незамењљив критеријум добре уметности.

Са безбедне дистанце, непрепознатљив и незаинтересован, приповедач, (Јованка Николић), у „Причама из старине”, описала је догађаје који су се могли десити једнако у стварности, као и у сну. Свака прича функционише као засебна целина, али и као део неуобичајене романескне структуре, у којој се издвајају три главна лика. Они су носиоци радње: њихова судбина се укршта у детаљима њихова живота - у догађајима, страховима и слутњама, грешкама, узроцима и последицама за које не знамо да ли су уроци, враџбине, судбинске грешке, или су само промашени циљеви за које тврде да јесу оно што зовемо - г р е с и, због којих треба да очекујемо праведну казну (!)

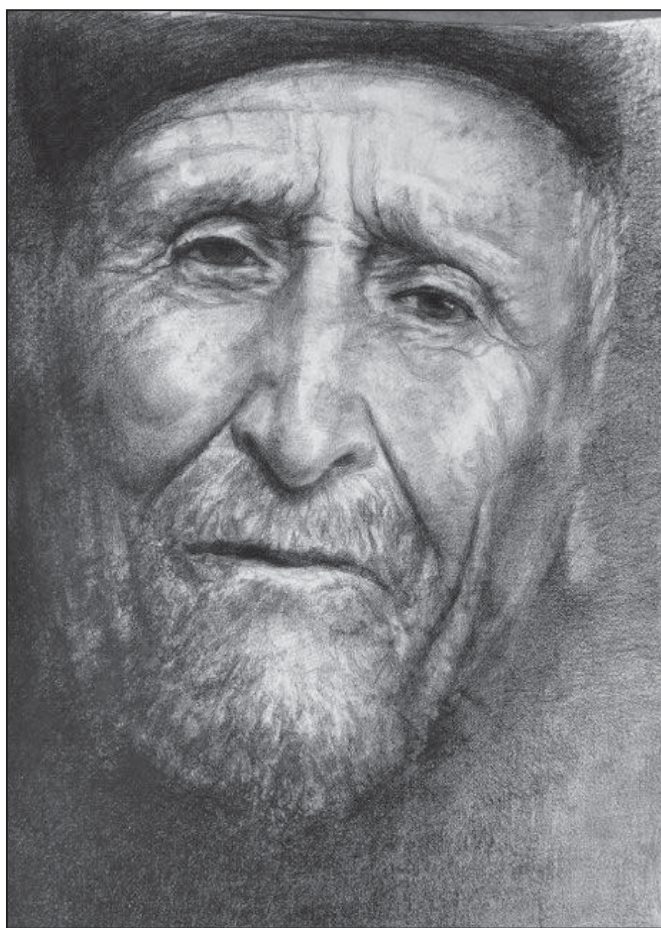
Од првог „...опрости ми боже...” до „зашто је то морала да му каже” и „изненадног сусрета док је покушавао да закључа врата свог новог аутомобила добијеног на лутрији”, читалац је у стању непрестаног сведочења о непредвидивости људског живота и судбине обликоване речима у аутентичном тексту који описује и његов (читаочев) кошмар (све је кошмар). Зато читалац лако спознаје да у властитом животу игра улогу мању од улоге добро плаћеног статисте у неком холивудском филму. Сазнање о томе како пролази кроз тај „свој” живот и не видећи га, и не препознајући га, као возач који зна да вози у потпуно непознатом смеру, али се не зауставља и не испушта волан из својих руку. Убеђен је да уме добро да вози, мада је „јутро било мрачно, као и пут којим је возио... ионако је све било потенцијално... иако је био човек тежње, чежње и надања, није

могао очекивати такав предлог, а камоли такав одговор. И мада је све било могуће, одлазак на годишњицу, имендан, причест... ипак је морала водити рачуна о томе шта он осећа и да ли ће и како моћи, у свим тим заврзламама да се снађе, јер у противном он може бити потпуно изгубљен, усамљен и несрећан..." (из приче "Више или мање уверљиво")

„Приче из старине“, Јованке Николић-Зивлак (Светови, Нови Сад), дакле, откривају аутора, изузетно сензибилну женску особу пуну обзира и разумевања за све људе... Прочитах их за живота аутора и разумех да ће такав, аутентичан и убедљив начин говорења, заувек сачувати једну снажну, стваралачку личност од заборава и надживети њено земаљско постојање.

Јованка Николић- Зивлак остаће да живи у својој причи о ономе што је била она сама, а што се свих нас подједнако тиче.

Нови Сад, 9. јануар 2017.

Милијана РАДОВАНОВИЋ

МЕДИТАТИВНА ЛИРИКА ЖАРКА ДРИНЧИЋА

Жарко Дринчић, цртач и сликар, професор и пре свега хуманиста. Упознала сам га деведестих година на Академији: тих, повучен али кад проговори, каже шта мисли. Човек са ставом! Некако сам га одмах препознала и на интернету. Није се променио – продубио се, открио већи број радова, своју лирику било да црта, пише или да фотографише. Запажа детаљ. Воли портрете, гледа у даљину... да ли су то „неке” деде, мудри старци или старице или рецимо младост која тек треба да се напије са извора живота. Истом енергијом, старог филиграна открива их и показује. Симбола ту нема, можда је пролазна крхкост живота, оно што нам показује, да кожа стари, младост остаје тренутак, дашак као на фотографијама мрешкања воде... Као сликар фасцинира својом стрпљивошћу, нигде не жури. Критичким оком се насмеје и забележи дах особе, тренутак среће или грч несреће, страдања... Као да су прошлост и садашњост помешане математичке творевине залеђене у том његовом чудном приступу да стално инсистира на прецизности линије на мимезису из које изненада искочи осећај да нас пребаци у мир, тишину, неко друго битније време, да препознамо шта има у оку забележеног лика, суза, питање, радозналост... или презриви смех. Затим следе детаљи, руке, нога, искорак у човечност, поза у облику мајке, светице, правде, линеарном перспективом доведена до богиње. Стиче се утисак да подједнако компонује музику, гради инсталацију и црта. Тек понекад нас изненади бојом па је опет смири, јер је боја углавном умбра, земља која нас стеже, материја. Дао је себи у задатак колико материјал може да издржи његову руку, нову линију, кад је гребе или наноси. Питала сам за биографију, навео је пар скромних реченица, наравно другачије нисам ни очекивала... скромност, врлина великих мајстора... Микеланђело у 87. години каже још увек учим. Тајна је у спремности да се од папира преко картона упустиш у неке сиве материјале и златне, неке нове подлоге које као да није хтео да ми открије... И не треба јер је резултат, духован и свеprisутан. Такви радови, било где постављени, ми длеују као фреске у манастиру нашем из Рашког округа... протерао је плаву бави се материјом, борама или

лакоћом покрета у зависности од расположења и све је то Жарко. Савремена уметност са тежином прихвата нове а старе мајсторе. Са тежином, јер човек као да их је испостнио у некој исповедаоници живота, све му је јасно и чека да ми и то препознамо. Медитативност овог човека је запањујућа на његовим цртежима али ме не може преварити, унутра кључа врела крв животне радости, доброте. Као да чујем музику Баха, Моцарта, понекада Равела... то се чује а понекад нотни систем улети на цртеж, као што то ради вода, талас или ураган који је оборио Икара али Ники са самотраке не може ништа. У том појму близине култивисаног посматрача је снага Дринчића понекад приказана у облику коња, окренут главом да нас види питајући прати ли ме или да станем, или у залеђеном трку кроз простор оивичен двема димензијама. И ту осетимо притајену страст. Само што не искочи. Зато фотке снимане у подруму, а не на зидовима неких вила, шоширане као што смо навикли на нету, не виси са гала простора појединаца, имају сакрално значење подједанко као кад понекад направи богородицу... Неко је једном дописао коментар који ми се свидео: „Е сад можеш слободно и апстракцију да радиш. Шта човека држи прикованог за фигуративни свет.” Тврдоглавост можда, тиха патња, неупуштање у привид. Иако је уметност опсена он је разлаже и све је видно, доступно, до најтање нити као да је стварно вајао Мислиоца, као да је гурао камен за Правду, као да је дисао у Старој Грчкој. Драги Дринчић... какав би то вајар био! Уместо тога ваја укус гледаоца и остаје на линији одбране класичног сликарства. Рода као симбол ми намеће и симбол светог духа само у овом нашем свету, доноси семе, новог човека... Птица... назнаке крила понегде, чекају да израсту птићи. Тешко је и дивно бити свој у овом турбо времену брзих кадрова... Не знам да ли подједанко на прву лопту свако око то прихвати... Можда је превише монохромно за савременог човека, али ту је као и увек контраст. Контрастом се игра кад год треба да заврши причу, па из очију портрета севају варнице. Види се неприлагођеност, казују да су странци у потрошачком друштву ништавила. Тиха борба, али упорна, истрајна. Аутор нам се приказује као успешан илузиониста, алхемичар душа. А он је смем лирски критичар друштва без критике, без сликарског беса, угушен је у разумевању материје... Жарко што рече онај човек, можеш комотно да прођеш и каоапстрактни сликар... у мањим кадровима твојих слика расекао си на аналитичке делове све што је потребно једном цртачком мађионичару и ми пролазници очекујемо још. Уметник нас стално шета напред назад, па се питамо излази ли предмет или улази у нас и обрнуто. Ко освоји једно такво поље, поље блискости публике и ствараоца је врхунски уметник. Смирен савестан истрајан и продуховљен. Блага иронија понекада и никад сувишна реч, тако је намештено и на оном што гледамо, не узнемирава ако не гледамо, не тражи пажњу ако је већ нисмо освојили. Нераздвојна ми је мисао о аскетизму и Жарку. Видимо га у тишини како сеје црту по црту спојену са природом, са оним што јесте, било је и биће. Ванвременски... Игром случаја знам ту логику. То су људи несалоиви у својим естетикама и етикама, код њих је то нераздвојиво тако и треба да буде. Он има једно широко

лирско поље, рекла бих меланхолично, као код Дирера, он има скалу Једног Караваџа и као да је намерно заобилази, одева у златно или сребрно, остаје нем на средини пуштајући да говори искуство и језик сликарства, тензија линије, перспектива мотив са изразом лица, пуноћа младости, забраност старијих, мудријих. Под утиском сам да је отворио једну романтирану анатомију, заборављену у фиокама Леонарда, ствараоца и проналазача. Тако Жарко често реже простор вукући пажњу на унутра или споља. У слободно време као да чита Шекспира... Тако видим Жарка... Или Нострадамуса. Ти људи су за лабораторију или атеље, нису половици и то што нису подељени их држи на свом кормиларном правцу боље него сви таласи какве год јачине били на јави... Тим фигурама фали сан, будне су и старице и мајке и девојке, спремне као стваралац, да понесу сву митологију и стару и нову на леђима својим. Жарко може одавде куда хоће, у филм, у стрип, у алегорију... Стабилни естетa, данас реткост. Не помињем формат, то изгледа као да није битно, подједнако је ефектан и на малом и на великом формату али ипак штафелајног сликарства. Ако постоји брод савременог сликарства код нас, за оним точком свакако треба да буде Жарко Дринчић и треба га питати у ком правцу даље.

Чињеница је да има доста плитких стваралаца. То је велика штета, дрскији можда пре стижу до некаквог циља. Уметност није такмичење, не мери се ни количина ни величина него енергија, а Жарко је опет има за много вампирских живота. Он је потпун јер је начитан, наслушан, јер је бројив, математички изванредан а испод материјала се крије нежност. Нежност Марије, девојке, светице, чистоте. На тим чистим ликовима као да инсистира, разуме њихову борбу и не чини је слађом него што она јесте. Кад је тако тврд у мотивима очекује се да је без наде, али није.. Рода је нада, птица је гласник, влати траве да подсећају на Хад, еротичност само у траговима колико на сломљеним сачуваним скулптурама Фидија...

Урош Петровић и Жарко Дринчић

Милован ГОЧМАНЦ

ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНА ИМПРЕСИЈА

(Верица Тадић: „Кад речи сањају”, Службени гласник, Београд 2015)

Песник, прозаиста, афористичар и есејиста, Верица Тадић, аутор је књиге есеја објављене под насловом *Кад речи сањају*, коју чине тринаест наслова, - обрада књижевних дела савремених српских писаца, сврстаних у циклусе: Духовни форензичари, (Фитиљ од анђеоских трептаја, Нектар лирског микрокосмоса, Духовни форензичар), Боје за метафизички акварел (Кад речи сањају, Боје за метафизички акварел, Паперје јаве на крилима снова, Светлозрачје уоквиреног жала), Оптимизам као суштина трајања ((Про)сен трагова, Песничка штафета са ванвременим орнаментима, Оптимизам као суштина трајања, Струне благодарја, Етно-звучи на диркама футура, Цитати из дневника тишине). Еминентна српска поетеса свој несумњиви књижевни таленат користи и у есејистичке сврхе приказивања нових објављених књига савремених српских писаца, приказујући их и са будним конструктивним познавањем и елитних писаца из стране књижевности. Наслов је конструисала употребом прилога *кад* на почетку потврдне синтагме којом одређује време у које речи сањају. У наслову књиге још је важнија одредница персонификације којом се говорним лексичким јединицама, речима, придодаје особина коју имају људска бића, то јест да сањају. Фигуративни спој персонификације и апстракције ствара сложену слику, помоћу које се несвршени глаголски облик сањати ставља у активну функцију виђења у сну, односно замишљања и стварања естетских представа које у књижевном уметничком стваралаштву постоје у приказиваним књигама. Њен есејистички таленат распростире се пространством симбола и синестетичних комбинација визуелних и акустичних осета боје и мелодије, које посматра са лакоћом преплитања суштинских особина естетских вредности књижевног дела.

У насловном есеју остварује висок домет метафизичког онтолошког откривања суштине и смисла постојања људског бића. Са посебним смислом за виђење у сну, суштински открива дубину људске душе и људског духа, који су, уопште узев, од посебног интереса у њеном књижевном стваралаштву. У њеном есеју интиман и присан

приступ књижевнокритичкој обради естетске вредности открива људску душу и човеков дух снагом филозофске расправе уобличене поднасловним референцама: Невиност душе као свети запис, Дијалог између временски удаљених тренутака, Светилиште тајанствених божанстава. На тај начин улази у традиционални и општи смисао теолошких канонизованих представа о рационалној и ирационалној сфери схватања и поимања бога коме се у теологији приписује настанак света. У вишој сили, богу, оваплоћује и саму бесмртност душе, коју не посматра статички и са поражавањем, већ активистички као “еволуцију идеја”. У њима налази “енергију стваралаштва” и подстицајни смисао за сопствени стваралачки чин, уграђујући исти у луцидно тумачење одређеног књижевног дела. *“Древно срце прапостојаности одражава енергија стваралаштва, која рађа нове животе. Стваралаштво је наш знак у времену. Дописивање нових садржаја у пракњигу, у којој су зачете прве приче о настанку Света”* (55). Са истом енергичношћу открива естетску лепоту и књижевноуметничку вредност описа ентеријера, природе и људских ликова, датих у светлу наслуђивања фабуларног следа прозног дела.

Осим ликова и њихових нарави у свакодневном животу, интересују је метафизички писци и сликари, акварел постигнут фигуративним преплетима речи и сликарским бојама на платну. Оба естетска сегмента обавија тихом мелодијом сетних додира најосетљивијим нијансама људских осећања у оквиру основног осећања које људско биће чини човечним, љубавног осећања. На основама најсублимнијих људских емоција успева да изрази њихов суштински оквир, стишавајући своју усхићеност трансцендентним и метафизичким постулатима ширине људског духа и смисла човековог трајања. На бази трансцендентализма и метафизике схваћена књижевна дела и њихова суштинска естетска вредност, у есејима Верице Тадић добијају снажан емотивни утисак потпуног доживљаја заснованог на импресији. Импресионистички стил у њеним есејима, личан и присан, истовремено је и добронамерно опредељен за суштински приказ успеха писца и естетске лепоте тумаченог књижевног дела.

Када пише есеј о поезији, још је сублимнији њен импресионистички приступ психолошком сегменту који транспонован у естетски и емоционални слој песму чини уметнички вредном. Величину песника и његове песме мора да краси истинитост, чистота уметничког поступка при писању песме, и њена лишеност од сувишног вербализма. *„Чему пловидба, питамо се, ако су наши животи пролазни. Чаролија је у трагању, а наши животи су само путеви. Ми јесмо пролазни, али су наша путовања део вечности. То што остављамо на путу смо ми, то је наше, и зависно од тога колико је племенито, велико, узвишено и истинито, толико ће то наше, на том путу, бити присутније и трајније”* (68- 69). Трансцендентализам се појавио као реакција на рационализам, јер негира логичко мишљење. Заступа романтичарски, идеалистички и мистички начин мишљења и стваралачког приступа књижевном делу, као и претпоставку иманентности бога у свету. Трансценденталисти трагају за мистичним постулатима, израженим у божанским оквирима.

Чувајући значај божанског, чувају и природу у човековом окружењу. Став заснивају на интуицији и понирању у самога себе. Душа је, по њима, најважнији постулат бављења собом.

Импresiонистички есејистички стил Верица Тадић изграђује на основи трансценденралне претпоставке лепог у општем опсегу одуховљења. Духовни постулат превасходи свакој естетској и стилској слици у њеним есејима надарено богатим симболом, алегоријом, метафором и метонимијом у стилској сложеној фигуративности. Сложене лексичке и синтаксичке форме оснажене су унутрашњим склопом употребе сновиде повезаности лексичких одредница. Повезаност лексема и међусобни односи речи у синтагми и реченици изнуђују пријатно изненађење које читалац осети у синтаксичкој и синтагматској конструкцији. Њени есеји тако постају у читалачкој рецепцији рефлексивна сновидост, речи које сањају, речи које се саме собом исписују у маштовитој мисли, ослобођеној страха од нетачности и површности. На тај начин расуђивање и закључци, које есејиста ставља у душу читалаца, од лаког и складно усмереног увода до одмереног и афирмативног закључка, откривају суштинску истину у садржају књижевног дела, и сугестивну естетску лепоту натопљену одуховљењем и добронамерним откривањем смисла живота који је човечан и богат садржајем само ако су његове особине душевна доброта, духовно богатство и љубав према људима.

Есеји на страницама ове књиге смисаоно су и садржајно растегнути од импресионистичких психолошких понирања у најпогубније људске особине, као што је варварство и насиље, до најлепших особина људске духовности и љубави према свету и животу. Склоношћу ка рефлексiji и мисаоном понирању у књижевни текста уторка постиже снагу којом тумачи постојећи распон између љубави и страха у данашњем свету. Снага естетске слике коју пружа њена есејистичка даровитост је у контрастној укрштеници, у којој, као у зачараном енигматском лавиринту, живи данашње човечанство, а свет који се бори за опстанак у људском похлепом и неморалом рањеној природи, где опстаје и постоји у сучељавању и међусобном страху две контрастне силе, силе насиља и силе љубави. Ситуација човечанства је таква да о људској слободи, демократичности и демократији као стварном свехуманизму, ни у једном друштвеном устројству данас не може бити ни говора.

У суживоту људи и природе као станишта живота и услова живота, Тадићева схвата да је стварна слобода само слобода сањања речима. У својим есејима те снове метафизички и трансцендентално нијансира стилским фигуративним богатством симбола грађених на преплитању комплексних изнијансираних лексичких акварела. Космизам као визија у звездама и у анђеоским ликовима подмлађивања човечанства, постају тада постоље за пораз насиља, и победу слободе која опстајава као победа слободног човека, односно његове слободе духовног очовечења на основама хуманизма и љубави.

Боје за метафизички акварел као општа метафорска поредбена одлика есејистичких импресија са чиниоцима метафизичке поезије, стварају подлогу за естетску слику у којој главну улогу остварује

оптимизам као заштитни знак општег животног и душевног расположења. Значење лексичког израза *оптимизам* је „животни став, душевно расположење, настројење у коме човек придаје више значаја добрим, повољним странама живота, сматрајући да оне преовлађују, животна ведрина, вера у добро; нада, вера у повољан развој или исход чега” . (Речник српскохрватског књижевног језика, 4, Матица српска, Нови Сад 1971, 173)

Из катакомби духовности и измаштане теолошке нирване којом је опчињена духовна обредна магичност речи са сновидом способношћу да проникну у најскривеније пориве људског духа и душе, есејистичка импресија Верице Тадић уздиже се у опојност наде и оптимизма, као јединих спаситељских чинилаца људског опстанка и будућности. Оптимизам, тако, постаје начело тумачења “суштине трајања”. А суштина трајања је у безмерју народног генија, истог народног генија који је творачка снага народних умотворина, и дарована снага појединаца који су талентом одредили дубину народне мисли и стваралачке способности. “*Да би открио бисере народне мудрости, испод утабаних и невидљивих покрива историје, откопавао је слој по слој, детаљно и темељно. Проучавао старе обичаје занате. Истраживао порекло легенди и имена. Народне умотворине и све што се могло отргнути од заборава, извлачио је на светлост дана из мрачних подрума ужеглог времена. Тако су многи људи и догађаји поново засветлили у народном памћењу*” (119).

У женском есејистичком писму Верице Тадић немерљиво је “благодарје” које “прозрачном свежином” Универзум даје свакоме. Блиско је женском писму у есеју Исидоре Секулић (1877-1958), и женском писму у књижевној критици Светлане Велмар Јанковић (1933-2014). Есеј Верице Тадић је у знаку благодарја духовности, као што је обавијена профињеном лепотом национална духовност Исидоре Секулић. Светлана Велмар Јанковић књижевној критици приступа стваралачки објективизираним еманципацијом одбране интелектуалног живота људи који се стваралачки односе према писаној речи. Таква еманципативна улога писане речи у женском писму Верице Тадић изражена је кроз есејистички облик одуховљене гномске и идиомске игре фигуративним стилским акварелом на релацији речи које сањају и универзума опште и националне духовности, чији пример налази у уметничкој величини Рабиндраната Тагореа (1861-1941). “*На бесконачној линији пораза на којој су победе само тачке, Тагоре је утиснуо жиг неуништиве вере у бескрајну љубав и милост Божанску, коју треба стрпљиво и у свему тражити*” (116).

Исписујући есејистички опис унутрашњег “ја” савремених српских писаца, познатих и признатих, или посве одбачених и непризнатих, кроз њихово књижевно дело у стиху или прози, женско писмо Верице Тадић исписује исти поступак оздрављења нације који у есеју нуди Исидора Секулић. Истовремено, то је и јако унутрашње “ја” које исписује женским писмом Светлана Велмар Јанковић, утискујући га и у личност и у породицу, која је, као и Верица Тадић и Исидора Секулић, за строжије назоре норми понашања у

приватном и друштвеном животу, које је, по речима Светлане Велмар Јанковић, својевремено, тражећи путеве слободне мисли у оквирима ренесансе, прописивао Мишел де Монтењ (1533-1592). *“Стварајући свој есеј, свој оглед о себи који се данас чита и разуме као оглед о човеку и људској природи уопште, Монтењ је створио један облик есејистичког првог лица оног ја које не скрива него наглашава да је једно исто са ауторским ја и стално подсећа на ту истост, иако зна да између тих ја ипак постоји не мала разлика: једно од ја у овим есејима истиче себе као субјект који промишља а друго себе као објект тога промишљања”*. (Светлана Велмар Јанковић, Покушај умножавања ауторског ја, Савремена српска проза, Зборник 11, Народна библиотека Јефимија, Трстеник 1999, 51-52)

Есеји Верице Тадић тумаче у књижевним делима прозе и поезије савремених писаца оба пола унутрашњу снагу и порив подсвести и несвесног чији просјај истражује у призми одуховљења и метафизичког космичког духа, спуштеног из универзума на поље људског осећања моралних норми између ортодоксно неприхватљивог и милог богу, у коме налази интуиционо поље измаштане снаге духовности. Емфатичко усхићење којим изграђује стилске и естетске представе обрађиваних књижевних дела, заснива се, превасходно, на релацији подсвесног и ирационалног, у смислу филозофског и религиозног схватања израза еманација, и његовог значења да свет потиче од најсавршенијег бића, то јест божанског. Вештом неологистичком употребом лексике у неочекиваним и ирационалним сплетовима фигуративних значењских одлика речи, сопственим стилем интуитивне снаге просвећења пише, заправо, нову психоанализу и психологију људских односа у природи и друштву, и њиховог односа са самима собом. Неприкосновени критичар, оштрином сопственог духа, повремено оштро и бескомпромисно, повремено благонаклоно и са јаким дозом сугестивне опомене, указује на пошаст савременог човечанства. То су, пре свега, све врсте насилничког понашања према слабијима, створене на дехуманизованим односима и у нараслим друштвеним супротностима на релацији створеног огромног јаза између елитистичких слојева и огромних маса одбачених, понижених и осиромашених. Пошаст људске материјалне неправедности ствара и емотивни јаз међу људима, што их омета да искрено испоље најплеменитија осећања љубави према свету и животу. С тим у вези, поставља се и питање искрености стваралачког чина у поезији и прози савремених писаца. Љубав и духовност су једнако и у поезији и у есејима Верице Тадић онај израз несвесног у људском животу који њено, у основи женско писмо, чини писмом трагања за другојачношћу која побуђује пажњу, али не негира и не поражава постојеће и никога. Она вреднује индивидуалност и оригиналност естетске вредности текста, и са удивљењем тумачи најлепша људска осећања афирмативном тканицом народног веза. Верица Тадић је поетеса и у есеју, која пише са циљем истицања универзума и космичких визија јаким интуицијом, чију снагу црпе из суштинских одлика зена. На тим основама изградила је велики број неологистичких израза у саставу референци и реченица, чији се сложени смисао схвата такође помоћу

интуиције. И тада, ваља имати на уму да је основни задатак есеја ове ауторке да открива унутрашња својства естетске вредности поезије или прозе задатог писца, односно његовог књижевног дела. У есејима је остварила пред себе постављени задатак: да анализом људског духа у савременим оквирима очовечења, потпомогне потпунијем одуховљењу и очовечењу, кроз снагу коју сваки човек у човечанству поседује као наглашено емотивну и творачку, под условом да твораштво и емфаза не прелазе границе које људско биће омеђују обожењем. Као емфатично естетско надахнуће, њен есеј је написан као естетска сублимна поента надахнућа и јарког акварела а таквом рецептивном сугестивношћу ваља и да се доживи рецепцијом читалаца. Такву релацију интеракције високих уметничких квалитета својих есеја и читалачке публике, Верица Тадић је, на пољу вишезначне слојевите стилске сликовитости есеја, у потпуности остварила.

траг ишчитавања - Милован ГОЧМАНЦ

Ранко ПАВЛОВИЋ

ЖИВОТ У СОПСТВЕНОМ НАРУЧЈУ

(Радо Димитријевић: „Пјевај Јефимија”, друго издање, „Арт принт“, Бањалука, 2016)

Пјеснику по вокацији, приповједачу по способности да упечатљиве лирске слике преточи у занимљиву причу, сањару по менталном склопу, боему по усуду који носи, Ради Димитријевићу се и роман прометне у поему.

Да је пјесник и када пише прозни текст, најбоље ће потврдити (неке) почетне реченице кратких поглавља у роману Пјевај Јефимија (чије друго издање је пред читаоцем), које, сложене једна испод друге, чине пјесму у којој се преплићу стиховане метафоре с лирским и мисаоним набојем:

Ноћас сам уснила крваво-црног коња.

Има овдје људи који изгубљене образе никада неће вратити на своје мјесто.

Татице, зашто су људи измислили болнице?

Мислим, не плачем.

Сунце моје поноћно, којим ријчима да ти се обратим данас, на годишњицу твог нестанка?

Пробуди ме плач неба. Не устаје ми се из моје топле и меке гробнице.

Ја сам попут мале једрилице на отвореном мору.

И данас се сунце тек наслућује иза лојавих облака.

Навикла сам на овај наш нечујни разговор.

Живим између цртица знака једнакости.

Закопала сам своје лице у књиге и успомене.

Данас је Београду, пукло тјеме!

И данас су са кишом падале бомбе по Србији.

Одавно већ живим у свом наручју! Из мог срца ниче трава!

Дан се као млијеко пјени.

Угасила се ноћ, и кућа је на ногама.

Да ли је добра прича у којој зликовци крваре?!

Истина нема сјенку!

Димитријевићев приповједачки нерв оглашава се и из ових

лирски интонираних реченица које, на неки начин, назначавају фабулу приче на чијим су грудима украси загонетног, притуљеног сјаја.

Само сањар је у стању да кроз сомнабулни сан постратну причу сведе на путовање из присоја у осој и обрнуто, а на боемство, које је углавном досуђено и ономе ко га носи истовремено отвара видике и повија плећа, не треба трошити ријечи, јер је небитно за снагу и експресију умјетничког дјела.

Радња Димитријевићевог романа Пјевај Јефимија наоко је врло једноставна, али се испод те једноставности крије слојевитост која се разлистава у читаочевој свијести и подсвијести и стално открива неке нове мисаоне просторе по којима се грана до огољености поједностављен наративни ток. Главну јунакињу, дјевојчицу (и дјевојку) Јефимију (која је била престала да једе и говори), осуђену да са својом душевном патњом одраста уз коњаке, наратор је упознао у кратком сусрету у сарајевском хотелу „Европа“. Она му, послје само неколико размијењених реченица, кроз које је на ненаметљив начин исказан сав бол ове планете, даје свеску са тридесет шест кратких писама писаних мастилом бола оцу несталом у балканском безумном рату вођеном на подручју бивше Југославије у првој половини последње деценије двадесетог вијека.

Кроз та писма, пуна чемера, наталоженог ваљда и у генима човјека ових простора, она исказује сву материјалну биједу и још жешћу и већу биједу духа у поратним годинама. Та биједа напосто разједа душе оних који су немоћни да мијењају стање. У друштву раслојеном на шачицу богатих, углавном оних који су се, изгубивши душу и све моралне норме, обогатили на народној патњи, и већину осиромашених, међу којима су и борци што нису жалили ни живот у борби за неку смисленију будућност, безизгледост је основна и психолошка и социјална категорија. Њој, тој суровој безизгледности, мноштво може супротставити само своју немоћ. У таквом стању и пред таквим животним корбачима Јефимија се повлачи у себе, ствара свој свијет и оклоп око њега, пуштајућу у њега, на ниједи разговор, само несталог оца, лекара (кога је рањеног, како ће, између два гутљаја коњака, рећи наратору, „пред крај рата, као заробљеника, заклао неки Сејфудин, само зато што је од њега љепше пјевао“).

Радња се динамизује пред крај романа, када Јефимија одлази у Сарајево, на Музичку академију, вођена жељом да нађе крвника свог оца и освети му се. Сасвим случајно га сусретне у инвалидским колицима, слијепог, без обје ноге, који свирајући и пјевајући зарађује да прехрани синчића коме је мајка умрла на порођају. „Твој убица је жив“, пише Јефимија оцу, „пјева и свира, али испред и иза њега путује и траје прича о Сејфи кољачу, прича трајнија и гласнија од његовог грла и хармонике коју је добио од свог председника (за покоље над „четницима“, прим. аутора) умјесто колајне. Шта је на убијање покренуло руку створену за њежне дирке?“ пита се она, спремна да му пружи и свој врат за клање. Међутим, када га на његов позив посјећује у његовој кући, сазнаје да се већ нека космичка правда осветила кољачу, јер је пијан наишао на минско поље намијењено

Србима и постао инвалид, и сам спреман на покајање.

Поред Јефимије, осликане углавном кроз њена психолошка преживљавања, која у сусрету с наратором („средином прве године трећег миленијума“) нема ни двадесет година, а у тренутку када почиње исписивати писма оцу много мање, у роману, изузмемо ли оца који се појављује као објект приповиједања, нема више главних ликова. У епизодним улогама, занемаримо ли тајкуне, борце који су „обрнули ћурак наопако“ и безимено и обезличено „мноштво“ које гради друштвени миље, сусрећемо још само неколико јасније испрофилисаних актера. Ту је, прије свих, мајка, обесправљена, без посла, изложена понижавању, чак и од мужевљевих сабораца, беспомоћна да помогне својој сиротој кћеркици (чији је брат погинуо у саобраћајној несрећи) у чији свијет никако не може да продре. Међу епизодистима можда је најпластичније портретисан Тужни Писац који се борио не само пером него и пушком за идеале који су му други обесмислили, па је у једном тренутку био спреман да подигне руку на себе. У њему препознајемо самог аутора романа. Ту су још његова кћерка, Јефимијина блиска пријатељица, доброћудни чика Миле и психијатар Куртовић, спорадично се јављају Јефимијини бака, дјед и сестрица, чиме се затвара и круг епизодних личности. Писац је, дакле, сав терет туробне приче морао да свали на крхку дјевојчицу, спреман да подметне и своја плећа како би јој помогао да пред читаоца изнесе оловно бреме бесмисла што у вртлог вуче цијелу епоху и генерације које јој припадају.

Структуру свог романа Радо Димитријевић гради на поетици фрагмента и фрагменту као књижевном поступку, ваљда најподеснијим за приповиједање приче засноване на друштвеној стварности. У кратком Извору књиге у причу нас уводи кроз сусрет с главном јунакињом, а затим одмах наратицу препушта њој да кроз једно писмо мами и већ споменутих тридесет шест оцу, њеном сунцу поноћном, покатад „дописаних“ причом тужног писца или бајком коју сама ствара, казује то што јој је на души. У Епилогу више разјашњава каква је судбина Јефимијине свеске него што разоткива крај буре у њеној души, јер је то можда и немогуће, а у врло занимљивом, језгровитом, пост скриптому исказује немоћ писца да освијетли све мрачне кутке људске душе и позива стручњаке да кроз хладне научне студије то учине.

Димитријевић је прави мајстор сликовитих описа. Тако, на примјер, Јефимија у писму мајци у само неколико реченица, на необичан начин, упечатљиво, портретише оца, а још више празнину која је остала иза њега: „Мама, ти можеш рећи да си имала тату. Био је на твојој матури и свадби. Имаш његов гроб, споменик са сликом, вазу за цвијеће, свијећњак, клупицу, а уоколо јорговане и ружу. Теби је и мртав остао твој отац. Ја имам само сјећање и приче. Какве приче?! Његових полупијаних сабораца, када нам дођу на кафу. Између гутљаја казују више о себи него о њему, мом татици.“

У описима Р. Димитријевић ствара и занимљиве лирске слике, па се тако Јефимијин сан расипа као ситниш. Описујући послеријатне друштвене и социјалне прилике, једноставно каже: „Послије свих превара, пораза, издаја и уништавања, људи на овој шади земље живе

као марва, стјерани у страначке торове, позавађани и очајни. Свако би да нешто уграби, а не знам више и одакле.“ Размишљајући о змији у рају и питајући се откуд она тамо, са Адамом и Евом, Јефимија закључује да то није обична змија, већ „то је овај наш живот, варљив, opak, лукав, охол, злокобан, гмизав и понижавајући, глув и слијеп са отровом у устима“. По романописцу, заправо у Јефимијиним размишљањима, и мир може бити смртоносан, јер преживјеле ратнике уништава тријумф кукавице. Болница је, по Јефимији, „циркус туге, у којем се одржава генерална проба умирања“, а замућена ријека је „велико гробље, као историја“. Тужни писац, који се у једном тренутку осјећа као да је раскршће свјетлости, не може да преболи своје памћење, а Јефимија се, у грозници, баци у себе као у врелу воду, док је Мјесец сироче које трчи за Земљом као за мајком. Дјеца су опљачкана и отрована стварношћу, сматра Јефимија.

Могло би да се наведе доста лирских слика и свјежих описа у овом роману, али овдје ћемо додати још само један, опис суморне атмосфере која из градске четврти прелази у душу и натапа је безнадном тугом: „Зинули прозори на кућама увученим у дворишта, прате ме поломљеним путем. Пси бескућници марширају озбиљни и замишљени као да иду на важан састанак. Јато врана спушта се на крошњу неког распореног и поцрњелог дрвета. Нисам знала да у нашем граду има улица са оваквим призорима.“

Језик Димитријевић је питац, примјерен размишљању и погледу на свијет дјевојчице у одрастању, касније зрелије дјевојке. Он је некако мек, паперјаст, опјесмотворен, милозвучан. Сливовит је, па зато не чуди што се аутор, првенствено у опису душевних стања, често позива на сликаре и њихове слике које помажу осликавању атмосфере у којој Јефимија пише писма оцу чију смрт не може и неће да прихвати. Бистра мисао, поткријељена мудрошћу из народног памћења и ауторовог сагледавања стварности, исказана је афористички, чврсто уткана у приповиједну нит. Реченица Димитријевићева је кратка, језгровита, проходна, с мјером украшена функционално употријебљеним епитетима. Вокабулар је богат, узет из основе народног говора, без сувишних туђица.

Жанровски посматрано, Пјевај Јефимија на неки начин је и историјски роман, мада његов аутор, како сам каже кроз Јефимијина уста, не воли историју: „Татице мој, не волим историју. Она воли сјај злата и украсе од крви и меса. Храни се јадним народима. Расипа душе по беспућу. Скупо наплаћује улаз кроз своја врата. Историја је незајажљива изјелица храбрих и поштених, гладних и босих.“

Роман Пјевај Јефимија брзо и лако се чита, али оставља дубок траг горчине у читаочевој подсвијести и стално га наводи да изнова пролази кроз његове слојеве и промишља ненаметљиве поруке које се отварају из контекста и подтекста. Невоља је што наши издавачи немају разгранату дистрибутивну мрежу, а да је имају, сигурно би и прво издање овог дјела, објављено 2004. године, када је можда представљало једно од првих белетристичких свједочења о рату и послеријатном времену на овим просторима, имало шири одјек међу читалачком публиком. Зато овом, обновљеном и нешто измијењеном издању, треба пожељети срећан и сигурнији пут у читалиште.

Мирослав РАДОВАНОВИЋ

МЕЛАНХОЛИЧНЕ И САМОСВОЈНЕ ПЕСНИЧКЕ СЛИКЕ

(Мирослав Тодоровић, “Божја визура”, Центар за културу
Младеновац, 2015)

Мирослав Тодоровић исказује основни песнички проблем који није у решавању загонетке светског поретка или тајне развитка људских односа него у сагледавању властитих реакција на реланост природног, у просуђивању феномена вањског света са становишта људског искуства и мерила. Песник луцидно прозире појаве у конетксту људске конкретизације тежећи транспарентности појава и фиксирању властитог положаја. Песничка збирка “Божја визура” доноси стихове који обогаћују суштински егзистенцијалним вредностима самосазнања и интима саживљености. У том повратку властитој песничкој природи и просторима унутрашњих живота садржана је вредност и домет индивидуалних мерила у којима је опредељен захтев за аутентичношћу доживљаја и спонтаношћу људских манифестација. Продорност песничког духа и њена усмереност постаје циљ егзистенцијално - етичке природе, интимно уверење и емоција. Аутентичност човековог положаја и испољавања не може се регулисати општим начелима већ је плод индивидуалне комплексности, људске природе, мерила посебности, несводљивости властите логике и усмерења. Мирослав Тодоровић је песник који одбацује у свом певању све априорне нормативе који би могли довести у питање његову особеност и непоновљивост. Луцидно самосазнање и стоичко прихватање условности бића уткани су у његов особени и непоновљиви лирски говор:

ПРЕДЕЛИ виђени предели до/живљени
Предели што се у сну и уз сна јаве
Предели што и заборавени у нама бораве
Предели чежње повратка и јаве
Слике с мислима путујућих стихова
Даљине што још увек зову плаве
Призори
Сећања и *присећања* *стишана* у боје ове
Међ речи наше

*Предели после свега
Само разговори.*

*Предели земаљски
Предели књиге
Предели Лица
Обриси плаветне измаглице
Чујеш боје
Дах гора шум кмора
Нетремице
Испред песме слике
И сам дашак јеси оне измаглице
Што понад у зеленом горе
Немерљиве даљине призива
И светли
Осветљава
Бива
(Предели)*

Описи природе у збирци песама “Божја визура” повезани су са песниковом медитацијом, дрхтајима субјективне индивидуалности и усамљености. Понекад се Тодоровић ближи жанру симболистичке рафиновости којом песник досеже импозантне бравуре. Песникова осетљивост за призоре у природи сједињена са максимумом мисаоних домета. Песнички доживљај природе развија се до мисаоних суштина:

*Лирика јесењег пејзажа
Понад завичајних листова светли
Тишина напуштених кућа
Слушам живот минули
У жару јесењих икона
Сунце залази*

*Знам ноћни одговор
Исконски све јачи
Покровом тамним смирује*

*Слутим и сам сенка
Спокојство будуће*

*Из тишине ноћне мотри
Понад завичајних листова светли.
(Фрагменти)*

Тодоровић у својој збирци “Божја визура” прави изванредне лирске описе природе, али они продубљују трагично осећање егзистенције васкрснуто осећање старости и трагичним судбинама јунака и доживљајима обухваћеним историјским хаосом. Пантеистичка хармонија, која је видљива у његовом певању, јавља се као привремени ведри контрапункт који ће бити натрикљен тамним

емоцијама људског живота и удеса. Човекова унутрашња суштина и основни ритам егзистенције не могу да се утопе у лепоту српског села. Људска трагика, духовни доживљај егзистенције која је пуна прелома, дејства ирационалних енергија, еманира у људски дух и судбину тако да природа постаје позадина, а често и дубинска пројекција психолошких садржаја. Природа и њена лепота имају статус кулисе кој нема битну функцију у конституисању метафизичких слојева:

*СТИШАВАЈУ се зрења боје
Као река што уићу се примиче
У рају небеским сунце залази
Тама румен плави тишина све јаснија
Ноћни све је пејзаж са звездама понад*

*Али то је један из низа прозора јер
Има и других листова те чудесне књиге
У којој на истом таласу бродимо и тонемо
Капи што светлост су ових речи
До чијих врата још не стигосмо
(Шум Лишћа)*

Песник приповеда о народу који се отуђио од завичаја и изгубио смисао. Негативна разилажења људи и завичаја (села) поништила су идентитет, човек се разишао са простором, лепотом, објективизована је визија човекове космичке судбине која је рефлектована као зли удес и потпуни промашај. Старост тежи ка стању у коме ће самосвесно, осетљиво душевно биће покушати да одбаци постојећи свет као једини могућ и потражити утеху у повратку коренима, сопственим суштинама у којима између бића и природе (поново откривеног света) постоји рајска хармонија. Песникова срећа извире из поново откривеног завичаја, из племенитог напора и нагона да промени окружење и себе учини срећним и слободним. Лаж и празнина света замењени су лепотом напуштеног и остављеног села. Унижени унутрашњи идеализам врћа се прапочетку, свету првотне пуноће:

*Радећи тако на земљи, човек осећа како му се
здравље враћа”
Утка у песму Читање песник
Јингерову белешки из Кавкаског дневника
Радим ево на земљи и
Живим истину тог стиха*

*Пробудиле позне године и живот у мени
земљоделаца
Орем копам осећам
Људску топлину пролећне земље
Живим снагу летње врелине
Слушам јесењу радост зрења
Чујем из тишине
Земља се у мени исповеда*

*Мотрим како се свезнајући гласи у светлости
јесењој
И слушајем смртну студ зиме
Стварност склопљене књиге
Из свега како око невидљиво гледа
(Из сеоске свеске)*

Човек носталгично тоне у прошлост трагајући за просторима среће, жали за бољим временима која су остала иза њега, али не може да избегне садашње. Та неминовност суочења и довршеност егзистенцијалног круга тера песника да одреди властити положај и да свој идентитет потврди истицањем властите природе и мерила која нису подударна са распамећеним временом и његовим токовима. Тодоровић својим певањем тежи да себе издвоји из сплета шематизованих решења и константних обележја. Песник у збирци “Божја визура” остварује субјективну пројекцију света и поцртава разноврсност људских рекација. Лирски субјекат успева да богатство представљања и евокативних слојева оствари довођењем у везу различитих подручија поетске свести, односно повезивања чулних утисака са сневаним и снови�ним представама и апстрактним визијама. У Тодоровићевом певању слике и представе се сударају и асоцијативно повезују оцртавајући необучну морфологију имагинарног. Појмовне и афективне асоцијације недвосмислено носе и свој симболични набој:

*ПЕСМА минулих времена
Ова грудва земље
Народ мрва на окупу
Мисао моја облак
Они се дописују
Сликама које узгајам
Имају искуство предака
И читав свемир тишине*

Из њега слушајем речи ове

*Данас светлим из стабљике кукуруза
Древна милост светлости
У сенци мојој златних стиха
Дан летњи разгорева
Слушајем како трава све памти
А душа је веле бесмртна
Мени који прекопавам земљу кажу
И знам свеколико језик земље
Из којег мотрим књиге земаљске
Слово њено свевидо*

Оно што Мирослава Тодорвића чини великим и непоновљивим српским песником је дубоко усађена свест о мисији песника и нужности мисаоног сажимања животних изазова пред којима се налазимо. Песник користи снагу и доследност уверења као и изузетност песничког надахнућа. У збирци песама “Божја визура”

поноре истине о свету о злом удесу песник је отворио осветљавајући све двоструким светлом стваралачког надахнућа и разорне снаге деструкције око себе. Свет наше Србије дат је кроз комплексну морфологију животних супротности и парадокса несразмера у којој су садржани елементи свести освештеног и модерног песника који слика и предочава провалију између реланости постојања и недосегнутих идеала. Тај слом између стварности и сневаног је круцијална тачка психлошког доживљаја свести:

*А пролеће унаоколо пламти
Зазелењава гора не хаје за вести људске
За мисли моје суморне*

*У нестајању живе поседи наши
С годинама које су утихнуле
Још живе у сећању
Из стихова мојих чују
После свега
Истине овог света поручују
(Унаоколо је брујало пролеће)*

Луцидна песникова свест и повезивање суптилних нити између ствари, појава и догађаја виђених из два временска угла је особеност Тодоровићевог певања у збирци песама “Божја визија”. Евокативним еланом песник се окреће прошлости, минулом и уз помоћ имажинације трансформише сазнања и утиске у облике доживљајне стварности. Проживљено и сећање служе као покретачи унутрашњег елана који све обасјава. Тодоровић настоји да свет успомена врати у домен тренутног доживљаја и у томе потпуности успева. Оживљена прошлост претвара се у хронику живота, у супстанцу која надживљава време:

*СЕЋАМ се све чешће дечачких година
Исплове изненада у светим тренутцима песме
Улазим замишљен међу давне слике
Мотрим житно платно како ветар таласа
Зна ли тај пејзаж да је песма свемогућа*

*Слушах музику живота боје пролећне ведрине
Док се будућност из дана у дан хитро
приближавала
Када ће све можда сећање бити
И када ћу сећање призивати
О томе песник написа и моје питајући стихове
Шта не бих дао за сећање на онај живот
Мину као тичијих крила лепет
Кадикад се и у сну јави
Шта не бих дао за сећање
Да сам видео и стихове Овидејеве
Које слушах у хуку црноморских таласа
Који се у стиху неме тишине узаман траже
(Странице сећања с видиком белине)*

Андреа БЕАТА Бицок

МАЛА КЊИГА ВЕЛИКЕ ПОЕЗИЈЕ
(Горан Лабудовић Шарло, *Сто песама*, Граматик, Београд, 2016)

Познато нам је да књижевна дела јесу ту да нам дају слику света у ком постојимо, да га прикажу из аспекта који је обичном језику неисказив, а уобичајеном погледу невидљив. Када је о поезији реч, она нас, уколико је зрела и талентом за реч уобличена, лако преноси из димензије у димензију постојања, сучељавајући нас са сасвим обичним и потпуно необичним темама, посредством вешто одабраних детаља на којима велика књижевност почива, и тако лагано води ка спознаји и самоспознаји као врхунским дометима људског постојања. Данас је, можда више но икад, тешко бити песник. На једној страни поезији прети комерцијализација и политизација, а на другој занемарене хуманистичке вредности које су у њеној суштини. Књига *Сто песама* сведочи нам да је Горан Лабудовић Шарло одолео опасностима које данас вребају песника и поезију и да је у свих седам објављених збирки остао и опстао као поета без слабости, укореван чврсто у оригиналној поетици, неосетљив на било какве спољне упливе које књижевност иначе не трпи.

Шарлова је поезија разбокорена и свестрана, дијалошки расположена спрема наше, али и туђе традиције, спрема прошлости и слутње будућности, спрема поезије других песника, али и спрема уметности уопште. Полази увек од времена које сведочи, плови по широком искуству света и враћа се луци из које је пошла, обогаћена, освежена, искуственија и мудрија. И свака та полазна тачка увек је важно смислено чвориште. Увек је тренутак који захтева промишљање, премевавање, препевавање, превредновање.

У покушају да опишемо какав је заиста песник Горан Лабудовић Шарло, наилазимо на многе тешкоће, јер иако је његова поезија лако читљива, иако је увек у аури заводљиве мелодије и ритма, она је увек вишеслојна и вишезначна, загонетна, изненађујућа у поређењима, метафорама и симболичким равнима, пребогата значењима и тумачењима. Оно што се са сигурношћу може рећи је да од прве књиге песама *Размишљам* (1996), преко *Авионског писма* (1998), *Алс* (2005), *Ако видиш* (2007), *Небеске собе* (2010), *Тајнописа*

(2012), па до *Поткровља* (2015) Шарло поетички стабилан, целовит, препознатљив, аутентичан. Његов је стил јединствен. Мисаони и лирски истовремено, дескриптиван и филозофски, хумористичан и ироничан, метафоричан и конкретан, концизан и разбарушен. Песме су најчешће наративно обликоване, стиха дугог и опуштеног, али су истовремено сасвим осећајно лирски обојене, топле, хумано посвећене аспекту света који певају.

Шарлова поезија не трпи извитопереност, ругло, зло, обољења света и друштва, страдања и патње. Спрам њих се поставља сасвим иронично, саркастично, чак и гротескно. Несвакидашњим осећајем за богатства могућности асоцијативности, он спаја сасвим изненађујућим чином најудаљеније детаље овога света и добија ефектну поетску слику која лако допире до свести читаоца, ту се урезује и наводи на мисаоно-емотивну активност. Самим тим остварује и свој прадавни задатак, покреће промене у свету који треба исправити и улепшати. Обрушавајући се на појаве свакодневице које угрожавају човека, или га заводе како би играо по исквареном такту, заузима заштитнички став према бићу које је вишеструко угрожено и враћа га себи и одистинским вредностима постојања. Ова је поезија ангажована на један узвишен начин, на начин који враћа веру у свет и буди ону која често лежи успавана у свакоме од нас.

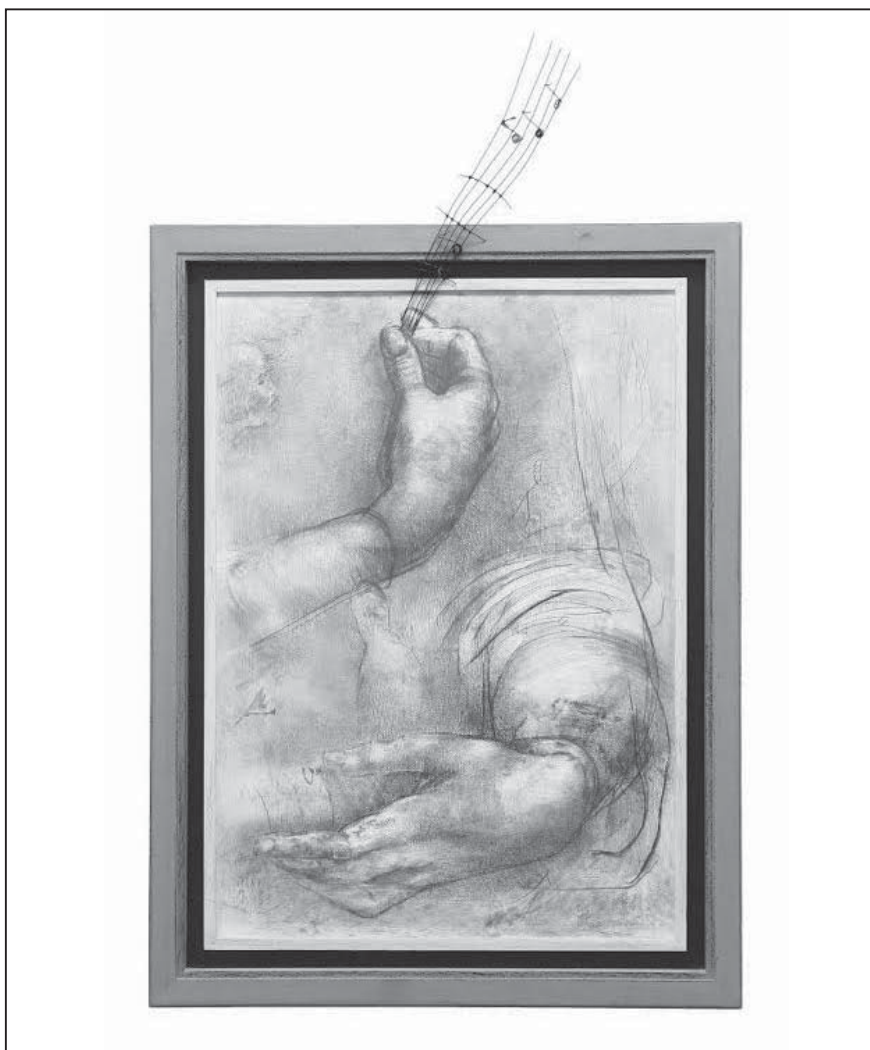
Пошто ни једно искуство не израста потпуно из себе самог, тако ни Шарлова поезија не мистификује своје изворе и узор. Много је песама посвећених великим именима поезије. Много је митског, историјског и реалног уткано у певање Горанових збирки. На тим темељима израста богатство његове поезије и њена ерудиција. Песнички субјекат не мистификује чак ни своју поетику, већ је, никада до краја изречену директно, већ прецизно херемтички обликовану у стих, даје читаоцу на увид, делећи радост епифаније која је једино могућа у чину стварања. Иако потпуно индивидуална, она је овде дата у равни која је чини ако не сасвим блиском, онда бар привлачном за свакога.

Оно што у сваком човеку живи, а без чега не може ни један песник, јесу емоције, веома често главне смернице наше преокупације. Са емоцијама добар песник увек мора опрезно, јер препустивши им се сав, нема баш много тога да понуди другима. Шарло се са емоцијама сусреће увек директно, али никада као склон патетици, већ испевава виспрене љубавне песме ни налик познатим, али веома густо набијеним сентиментом. Уз благ хумор, тек понегде присутну носталгију или сету, његово перо везе стихове узбудљивих љубавних епизода којима прилази сасвим близу срца читаоца.

Нарочитим гласом испеване су песме које садрже димензије духовности или оне које су тематски посвећене нематеријалном наслеђу традиције. У њима нема ничега од повишеног гласа испуњеног подсмехом, нема ироније, нема критичке свести. Такве су песме тихе интонације, скрушене, сасвим мудрујуће.

После седам збирки и двадесет година објављивања поезије, Горан Лабудовић Шарло даје нам на дар књигу *Сто песама*, књигу веома малих физичких димензија, али великих песничких домета.

Чини се да је формат књиге, то џепно издање, симболички наговештај свести о сопственом уделу у огромном пространству поетских монументалних грађевина, али и жеља да се буде уз читаоца у свакој ситуацији и на сваком месту. Као знак отворености према свету, *Сто песама* је дошло не да би прославило само самог песника, већ и да би дало подстрека опстанку поезије која је данас вишеструко угрожена. Песама је много, али је поезије мало. Међутим, поседујући последње објављено дело Горана Лабудовића Шарла, ми поседујемо право благо стиха и вредности за којима кроз живот тежимо.

траг ишчитавања - Андреа БЕАТА Биџок

Виктор РАДУН Теон

ПРИЗИВАЈУЋИ ШАПАТОМ

(Наташа Бундало Микић, „Гиневрин шапат”, Банатски културни центар,
Ново Милошево, 2015)

Прва збирка поезије младе песникиње Наташе Бундало Микић *Гиневрин шапат*, својом густом лирском бојом, одмереним заносом и пластичном иконографијом митолошко-симболичких персонификација пружа читаоцу доживљај суптилног преношења древног знања, од срца срцу, шапато. Наташа је зналац и тумач невидљивих таласања пробуђене душе једне младе девојке, пуне романтичног заноса и жудње за животом.

Збирку Гиневрин шапат чини пет циклуса песама: *Посвете*, *Склониште душе*, *Препознавање душа*, *Ланселоту*, за крај и *Напоследку*. Песме су сабране према њиховом идејном заједништву и чине засебне целине, али све заједно чине јединствен низ. Наташине песме су алегоричне, збијене и афористично речите, попут епиграма или загонетки, сублимно нижући милозвучан и суптилно-чедан свет песникињиног живота.

Кроз метафору Гиневре, митске хероине која је по предању била жена славног краља Артура и љубавница племенитог витеза Ланселота од Језера, песникиња проговара о свом животу, животу младе девојке племенитог срца и узвишених идеала.

Наташина збирка, иако првенац, одише зрелошћу и изграђеношћу. У својим песмама песникиња нам дочарава свој свет, вајајући пажљиво и врлином истрајности сваки камичак стиха, који се алхемијски кристалише пред нашим читањем у степеник што води у загонетне вртове и вилајете њене романтичне поетичне филозофије. Иако мистична, она остаје егзактна и доследна у својим певањима. Њене песме су описно-рефлексивне, и читалац их доживљава као шифроване водиче или својеврсна упутства за поетско путовање. Наташине метафоре су збијене до симбола, и она их помно концентрише, стварајући непрекидне хаику низове поезије која у нама изазива порив за трагањем и преиспитивањем.

Циклус *Посвете*, како и сам наслов сугерише, садржи песникињине посвете њеним најмилијима: мајци, брату, оцу, свом

сину, као и личностима (из стварног или измаштаног света) Лорени, Тари, Александру и „Једном војнику“. Ове песме носе дубоко лични израз и представљају неку врсту поетесине захвалности према особама које јој значе или су обележиле њен живот. Циклус Посвете има овде иницијацијску улогу; као у неком древном ритуалу, песник-жрец се захваљује својим највољенијим и тако симболички учвршћује везу са својим несвесним (у које су наши родитељи архетипски уткани), и добија подршку да би наставио даље путем самоосвешћења. У песмама овог циклуса песникиња сажима улогу оних којима је песму посветила и резимира свој однос са њима. Тако, у песми Мајци, она сублимира: „Храбра,/уз мене стала./Бол са мношвом упрегла./У ноћи ми заденула/мрвицу неба отрглу“; у песми Оцу: „Ослушкујем неречено./И сва јасноћа теби налик./Док бљесне светлост твог гледа,/топлина и мир“, а у песми Брату кличе братско-сестринској блискости: „Две су капи у дубини мора,/искрама вечности засјале./Потражи ме у рекама својих жила!/У билу искона – нађи ме./Заљуљај време протекло!“ Вилењак снова (Сину) открива нам сву поетесину мајчинску нежност и љубав према свом сину, којег назива вилењаком: „Малени пајак/радост препозна./Љуљашка среће – неповратна!“ У стиху „Грлим Ти бол!“ сажета је сва пуноћа њене мајчинске љубави и бриге.

Следећи циклус песама *Склониште душе* посвећен је поетесином родном граду и завичају. Стихови чувају живе слике града Новог Сада, обале Дунава, Петроварадинске тврђаве, војвођанске равнице, хучање Кошаве...Овде Наташа наставља са својим посвећујућим песмама, химнички свечаним, описујући живописно и језгровито оно што назива својим склоништем или скровиштем, уточиштем, као тајним, светим кутком који свако од нас брижљиво чува у свом сећању на детињство.

Наташа задивљено пева о Новом Саду, називајући га „склоништем“: „Раскашан биемима/разгрћеш равницу./Кришом понекад певаш./Огањ небо разоткрива./застале звезде самохотке./У теби колевка уснула.“ (Склониште (Новом Саду)). У завршним стиховима она опомиње: „Остани станиште наде!/Нека те мимоиђе језик туге!/Да те напустим то себи./опростила не бих!“ У Песми Пространство, стихови као да звече сликама и порукама које се као везивна нит провлаче кроз читаву збирку: „У прстима јесени/пуцкета песма детињства./Кошава кораке пружа./крилима лептира кружи./У души овог града.“ И потом, афористичним-хаику стилом непоновљиво пева: „Плочницима обојеним/пешаци времена,/на клупи сећања/срцу стих краду./Љубав множе.“ И у песмама Склониште (Новом Саду) и Лепеза равнице (Војводини) остаје доследно хаику-поетична: „Лук твојих мостова/дугу обгрлио./У цркви је склониште/За молитве и мисли./Улице јунака/развијају скелу живота./У наручју равнице Варадин/Огрнут болом, поносом и опеком!/И јецајима тамбуре у замкама душе!“ (Склониште); „Зуби ветрењаче/загришће бајке салаша./Остаће пољубац./ожиљак јунака.“ (Лепеза равнице)

Трећи циклус песама посвећен је знацима зодијака. Свака песма у наслову носи главни симбол појединог астролошког знака и својим стиховима дочарава један од дванаест знакова. Тако је Ован

– Пламен, Бик је Бусен, Девица Пешчаник, Вага Лахор, Шкорпион Река, Водолија Циклон, а Рибе су Море. Песникиња на овај начин слави годишњи циклус Сунца, и одужује се цикличним променама времена. У песми Пламен, она загонетно каже: „Потковицу/Далеких светова/Жаром погледа кујеш“, у Извору она изриче: „У души ти одаје капљу./Красиш и болиш./Стену дробаш./Од мекоће свилу ткаш“, у песми Река: „Капима отичеш./Бујицом обалом луташ./Напајаш поглед сањара./Дубине огања разоткриваш./Заборављене нежности/Врелином страсти/опијаш./У сузама вир потопљених./Течеш.“ У песми Циклон Наташа каже: „Осмехом раздањујеш./Обест разголићујеш./Човеку опомена./И нико не схвати нежност твоје олује“, а у завршној песми Море: „Трагом једноставности/мостом сањара ходиш./Бесповратна/даљине грабиш./Кога тајиш?“

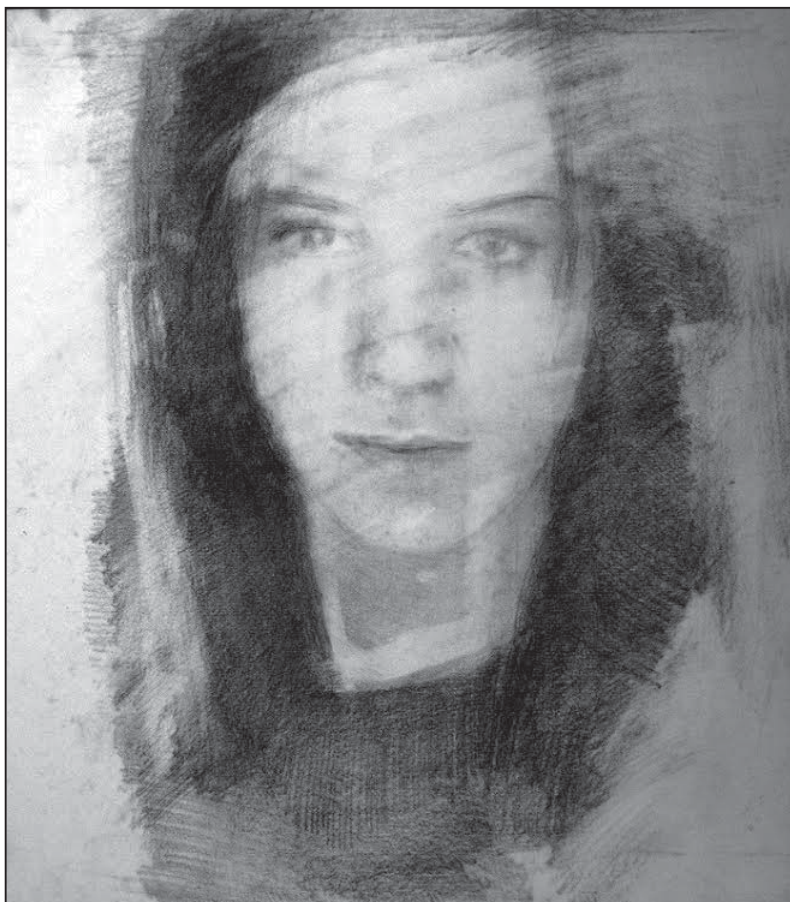
У четвртм циклусу под насловом *Ланселоту*, за крај, Наташа, као Гиневра, дозива свог витеза – Ланселота. Ове песме су попут отварања латица поетесине благородне душе, која жуди за истинском љубављу и предајом мушкарцу – витезу, којег чека, надајући се да ће доћи. Тешко је издвојити неку песму или стих. Рецимо, у уводној песми Теби она каже: „Искре твог ока/душу стреле./Док нестајем страхом./Живота радост/обгрлиће грех спокоја“, док у песми Лепота постојања, надахнуто пева: „Додирни истину уснама,/Јер Тобом загрлићу висине./Све моје јуче/И сада,/Полетеће шарено.“ У Имитацији љубави резимира: „У бескрају Космоса -/Ратник!/Пахуљама плес опонашај!/Ходи стазом ирваса./Осмех ти забрањен/У погледу тајца./Има ли нас?“ У завршној песми Витеза рез Наташа је усхићена: „Ланселот плаветнилом/Вољен брани/У углу усана чувана!/Гиневра пева!“

Пети циклус, *Напоследку*, долази као предак након остварења, као епилог и закључак, прожет промишљањем свега претходно оствареног. Налик творцу, песникиња сада да се одмори и у отклону посматра све што је дотад изнедрила. У песмама овог циклуса она сублимира своја искуства, сећања и рефлексije и даје нам саму срж свог поетског сензибилитета. У првој песми циклуса Хаику налик, Наташа нам показује своје хаику умеће: „Додирни на јастуку/Мирисом кожа румени/Уснама пут показујеш.“ У песми Више од нас, она каже: „Једна је срећа./У њој безброј извесности./Под плавим кишама/Румени кајање./Обећања – завејана.“ У песми Радујем вам се песникиња је помало иронична: „Драге ми речи вашег неба./Ту/Трње посекала./И сјај прећутаног видела./Смела./Беспутна/Даљином закорачила./Чекала.“ У последњој песми Настављамо јачи, као завршној речи, претскажује настављање посвећеничког ходочашћа које је предузела, упркос проживљеном: „Потонула оштрица немоћи./У сумњи брига захуктала/Пребирем остатке врлина – и нас./У мени грудве леда./Пре тебе – ујед сна./После нас – живот.“

Наташа пише своју поезију као творац који ствара свет изнова. Свака њена песма је посвећење и њима она благосиља све што ствара. Наташина поетска струјања извиру из издашних врела сећања и метафизичког заноса који у нама подстиче проживљено детињство и порекло. Њена поезија доживљава се чулно и душевно, лирски

сведено. Њени стихови се осећају у тишини и осами медитације и промишљања, када смо у дослуху са најтајнијим средиштем нашег бића. Наташине песме нас дозивају шепатом и слутњом, а освајају тихо и суптилном снагом своје непатворене нутрине.

Већ из наслова ове збирке песама сазнајемо биће Наташине поезије: шапутање. Шепат је најближи ћутању, а ћутање је говор срца. Иако је ово прва збирка поезије Наташе Бундало Микић, њене песме показују зрелост и спремност за стремљење до највиших нивоа поетског ходочашћа. Наташина поезија је поезија која наслућује и говори тишином, ненаметљиво освајајући срца читалаца. Она тражи свог освајача, попут прелепе Гиневре која трага за својим витезом Ланселотом. Наташа верује у љубав, али трезвено и ритуално, и њена мисија у поезији је посвећенички доследна: она нам даје пут, а на читаоцу је да тај пут следи и преиспитује.

траг ишчитавања - Виктор РАДУН Теон

Ружица КОМАР

*МИСАОНОСТ ПРИЧЕ И ПРИЧАЊА
ЗЕМАЉСКИМ СЕЛИШТЕМ*

(Момчило Голијанин „Селишта” , Бесједа, Бања Лука, 2016)

Богатством лексике српског језика, импресивним оживљавањем колорита народног говора из херцеговачког сеоског амбијента, Момчило Голијанин у новој књизи „Селишта“ у тридест и девет прича продубљује тематско опсервирање о смислу борбе за опстанак, о љепоти причања и приче као есенције живота. Од насловне лексеме „Селишта“ тематски кругови мисаоно гранају развијањем мотива о разним аспектима постојања кроз претежно краће наративне форме, које су упечатљив Голијанинов стилски манир, познат из књиге „Кратке приче“.

Универзалне поруке са слике свијета умијетничке стварности, дубине емотивно - мисаоног садржаја у структури приче краткеформе, Голијанин остварује, прије свега, избором језичких знакова. Функционална симболично-метафорична значења богате лексике профилишу ликове у сажетој фабулу проширују мисаона поља. Јасна синтаска у наративи развија хармонију ритма, богатство порука. Поруке гранају из синхронизованих значења реченичних исказа, који асоцирају на народне изреке. Егзамплар је реченица, поента из портретисања лика: „Ама ни жуч јој није горка“. Тон исказа звучи у значењима сложених порука, асоцираних из разних ситуација у савладавању мукотрпног живота. Ритам изреке из живог народног говора сугерише значења у карактеру лика. Психо слика жене из конкретне сеоске средине дочарана је сажетим језичким знацима у реченичном исказу. Насликан је карактер епског -лирског лика жене, која добротоу, праштањем разумијевањем, свељубављу превазилази све тешкоће у патријархалној сеоској породици. (Данилов брк, стр.7).

Даровито пословично приповиједање о животу из конкретног сеоског херцеговачког завичаја, богатство естетско - катарзичних сензација пружа посебне доживљаје радозналим читаоцима, са било земаљског Селишта, на било коме језику. Отвара видике са јединствене слике свијета умијетничке стварности на треперивим

границама фантастике и стварности, из шале и трагике. Наратор наглашава да се човјек у причи и причању препознаје, провјеравајући лични и колективни идентитет. Упознаје себе кроз другог и другачијег, ријеч уз ријеч чаролијом може да отвори закована врата. У причи се провјера речено, догођено, недогођено, завањавајући страх, стрепњу са неизвјесном путу на коме се догоди да уједе отровница змија у самодбрани, као становник из опште природе. Од рођења до смрти, прича штити од неизбројивих сила зла које потиче из људске природе, од међусобних братских сукоба, од пријетњи халапљивости и зависти из братског рода, кроз историјско у садашњем времену.

Књига „Селишта“, на најљепши начин, истиче значај приче, која траје као есенцијални облик живота. Ријеч показује црне и свјетлосне стране, открива вриједности, смисао постојања у шали, збиљи, трагедији на јави, у сну. У причи се кристалишу вриједности људског постојања из специфично мукотрпног херецеговачког сеоског амбијента. На трагу моралних библијских постулата, пламен приче истрајава кроз вијекове ропства, кроз ослобађање од стега насиља, у развијању комуникације племенитости. Кроз причање сеоска херецеговачка средина његује вриједности човјекољубља, чувајући посебности властитог каменог огњишта, поштује другачије и друго. Аутор искуствено мотивисан у снажној идентификацији са завичајним хабитусом, ствара импресивну причу, као дио универзалног епског народног бића. Увјерљиво, пословичним дискурсом, по унутрашњем стваралачком императиву афирмише традиционалне вриједности насупротив пороцима, појавама дехуманизације новијег доба, пријетњама пламену племенитости. Аутор идилично боји сеоски дом из дугих зимских ноћи, кад тече прича из дубина земаљских и небеских, освјежавајући, умивајући лица уз пламен од ријечи. Чељад се окупља око пламена на огњишту приче из историје, из сјећања, које је као сам живот и не допушта заборављање породичних, народних и јунака из других народа. Експресивни су портрети - симболи традиционалних вриједности, љепоте, доброте, истине насупротив зла у халапљивости, зависти, лажи, братоубиству, издаји у роду и нероду. Увијек, неко, неуморно наставља или започиње причу, која кријепи жедне и гладне, кроз шалу, комедију, и у трагедији. Ликови су духовно богати насупротив сиромаштву у посној земаљској стопи, и често су сањари, као из бајковите приче дјечак, којег рибица дарује обећањем да ће увијек живјети као сањар.

Мисаоним токовима, нити се дотичу о животу сачињеном од одлазака и долазака. Као по жељама сањара, нити недодирљиве, из облика сна и јаве, спајају приче разних мотива кроз мисаону јединствену структуру књиге „Селишта“. Мисаоност проширују, продубљују и повезују почеци и завршеци прича, као из форме зазивања, одазивања, монолога, дијалога, у поентама тридест и девет наслова. Различите мотиве прожимају и спајају латентне хуманистичке поруке. Тежње сањара да упознају, да сусретну љепоту племените природе људског бића наглашава и продубљује дијалог са почетка једне приче: „Јеси ли кад свраћао код Новке? - Које Новке? - Ће је то? - Како не знаш ће је“ („Успут забиљежено“, стр.141.).

Аутор ,почев од насловне лексеме, то јест аутентичног топонима из Невесињског краја развија тематске кругове о људском усудно-удесном путу. Значењски слој насловне лексеме сугерише сложену тематику, узрочно-последичног сељења овоземаљским друмовима, сличних топонима, на разним језицима. Племенити лик оца каже: „Земља дјецо мијења господаре ...Кажем вам –земља је ходалица „(„Четврто кољено“, стр.63). Промјену узрокују и халапљиви синови, који као злочинци дом познате породице, чији преостали потомак из четвртог кољена испашта, ни крив ни дужан кажњен је гријехом предака. Разложно је развијена увијек актуелна тема о казнама недужних, о нестанку породица, о пороцима ,похлепи, зависти, о сукобима у породици, као кад похлепни брат поткрада свога брата, који не зна ко га поткрада те наређује убиство лопова и тако убија брата. („Бегов уљаник“). Сви ликови са позитивним и негативним предзнаком универзалним значењима обавезују на лично, породично, колективно преиспитивање одговорности, за истинско вагање вриједности, у борби добра против зла. У нијансирању сложене људске природе, аутор афирмише моралне принципе свељубави, срчаности, храбрости, саосјећајности са човјеком било које вјере и језика. Тријумфује свељубав све док траје прича и причање. Као примјер узвишене љубави је материнска, у савладавању опасаности да спаси болесно дијете у ноћи препуној гладних вукова. („Снага материнске љубави“). Симболичне поруке су из љубави пса према човјеку („Рекс“), као што је сложена борба за живот против смрти из приче „Паук“. У свељубави, љубави према завичају, ближњем, породици народу могуће је досезање љепоте упркос животним тешкоћама. На примјер, у причи „Легенда о мосту“, тријумфује љубав насупрот бола због смрти, због зидова различитих вјера. Љепота се остварује међусобним осјећањем љубави, уважавањем у комуникацији мушко-женског принципа, који је стожер опстанка живота. Духовно богатство већине ликова прати животна ведрина и у старости, као у причи („Баба Зорка“). Доброта, племенитост ликова очитује се из стварности, у међусобној комуникацији професора и студента („Родитељска понуда“), као из легенди и, са граница збиље и бајке. У галерији изнијансираних карактера ,симбола доброте и зла, на специфичној посној херцеговачкој земљи, нападаној туђим војскама и разним болестима, као опомена на опрез егзистира слика страве из приче „Дјечији лакат“.

О јунацима у борби против поробљивача, о устанцима, о ослобађању, причају ликови слични Љубану, који је епски народни пјесник („Љубанова причања“). У причи се тјерају зли духови из прошлих и садашњих нељудских поступака у роду и нероду. Прича тече и као вид разоноде ,здравог смијеха о разним аспектима живота присутних. Из разних историјских ситуација, оживљавају јунаци из борбе са поробљивачима у документовано аутеничним мјестима . Сусрећу се сви и они који причају и они о којима се прича. Окупљају се око пламена приче да расвијетле таму из прошлости ради будућности. Тоновима Љубанових причања у сагласју су са Кочићевим јунацима ,умјетницима који освајају љепоте слободе из борбе против ропских

ланаца. Илустративни су искази: „Отпи Љубан мало ракије ,па опет настави о Спасоју ...“ (стр.71.), „Ех“, повуче Љубан мало из ракијске чаше“ (стр.70.). „Е, па још ћу вам испричати једну о ђеду Милану и за данас доста“ (стр.75.), „Љубану никад доста приче“ (стр. 69). Слично Љубану сви размрсују клупко животних датости. Често понављају већ испричано, додајући и понешто ново: „Сједи, морам ти нешто испричати „(„Заблуде“, стр.137.), „Ту се – почео је причу стари Никола – купала вила...“ („Утопљеник“, стр.106). Фрекевента употреба лексеме прича функционише за истицање слојевитих значења умијећа које је одржавало племенитост. Међутим, у отуђености савременог живота, људи губе смисао за идентитет ријечи, што је критички апострофирано у причи „Тучена кртола“. У градској ужурбаности родбина из града не умије да осјећа љепоту духа сеоске атмосфере, у којој се ко зна који пут изговара: „Ајде ђеде, причај ми како је оно...“ („Сердров ливор“, стр.89), или „Ама, ево брата, испричаћу“ („Тројка са клупе у парку“, стр.113), или „Причали су за ђеда Милована да је седам година био у аустријској војсци“ („Ђед Милован“, стр.107), или „Причу о његовој храбрости, о његовим људским вриједностима разносили су ...“, „Тако Ристо сад у себи прича са Хакијом“ („А шта ћемо с тобом?“, стр.120. и 121). Захваљујући причи која преноси, додаје, надахњује саговорнике и нараторе, тајновито из бајковитих вирова оживљавају мртви, а рођени гугучу да полете. Прича има моћ да освјетљава лице човјека, које никад није довољно упознао себе и ни друге. Тамне и свијетле стране огледају се кроз блиц фабуле, засноване, углавном, на типичним, аутентичним ситуацијама и догађајима из стварности. Комбиновањем стилских поступка у синтакси функционалног пословичног дискурса, аутор дочарава вриједности сеоског херцеговачког амбијента, у племенитој борби за живот кроз причу. Причање је колико разонода толико неопходност, попут воде, корице црног хљеба и капи ракије мученице, слично дјеловања као код Кочићевих јунака. Умјетничким дометом антологијске приче књиге „Селишта“ Момчила Голијанина прозори су људској души жедној изворне мисаонсти племените ријечи, и, како је рекао рецензент Радослав Милошевић представљају: „драгоцјен прилог савременој српској прози“. Цјеловито Голијаниново мајсторско приповиједање мотивише, као сваки језички знак, мисаоност lika из кратке фабуле, изнова, буди саосјећајност са ријечима земаљским Селиштем, човјековим.

Милан МИЦИЋ

*НАЗИРАЊЕ РАТНОГ СУКОБА-ЈАВНА ГРАДЊА
У НОВИМ НАСЕЉИМА(1934 -1941)*

Атентат на краља Југославије Александра Карађорђевића 9. октобра 1934. године у Марсеју изведен од стране атентатора македонске организације ВМРО Владе Георгијева-Черноземског, уз помоћ усташке емиграције, својом изненадношћу и трагичношћу изазвао је бурне реакције у банатским колонијама, насељеним углавном српским ратним ветеранима-добровољцима. “Краљ Александар је убијен у Марсеју“ рекао је председник општине Банатски Душановац, Вучен Бајић, колонисти Марку Гверу, када је овај пошао на њиву да оре, па је М. Гверо вратио запрегу у село.¹ Ученици школе у колонији Војвода Степа 13. октобра 1934. године окупили су се око стана учитеља Михаила Балевића где су слушали радио-пренос дочека краљевих посмртних остатака у Југославију.² Учитељи школе у Александрову 13. октобра 1934. године положили су заклетву новом владару а школски надзорник среза Јаша Томић тражио је од учитеља да на првом часу објасне ученицима историјску улогу убијеног владара.³ Ученици школе у Александрову 19. октобра 1934.године присуствовали су помену краљу Александру у сеоској цркви⁴, а ученици и учитељи школе у колонији Војвода Степа 17. новембра 1940. године присуствовали су у цркви 40-дневном помену убијеном владару.⁵ Примопредаја нове школске зграде у колонији Војвода Степа није могла бити извршена јер су 7. новембра 1934. године председник општине Војвода Степа и председник школског одбора Јово Милић и благајник, и сеоски трговац, Исаије

¹Милан Мицић, *Српски добровољци у Банатском Душановцу*, Зрењанин 2003. стр.70

²Архив ОШ “4.октобар“ Војвода Степа, Општа преписка, г. 1934

³Архив ОШ „Бранко Радичевић“ Александрово, Општа преписка ,г.1934

⁴Исто

⁵Милан Мицић, *Мала прича о степчанској школи(1927.-2002)*, Зрењанин 2002, стр.27

Колунџић, боравили у посету краљевом гробу на Опленцу.⁶ Као представници аграрне заједнице (личке) из Александрова колонисти Ђорђе Делић и Петар Мрђа 15. новембра 1934. године посетили су гроб краља Александра Карађорђевића.⁷ Светосавске свечаности у колонијстичким насељима Баната 1935. године биле су много тише и скромније у односу на претходне године.⁸

Атмосферу у страха, неизвесности и ширења гласина у колонијама Баната после убиства краља Александра Карађорђевића илуструје анонимна пријава упућена бану Дунавске бановине 29. децембра 1934. године из колоније Банатско Карађорђево у којем се писац пријаве жали на понашање општинског бележника Свеотозара Кикића:

„Од када је Његово Величанство погинуло он прави весеља, отвара радио кад свира мађарска химна. Када га је општински пандур Мишко Саватовић опоменуо да то не чини он је одговорио: Краљ је погинуо сад нема ко да вас штити“.

Оптужени бележник С. Кикић у допису среском начелнику среза Јаша Томић од 1. фебруара 1935. године правдао се на ове оптужбе:

„Радио – апарат сам ставио у двориште да бих спречио ширење лаажних вести... У стану сам се састајао са др. Андријом Херцогом и Јованом Бараћем, председником општине.“⁹

Емотивна и ментална стања која су доминирала у колонијстичким насељима Баната после смрти краља Александра рељефно је одсликао догађај који се одиграо у рускоселској колонији у ноћи после освећења нове цркве 27. новембра 1935. године којег је описао председник Удружења четника за слободу и част отаџбине из Руског Села Шпиро Четник, а у писму које је упућено начелнику среза Јаша Томић:

„ Гоподине начелниче!

Приликом освећења српске православне цркве у овој колонији 27. новембра 1935. године којом приликом је био приличан број странаца председник овог Удружења наредио је свим члановима да непрестано прате свечаност и кретање странаца по колонији, да виде има ли сумњивих лица и било каквих изгреда против Краља и отаџбине.

У току ноћи кретао се четник-омладинац у својој 22 години живота, добар патриота Павле Стојановић. У непосредној близини почела је нека ларма, туча. Павле Стојановић позвао је присутне да престану са тучом. Да би спречио тучу испалио је један метак из револвера у вис, нашта су се завађени поплашили и разишли.

Жандармерија је те ноћи била на дужности и наишла је на

⁶М. Миџић, н.д, Исто

⁷Архив Војводине, *Савеза аграрних заједница за Банат (1923.-1952.)*, ф.119, ф.43

⁸М. Миџић, н.д, Исто

⁹Архив Војводине, *Управно одељење Дунавске бановине*, ф.126/2 840/935

Павла Стојановића и не узевши у обзир да је он четник тражила да у име закона дигне руке у вис. Жандарми нису узели у обзир његову четничку легитимацију и одузели су му револвер.

Како је горњи Стојановић у души националиста о чему говоре врле традиције његових предака, међу којима је и његов отац Андрија Вукалов Стојановић, родом из Боке Которске, који је подносио и учествовао у најтежим данима за ослобођење и уједињење, који је показао извандредну храброст у окршајима на Солунском фронту, који је тешко рањаван и одликован високим орденом за храброст; његов син Павле следи витешки национализам својих предака.

Молимо господина начелника да поменутом члану овог Удружења врати полиција револвер те се убудуће неће поновити да он или ма који члан овог Удружења без потребе пуцају.¹⁰

Убиство краља Александра Карађорђевића, долазак нациста на власт у Немачкој 1933. године, шпански грађански рат, анексија Чехословачке, аншлус Аустрије, почетак светског рата нападом Немачке на Пољску 1. септембра 1939. године били су догађаји који су наговештавали приближавање ратног сукоба Југославији. Штампана и ретки радио-апарати у колонијама били су извори информација за досељеничко становништво, а разговори о рату на прелима и у сеоским кафанама подстицали су колективну стрепњу и страх.¹¹ “Зима 1939/1940 је врло хладна. Народ се боји рата “записано је у Летопису Српске православне црквене општине у Војвода Степи. “Добровољци-борци који су у прошли рат ушли добровољно за националне идеале сада су расположени против рата.”¹² Чланови аграрне заједнице у колонији Банатско Ново Село 1. октобра 1938.године одбијали су да плаћају своја задужења са образложењем да „ако морам у рат онда волим носити новце, но платити дуг.”¹³ Од почетка ратних сукоба у Европи војни обвезници, па и они из банатских колонија, позивани су на војне вежбе. “Нисмо могли да одржимо годишњу скупштину, пошто је већина чланова на војној дужности“ обавестио је Петроније Антонијевић, председник аграрне заједнице у Ковину Савез аграрних заједница за Банат, 27. маја 1940.године.¹⁴ “Мој муж Благоје Давидовац отишао је на војну вежбу“ жалила се његова супруга Ковинка Давидовац из колоније Стајићево “Отишла сам по помоћ у општину Стајићево ,а три пута су ме одбијали, иако имам троје деце, а на путу је четврто”¹⁵ Општина Стајићево 4. јуна 1940. године завела је у протокол молбе Смиље Дојков и Софије Тадин 25. пешадијском пуку у Петровграду да се њихови мужеви ослободе војне вежбе.¹⁶ Учитељи из банатских колонија позивани су на војне вежбе што је отежавало рад у школама унутар колонија које нису имале

¹⁰Историјски архив Зрењанин,ф. Срез Јаша Томић(1924.-1941),ф.77

¹¹Милан Мицић, *Војвода Степа-прве деценије трајања*,Зрењанин 1997

¹²Летопис Српске православне црквене општине Војвода Степа

¹³АВ, *Савез аграрних заједница за Банат (1923.-1952)*,ф.119,ф.49

¹⁴АВ,ф.119,ф.65

¹⁵АВ,ф.126/2 27 393/940

¹⁶ИАЗ,ф. Општина Стајићево (1935.-1941.)

довољан број учитеља.¹⁷ Директор школе у Банатском Карађорђеу Бранислав Думић 6. октобра 1939. године доставио је начелнику среза Јаша Томић податке за заштиту од ваздушних напада који говоре о капацитетима колоније у случају ваздушних напада.¹⁸ Јула 1940. године у школу у Александрову стигле су књижице за мобилно и ратно стање, а марта 1941. године „Правилник о случају ваздушних напада.“¹⁹ „Војна обавеза резервиста помиње се сваког дана“ известио је 10. марта 1941. године Савез аграрних заједница за Банат председник аграрне заједнице у Стајићеву Гена Давидовац.²⁰ „Добровољац Стево Радаковић, са колоније Подлокањ оштећен је једним војним објектом на ½ јутра земљишта“ јављала је аграрна заједница из Банатског Аранђелова Савезу аграрних заједница за Банат 20. јануара 1941. године о фортификацијама у пограничном подручју ка Румунији на парцелама надељених добровољаца.²¹

Посебно напета ситуација уочи избијања светског рата владала је на местима додира банатских колонија са немачким насељима. Немци из Честерега, Банатског Двора и Бегејског Светог Ђурђа јавно су се ругали изграђеним бункерима у близини немачког насеља Честерег називајући их „српском Мажино линијом“.²² После победе тзв. „обновитеља“ 1939. године и великих немачких војних успеха 1939-1940. године нацификација немачког становништва у Банату добила је на интезитету путем организовања омадине, жена и свих сегмената немачког банатског друштва.²³ Током 1938-1940. године у немачком насељу Шупљаји дошло је до више сукоба између нацификоване немачке омладине и омладине из колонистичког насеља Банатско Вишњићево.²⁴ До сукоба колонистичке омладине из

¹⁷Владимир Гагринов, учитељ у школи у Банатском Карађорђеу, провео је на војној вежби 92 дана (16. септембар 1939. године-24. октобар 1939. године и 20. март 1940. године-14. мај 1940. године). Још два учитеља из ове школе Илија Прерадовић и Иво Будинић боравили су на војним вежбама у периоду 1939-1940. година.

Архив ОШ “Никола Тесла” Банатско Карађорђево, *Књига изостанака 1930-1961. година*

¹⁸Насеље има 5000 становника, има лекара у селу, болница је удаљена 40 км „нема амбуланту и нема довољан број артешких бунара.

АШНТ, Општа преписка ,г.1939

¹⁹Милан Мицић, *Мала хроника александровачке школе (1922-1997)*, Зрењанин 1998, стр. 21

²⁰АВ, ф.119, ф.76

²¹АВ, ф.119, ф.65

²²Радован Медаревић, *Сећање*, Житиште 2002, стр.157

²³Милан Мицић

²⁴Године 1938. 30 младића из Банатског Вишњићева обрачунало се припадницима „Фолкспартије „у насељу Шуљаја. Маја 1939. године одржана је велика парада немачких организација из Средњег Баната у Шуљаји, а 1940. приликом приказивања филма „Сусрет Хитлера и Петена

насеља Војвода Бојовић и немачке омладине долазило је уочи рата и у Немачкој Црњи.²⁵

Нова банатска насеља настала су као резултат Првог светског рата и формирана су за потребе рата у близини југословенско-румунске границе и међу мањинским банатским становништвом које је, сем словачког живља, било ненаклоњено новој држави. Колонисти у новим насељима, чије језгро су чинили српски ратни ветерани-добровољци, поседовали су свест о својој историјској улози на простору Баната; препознавали су улогу коју им је новостворена држава наменила. Обраћајући се државним властима, општинским, среским, бановинским и министарствима влада Краљевине Југославије, углавном тражећи финансијску помоћ за градњу школских и општинских зграда у својим насељима, цркава, соколских и парохијских домова они су обилато користили ту врсту аргументације истичући како своје заслуге за стварање нове државе добровољним учешћем у рату, тако и своју историјску мисију коју им је држава наменила у банатској равници.

Колонисти из Банатског Аранђелова који су 1933. године претрпели велике штете од елементарних непогода тражили су помоћ од Савеза аграрних заједница за Банат позивајући се да су „једна национална колонија на северним границама наше државе.“²⁶ Насељеници из колоније Александров Гај 20. марта 1925. године тражећи кредит за градњу кућа навели су у свом захтеву да су „на самој граници Краљевине Румуније и да не би подизали чатрље већ пристојне домове за становање.“²⁷ Колонисти из Банатског Карађорђевог у свом захтеву Обласном одбору Београдске области за помоћ у изградњи цркви 4. новембра 1928. године навели су да је „новоформирана парохија на североисточној треме државе“ и да „на пољима туђинских гавана треба што пре да засија споменик српском великомученику Лазару“.²⁸ Добровољачко-колонистичко насеље општине Банатско Карађорђево обраћа се за хитну помоћ Министарству пољопривреде навео је у свом писму председник општине Банатско Карађорђево, Јован Бараћ 10. децембра 1929. године и наставио „да би своју новоосновану општину могли довести у ред мађарских и немачких општина којима смо окружени овде на граници, на мртвој стражи. Да би могли издржати конкуренцију наших напреднијих анационалних суседа Мађара и Немаца, те да би могли наћи националну сврху с којом су се руководили они који су

у Паризу“ дошло је до сукоба омладине из Банатског Вишњићевог и немачке омладине из Шупљаје.

Илија Бијелић, *Партизанско развође*, Нови Сад 1974, стр. 68-70.

²⁵Милан Мицић, *Српски добровољци у насељу Војвода Бојовић*, Српска Црња 2000

²⁶АВ, ф.119, ф.46

²⁷АВ, ф.119, ф.51

²⁸АВ, ф. Београдске области, ф.113 1420/929

нас насељавали у ове пределе, на националну североисточну међу.²⁹ “Наша добровољачка колонија подигнута дичним именом нашег војводе овде на граници домовине биће одбранбена кула и стража Југославије.”³⁰ навео је у свом захтеву за градњу храма у колонији Војвода Степа председник Српске православне црквене општине у овој колонији Сава Жакула 4. марта 1935. године. “Колонија Војвода Степа на североисточним међама наше државе окружена је националним мањинама и будни је стражар наше нације и наше нам миле домовине.” истакао је у свом писму КБУ Дунавске бановине у којем се тражи помоћ за градњу храма у насељу 21. маја 1936. године колониста Петар Шљука.³¹ “У име опште ствари ми остајемо стари добровољци на границама своје отаџбине где смо напустили своја огњишта и сада стварамо нова на дику и понос своје отаџбине” истицали су у захтеву КБУ Дунавске бановине становници колоније Банатски Соколац 3. јуна 1936. године тражећи финансијску помоћ за подизање храма у свом насељу.³² “Опкољена са свих страна мањинама ова колонија је на време схватила националну политику и свој задатак” 17. јуна 1938. године писали су колонисти из Банатског Вишњићева, председник Соколског друштва Миле Ђекић и председник ватрогасног друштва Никола Вукас КБУ Дунавске бановине.³³ Општи је интрес народни и национални да се ова колонија, као важна национална тековина, очува у унапреди” наводили су колонисти из Стајићева 15. фебруара 1930. године у свом захтеву за помоћ у градњи школске зграде КБУ Дунавске бановине.³⁴ “Становници овог насеља су искључиво Срби православне вере досељени из околине Будима пре једанаест година” истицали су у свом захтеву за финансијском помоћи за градњу храма оптанти из колоније Путниково, код Уздина.³⁵ Оптанти из поморишке варошице Батања, насељени у колонијама Војвода Степи, Банатском Вишњићеву, Александровом Гају, Милетићеву, Горњој Мужљи својим презименима додавали су ић и тим чином наглашавали свој национални карактер, суштину свог националног бића, као и мотив оптације.³⁶ Истоветан процес одвијао се са појединим оптантима из српских насеља у Румунији.³⁷

²⁹ АВ, Пољопривредно одељење Дунавске бановине, ф.126/3 10 833/930

³⁰ АВ, 126/4 28 889/936

³¹ АВ, Исто

³² АВ, ф.126/3 36 139

³³ АВ, ф.126/4 26 610/937

³⁴ АВ, Просветно одељење Дунавске бановине, ф.126/4 10 841/930

³⁵ АВ, ф.126/4 7032/937

³⁶ Тридесет презимена оптаната из Батање промењено је између два светска рата. Тако су на пример Чанадани постали Чанадићи или Чанадановићи, Подине – Подинићи, Рацкови-Рацковићи, Дачини-Дачићи, Тот-Тотовићи, Благ-Благојевићи, Бузаров-Бузаревећи, Мехежан-Мехежановићи итд. Милан Мицић, *Одисеја батањских Срба*, Зрењанин 2003, стр.72.-73.

³⁷ Оптанти из Ченеја у Румунији мењали су презимена. Тако је Жарко Гојков постао Гојковић, Арон Стокин. Стокић, и Милан Мишков-Мишковић.

Становници колонија сличну реторику користили су и у сукобима са локалним властима. “Општински бележник Емил Нађ нас хероје и синове ове државе назива бунтовницима“ навели су у својој жалби на понашање локалних власти 12. децембра 1930. године колонисти из три колоније око Банатског Аранђелова.³⁸ У сукобу колониста из Биосека (Банатски Соколац) и земљопоседника Ђорђа Коњовића колонисти су се жалили 11. новембра 1925. године краљу Александру Карађорђевићу, а Министарство за аграрну реформу 18. новембра 1925. године упутило је телеграм Жупанијском аграрном уреду у Вршцу са напоменом да се „брахијална сила за премештај досељеника не сме употребити.“³⁹ У поменутом спору колонисти су у обраћању Министарству за аграрну реформу 27. марта 1928. године навели да су се „населили по наређењу власти и по одредби Крфске декларације.“⁴⁰

Градња јавних зграда (школске зграде, општинске зграде, цркве, соколски домови) којом је обликован нови просторни и визуелни идентитет нових насеља појачана је у другој половини четврте деценије 20. века. Нова насеља су отворила период унутрашње стабилизације и међусобне интеграције различитих насељеничких група у другој половини тридесетих година 20. века, а са отвореним процесом акултурације колониста према простору колонизације паралелно се повећавао интрес државе да градњом јавних зграда помогне банатске, као и друге колоније, што је било узроковано погоршаном међународном ситуацијом, знацима новог, великог светског рата и погоршањем међународне позиције Југославије. Банатске колоније настале као резултат светског рата, али и за његове потребе, са повећањем извесности новог, великог европског рата долазиле су поново у видно поље власти Краљевине Југославије што се рефлектовало на већа материјална улагања државе у нове насеобине и интензивирао процес јавне градње у њима у другој половини четврте деценије 20. века, односно у периоду 1934-1939. године. Са почетком новог европског рата 1939. године та грађевинска делатност је замрла у исчекивању надолазећег сукоба.

У времену 1924-1938. године у 15 колонистичких насеља изграђено је 18 нових школских зграда. У времену 1924-1928. године изграђене су 4 школске зграде и то од грађевинског материјала из порушених велепоседничких зграда. У периоду 1930-1933. године изграђене су две школске зграде, а у времену 1934-1938. година изграђено је 12 нових школских зграда или 66% од укупног броја новосаграђених школских зграда (1934-5, 1936-2, 1937-4, 1938-1) Само једна школска зграда у овом периоду (1938. године у насељу

Милан Мицић, *Српски општинци из Ченеја у југословенском Банату*, ATTENDITE бр.5, Кикинда 2008, стр. 141-142.

³⁸ АВ, Пољопривредно одељење Дунавске бановине, ф.12673 17 7617930

³⁹ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Банату 1918-1941*, Нови Сад 1972, стр.302

⁴⁰ Н. Гаћеша, н.д. стр. 306

Војвода Бојовић) изграђена је од старог грађевинског материјала. У 10 новосаграђених школских зграда у банатским колонијама држава је уложила 2.245.774,00 динара или 224.577,00 по згради, с тим да је била најскупља градња школе у колонији Војвода Степа која је коштала 513.785,00 динара. После 1938. године почеле су финансијске и техничке припреме за градњу три нове школске зграде и то у Александрову, Банатском Карађорђеу и Војводи Степи, у колонијама у којима су већ биле саграђене нове школске зграде, које су међутим услед „демографске експлозије“ у новим насељима биле тескобне да приме све ученике у њима већ се настава одвијала у привремено закупљеним приватним зградама. Услед почетка светског рата ниједна од ових школских зграда није почела да се гради.⁴¹

Свих десет православних храмова изграђених у банатским колонијама изграђено је у периоду 1934-1939. година, (1934-1, 1935-5, 1937-1, 1938-2, 1939-1). Од 10 православних храмова у банатским колонијама 6 је изграђено у новим насељима (Војвода Степа, Александрово, Стајићево, Милетићево, Александров Гај, Путниково), а 4 у колонијама уз стара насеља, насељена мањинским становништвом (Велика Грета, Руско Село, Дебелача, Хајдучица) Од 10 колонија у којима су изграђене православне цркве 7 се налазило на југословенско-румунској граници или у њеној дубини. Свих 10 колонија налазило се на линији додира колонистичког становништва и мањинских насеља (мађарских, немачких, румунских и словачких)⁴² Сви изграђени храмови грађени су у српско-византијском стилу чиме су истакнуте етничке и политичке промене у Банату настале као резултат Првог светског рата и негирана знаковност претходне историјске епохе, историјског наслеђа у рату разбијене Хабсбуршке монархије.

Од 35 новоформираних колонија у Банату између два светска рата нове општине су постале Банатско Карађорђево, Александрово и Банатски Душановац 1925. године „Велика Грета, Војвода Степа 1934. године, Стајићево 1936. године а колонија Руско Село 1938. године постала је засебна политичка општина Чарнојевићево-дакле свега 7 колонија је успело да се оформи као аутономне локалне целине. У питању су биле најбројније колоније, неке и са око 5000 становника крајем колонизационог процеса (Александрово, Банатско Карађорђево) Невелике колоније попут Банатског Душановца или Руског Села које су биле окружене мањинским становништвом и у непосредном додиру у својим насељима са мађарско-немачком популацијом такође су добиле статус општина. Колонија Војвода Степа издвојена је 1934. године из оквира немачке општине Немачка Црња. Од 7 политичких општина само су 3 имале новосаграђене зграде (Банатско Карађорђево, Александрово и Војвода Степа)⁴³

⁴¹Милан Мицић, *Школство у новим насељима у Банату (1920-1941)*, Београд 2007, стр.54-55. (необјављени рукопис)

⁴²Милан Мицић, *Верски живот у новим насељима и колонијама Баната (1920-1941.)*(необјављен рукопис)

⁴³Н. Гаћеша н.д, стр. 380

У колонији Александрово зграда нове општине изграђена је 1932. године. “Колонија у Војвода Степи има најлепшу општинску зграду у целој држави. Општинска зграда у Војвода Степи представља најбоље дело модерне архитектуре која ће у оквиру околних зграда и пројектованим Соколским домом представљати пример успешне колонизације. Са зидањем нове зграде почело се 1935. године, а сада се завршава.” написао је 6. септембра 1936. године петровградски лист „Обнова“ гласило ЈНС.⁴⁴ “Општинска кућа у Војвода Степи је једна од најлепших зграда у Банату.” написало је петровградско гласило „Северна стража“ 3. новембра 1938. године.⁴⁵

У банатским колонијама (Александров Гај, Руско Село, Војвода Степа)⁴⁶ Године 1936. колонисти су у простору дворца Чарнојевића у Руском Селу, којег су откупили 13. септембра 1936. године,⁴⁷ формирали „Црквено-просветни дом Витешког Краља Александра Првог Ујединитеља“ у чијем оквиру се налазио Соколски дом.⁴⁸ Соколски дом у Војвода Степи изграђен је 1939. године.⁴⁹ Нарочито је евидентан интезиван развитак неких колонијских насеља у посматраном периоду (1934-1939. година) Тако је колонија Војвода Степа у поменутих пет година изградила нове зграде школе, цркве, општине и соколског дома. Колонија Руско Село у том времену формирала се у засебну општину Чарнојевићево, изградила школу и цркву, адаптирала постојећи дворца у насељу у „Црквено-просветни дом“. Колонија Александров Гај успела је 1934-1939. године да изгради школу, цркву, соколски дом. Планови градње путева ка банатским колонијама 1940. године које је имала Дунавска бановина несумњиво се стављају у контекст јавне градње и појачане пажње власти ка банатским колонијама исчекивању ратног сукоба.

Наговештај новог, великог европског рата осећао се у динамичним догађајима 1934-1939. године којима се урушавао поредак изграђен на Париској мировној конференцији 1919-1920. године. Долазак нациста на власт у Немачкој (1933. године), шпански грађански рат (1936-1939. година), чешка криза (1938-1939. године), аншлус Аустрије (1938. година) и сам почетак рата (1939. године), уз унутрашњу нестабилност Краљевине Југославије (убиство краља Александра Првог Карађорђевића 1934. године), Конкордатска криза (1937. године) и покушај преуређења Југославије стварањем Бановине Хрватске 1939. године, учинили су да се унутар Југославије

⁴⁴ИАЗ “Потпун успех националних колонија у Банату“, “Обнова“ бр.325,6. септембар 1936. године

⁴⁵ИАЗ, “Северна стража“, бр.289,3. новембар 1938. године

⁴⁶Н. Гаћеша. н.д, стр.380.

⁴⁷Министарство пољопривреде за откуп дворца Српској православној црквеној општини дало је 56 500,00 динара. Илија Војводић. *Руско село у миру и рату*, Нови Сад 1969, стр.83

⁴⁸И. Војводић, стр.308

⁴⁹Летопис

у посматраном периоду осећао дах светског рата. Погоршање међународне позиције Југославије у другој половини четврте деценије 20. века и назирање ратног сукоба поново су поставили у видно поље југословенске државне политике банатске колоније насељене, највећим делом, српским ратним ветеранима-добровољцима. Колоније настале уз југословенско-румунску границу у Банату и међу мањинским становништвом, које је било углавном ненаклоњено југословенској држави (немачко и мађарско становништво), добиле су на војном значају и југословенска држава је била вољна да у њих уложи знатнија материјална средства, пре свега у градњу јавних зграда (школске, општинске зграде, храмови, соколски домови). Један део колонија у посматраном периоду добио је и статус општина (Војвода Степа, Велика Грета, Стајићево, Руско Село). У неким од колонија држава је намеравала уочи рата да гради здравствене станице (Војвода Степа)⁵⁰, а намеравана градња путева током 1940. године⁵¹ имала је функцију заштите границе, али и задовољења потреба колонизованог становништва.

Колонистичке заједнице у Банату, објективно маргинализоване, са позицијама ратних друштвених група, обраћањима југословенским властима служиле су се реториком која је истицала њихову колективну посебност и изражену самосвест о својој националној мисији на „североисточној међи“ и међу мањинским становништвом Баната. У тим обраћањима било је и императива, али и историјске резигнације због тешког положаја колонизованог становништва и бољег привредног, друштвеног и културног стања мањинских банатских заједница. У захтевима за материјалну помоћ за градњу школских, општинских и соколских зграда и православних храмова у својим насељима, колонистичка насеља обраћала су се реториком и начином

⁵⁰Милан Мицић, *Војвода Степа-прве деценије трајања*, Зрењанин 1997, стр. 39-40.

⁵¹3. фебруара 1940. године код бана Дунавске бановине Јована Радивојевића били су преставници Савеза ратних добровољаца Краљевине Југославије, председник Лујо Ловрић, инж. Лазар Поповицки и Димитрије Митровић. Разговарали су са Ђорђем Гаспаринијем начелником Грађевинског одељења Дунавске бановине. Решено је да се из зајма Бановине код Државне хипотекарне банке у 1940. години изграде путеви до 15 колонија у Бачкој и Банату. У Банату је била предвиђена градња следећих путева:

Од бановинског пута бр. 22 Петровград – Српска Црња путеви до Војвода Степе (2 км.), Александрова (1 км.) и Банатског Карађорђевога (1 км.)

Српска Црња-Војвода Бојовић (1 км.)

Банатско Аранђелово-Мали Сигет (2 км.)

Банатско Аранђелово-Подлокањ (5 км.)

Велика Грета-Милетићево (7 км.)

Велика Грета-Александров Гај (6 км.)

Предвиђена је изградња укупно 25 км. путева до нових банатских насеља.

Добровољачки гласник бр. 1-2, јануар-фебруар 1940. године

мишљења граничарских колективитета разговетно наводећи смисао свог настанка и сопствено осећање усамљености и субверзивности на банатском простору. Самоопседнутост колонистичких група својом „историјском мисијом“ у Банату није произилазила из њихове аутархичности и ексклузивности као руралних заједница ратних ветерана на граници, већ из прокламоване државне политике која често из сфере вербалног и идеолошког није силазила у друштвену стварност и материјализовала се у објективној државној помоћи овим усамљеним колонистичким оазама које су симболизовале у Банату суштину промена насталу 1918. годином. Захтеви колонистичких насеља врховима државних власти постали су читљивији како се погоршавала међународна ситуација после 1933. године, када је знаковни систем нове државе у Банату формиран у збиру банатских колонија поново добијао на својој функционалности и када је држава поново стала иза „својих људи“ у Банату фиксирајући њихов идентитет као део државне одбранбене политике. Изградња свих 10 православних храмова у периоду 1934-1939. године, градња свих савременог пројектованих школских зграда, соколских домова, био је покушај југословенске државе да на простору Баната изнова детектује „своје браниоце“, да унутар колонија хомогенизују често ривалске досељеничке групе окупљајући их око заједничких циљева, да им поново дају осећање колективе изабраности и посебности које су они носили као добровољци у српској војсци још из „Великог рата“, да подстакне њихову колективну емоцију и динамизује њихову историјску функцију и припреме их да у поретку ратних чињеница одиграју улогу коју су имали у Првом светском рату и коју им је Краљевина СХС (Југославија) наменила формирајући њихова насеља у Панонском басену, на рубовима нове државе.

Претплатите се на

ТРАГ

часопис за књижевност, уметност и културу

Часопис ТРАГ излази четири пута годишње у обиму од десет штампарских табака по једном броју.

Годишња претплата износи 1000 динара за физичка, а 1600 динара за правна лица.

Претплата се може уплатити на жиро рачун број 840- 98664-83 код УЈП са назнаком „за часопис Траг”.

Чим се прокњижи Ваша уплата ми ћемо Вам слати часопис на адресу коју нам пошаљете.

Све информације можете добити путем телефона на број 021-707-566.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске

82+7+008

ТРАГ : часопис за књижевност, уметност и културу / главни и одговорни уредник Небојша Деветак. – 2005, бр. 1 – . – Врбас : Народна библиотека „Данило Киш”, 2005 – (Нови Сад : „Будућност”). – 23 цм

Тромесечно.
ISSN 1451-9437

Cobiss.sr-ID 202214407